

T.C.
GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE İLE KÖRFEZ ÜLKELERİ ARASINDA DIŞ TİCARET
İLİŞKİSİNİN İNCELENMESİ – ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI –**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

OSMAN ERK

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Burak GÜRBÜZ

MART 2015

ÖNSÖZ

Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki ticari ilişkiler, Osmanlı geçmişi de düşünüldüğünde uzun bir tarihi sürece sirayet etmiş olup günümüzde de bunun ne düzeyde olduğu ve hangi etkenlerin, Türkiye ile anılan ülkeler arasındaki dış ticareti etkilediği çekim modeli ile uluslararası ilişkiler, uluslararası ekonomik gelişmeler ve enerji bağlamı da gözetilerek incelenmeye çalışılmıştır. Dünya ekonomisindeki gelişmelerin ülke ekonomileri ve dış ticaretini doğrudan etkilediği varsayımını da test etmeye dönük bir çaba içinde olan bu çalışma ile Türkiye ve Körfez Ülkeleri arasındaki dış ticareti inceleyen literatürdeki eksikliğe küçük de olsa bir tuğla eklenmeye çalışılmıştır.

Öncelikle, tez çalışmam esnasında benden hiçbir zaman desteğini eksik etmeyen ve her zaman kendilerini yanımda hissettiren annem, babam ve kardeşlerime şükranlarımı ifade etmek isterim. Çalışma boyunca desteği ve tecrübesi ile bu çalışmanın sistematik hale getirilmesinde büyük katkı sağlayan tez danışmanım Doç Dr. Burak GÜRBÜZ Hocama da teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, araştırmalarımda yaptığı katkılar ve yardımlarla bu çalışmada en çok desteğini gördüğüm sevgili arkadaşım Resul TUNÇ'a bilhassa ve kalbi teşekkürleri sunmayı borç bilirim.

İçindekiler

ÖNSÖZ	ii
KISALTMALAR	vi
TABLO LİSTESİ	vii
RESUME	viii
ABSTRACT	xiv
ÖZET	xiv
1- GİRİŞ	1
1.1. Çalışmanın Sorunsalı.....	6
1.2. Çalışmanın Amacı	7
1.3. Çalışmanın Önemi.....	7
1.4. Varsayımlar	8
1.5. Sınırlılıklar	9
1.6. Tanımlar.....	9
1.6.1.Körfez Ülkeleri:	10
1.6.2. Mesafe:.....	10
1.6.3. Ortak Sınır:.....	10
1.6.4. Aynı Bölge:.....	10
1.6.5. Ortak Yönetim Biçimi:.....	11
1.6.6. Ortak Din:	11
1.6.7. Aynı Uluslararası Örgüte Üyelik:.....	11
2- DIŞ TİCARET / ULUSLARARASI TİCARET	12
2.1 ULUSLARARASI TİCARET TEORİLERİ	13
2.1.1 Mutlak Üstünlük Teorisi	13
2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi.....	14
2.1.3. Heckscher - Ohlin (Faktör Donatımı) Teorisi	16
2.2.DÜNYA EKONOMİSİ VE TİCARETİNE İLİŞKİN BİRTAKIM TEMEL VERİLER	17
2.2.1. Küresel Görünüm.....	17
2.2.2. Dünya Ticaretine İlişkin Birtakım Rakamlar	18
3- TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET POLİTİKASI	25
3.1 2002’ye Geline Süreçte Türkiye’nin Dış Ticaret Politikaları ve Gelişimi	25
3.2 2002 Sonrası Türkiye’nin Dış Ticaret Politikası ve Gelişimi	27
4- KÖRFEZ ÜLKELERİ’NİN EKONOMİK YAPISI	32
4.1. IRAK	33
4.1.1. Genel Bilgiler	33
4.1.2. Irak ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası	34

4.1.3. Irak'ın Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi	37
4.2. İRAN	38
4.2.1. Genel Bilgiler	38
4.2.2. İran ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası.....	38
4.2.3. İran'ın Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi	40
4.3. SUUDİ ARABİSTAN	41
4.3.1.Genel Bilgiler	41
4.3.2.Suudi Arabistan ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası	42
4.3.3. Suudi Arabistan' Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi	45
4.4. KUVEYT	46
4.4.1. Genel Bilgiler	46
4.4.2. Kuveyt ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası	46
4.4.3. Kuveyt Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi	49
4.5. BAHREYN	50
4.5.1. Genel Bilgiler	50
4.5.2. Bahreyn ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası.....	50
4.5.3. Bahreyn'in Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi	54
4.6. KATAR	55
4.6.1. Genel Bilgiler	55
4.6.2. Katar ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası	55
4.6.3. Katar'ın Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi.....	58
4.7. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ	59
4.7.1. Genel Bilgiler	59
4.7.2. Birleşik Arap Emirlikleri ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası.....	60
4.7.3. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi.....	62
4.8.UMMAN.....	63
4.8.1. Genel Bilgiler	63
4.8.2. Oman ile İlgili Temel Göstergeler ve Ekonomi Politikası	64
4.8.3. Umman'ın Enerji ve Dış Politikasının Dış Ticaretine Etkisi.....	66
5- TÜRKİYE'NİN KÖRFEZ ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ.....	68
5.1. TÜRKİYE'NİN KOMŞUSU OLAN KÖRFEZ ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARETİ.....	70
5.1.1. TÜRKİYE-İRAN DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ.....	70
5.1.2. TÜRKİYE-IRAK DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ	74
5.2. TÜRKİYE'NİN KOMŞUSU OLMAYAN KÖRFEZ ÜLKELERİ DIŞ TİCARETİ.....	78
5.2.1. TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ.....	78
5.2.2.TÜRKİYE-KUVEYT DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ.....	82

5.2.3. TÜRKİYE-BAHREYN DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ	85
5.2.4. TÜRKİYE-KATAR DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ	88
5.2.5. TÜRKİYE-BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ	92
5.2.6. TÜRKİYE-UMMAN DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ	96
6- ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI VE MODEL KAPSAMINDA TÜRKİYE’NİN KÖRFEZ ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARETİNİN ELE ALINMASI	100
6.1. ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI	100
6.1.1. Panel Veri Analizi: Tanım ve Kapsam	100
6.1.2. Çekim Modeli	101
6.1.3. Çekim Modeli Üzerine Kısa Bir Literatür Taraması	103
6.1.3. Türkiye’nin Dış Ticaretini Çekim Modeli İle Açıklamaya Yönelik Çalışmalar	106
6.1.4. Çalışma Metodolojisi ve Data	107
6.1.5. Modelin Seçimi	107
6.1.6. Model Veri Seti ve Değişkenler	108
6.1.7. Tahminler ve Ampirik Bulgular	110
7. SONUÇ	113
EKLER	123
KAYNAKÇA	173
ÖZGEÇMİŞ	183

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BAE: Birleşik Arap Emirlikleri

BM: Birleşmiş Milletler

BMGK: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BoP: Balance of Payment

BP: British Petroleum

ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti

DB/WB: Dünya Bankası/World Bank

GSYİH: Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla

İİT: İslam İşbirliği Teşkilatı

KİK/GCC: Körfez İşbirliği Konseyi/Gulf Cooperation Council

LNG: Sıvılaştırılmış Doğalgaz

OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development

OPEC: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü

STA: Serbest Ticaret Anlaşması

TC: Türkiye Cumhuriyeti

WTO/DTÖ: World Trade Organization/Dünya Ticaret Örgütü

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1 Dünya GSYİH’sin Karşılaştırmalı Görünümü.....	18
Tablo 2.2 Dünya GSYİH, GSYİH Büyüme Hızı, Kişi Başı Gelir.....	19
Tablo 2.3 Dünya İthalat-İhracat	22
Tablo 2.4 Dünya Ticareti ve Bütçe Dengesi	24
Tablo 3.1 1990-2001 Yılları da Türkiye Ekonomisinde Temel Makroekonomik Göstergeler	26
Tablo 3.2 Türkiye ile İlgili Temel Makroekonomik Göstergeler	29
Tablo 4.1 Irak ile İlgili Temel Ekonomik bilgiler	35
Tablo 4.2 İran ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler	39
Tablo 4.3 Suudi Arabistan ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler	43
Tablo 4.4 Kuveyt ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler.....	47
Tablo 4.5 Bahren ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler	52
Tablo 4.6 Katar ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler	56
Tablo 4.7 BAE ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler	61
Tablo 4.8 Umman ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler	65
Tablo 5.1 Türkiye ile Sekiz Körfez Ülkesi Arasında Dış Ticaret	68
Tablo 5.2 Türkiye’nin İran ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti	71
Tablo 5.3 Türkiye’nin Irak ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti	75
Tablo 5.4 Türkiye’nin Suudi Arabistan ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti.....	79
Tablo 5.5 Türkiye’nin Kuveyt ile 2004-2013 Döneminde Ticareti.....	83
Tablo 5.6 Türkiye’nin Bahreyn ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti	86
Tablo 5.7 Türkiye’nin Katar ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti.....	89
Tablo 5.8 Türkiye’nin BAE ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti.....	92
Tablo 5.9 Türkiye’nin Umman ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti	96
Tablo 6.1 Çekim Modeli Sonuç Tablosu.....	111

RESUME

Lorsque la distribution du marché de l'importation et l'exportation de la Turquie dans le contexte régional est pris en considération, il a été observé qu'il y a un changement dans la distribution de la variation de la part de l'import-export total, en particulier depuis que le Parti de la Justice et du Développement (Parti AK / AKP) est arrivé au pouvoir en 2002. Bien que l'Union européenne (UE) ait encore la plus grande part dans le commerce extérieur total de la Turquie, une tendance à la baisse de cette part peut être observée au cours de cette période. A l'inverse, on note qu'il y a une tendance à la hausse de la part de l'Asie de l'Ouest et d'autres zones économiques. A ce stade, on peut voir qu'il a tendance à augmenter, ce point atteint, naturellement, en termes de différenciation ou de taux de changement dans le commerce extérieur de la Turquie. indique que la conversion. Une des principales questions à soulever dans cette étude ont également fait l'objet: entre la Turquie et les régions non-européennes, dans ce contexte, l'augmentation des échanges entre la Turquie et les pays du Golfe ont été axés sur la préminente ou les causes de ce qui est arrivé, et la réponse à ce problème a été tenté de répondre en prenant appui du modèle de gravité.

Les Etats du Golfe, qui constituent une partie importante de la taille économique de la région décrite comme Moyen-Orient/Asie de l'Ouest, ont une influence et un impact significatifs dans l'OPEP et sur la production et la tarification pétrolières internationales. Si l'on prend les pays un à un, l'Iran, en particulier au sens politique, présente les caractéristiques d'une puissance régionale et dans les variables telles que la taille économique et le revenu par habitant est la démonstration d'un coup d'oeil étroit à la Turquie et a également d'importantes réserves et de la production pétrolières et gazières. L'Irak, en dépit d'être l'un des principaux pays disposant de réserves de pétrole dans le monde, affiche des indicateurs économiques plus faibles en comparaison avec l'Iran et l'Arabie Saoudite, en raison de la division de facto et la confusion entre eux. Les autres pays, avec l'Arabie Saoudite, sont membres du Conseil de coopération du Golfe arabe, et sont des pays relativement riches si l'on se fie aux indicateurs économiques. Lorsqu'on regarde en termes de revenu national par habitant, ce dernier est plus élevé dans ces six pays qu'en Turquie, en Iran ou en Irak., Le Qatar notamment présente l'un des revenu national par habitant le plus élevé au monde.

Les pays du Golfe sont de plus en plus importants dans la composition du commerce de la Turquie. On peut voir une grande augmentation du volume réel du commerce avec les pays mentionnés ci-dessus, comme le montrent les riches tableaux statistiques à l'étude. Cette augmentation s'applique à tous les pays à l'étude, quoique dans des valeurs et proportions différentes.

On assiste dans l'économie mondiale à une augmentation de la taille des économies dites de périphérie, qui sont pour la plupart des économies des pays non membres de l'OCDE, au cours de la période 1999-2013. Pendant cette période, les pays de l'OCDE ont moins que doubler leur économie, alors que l'économie mondiale dans son ensemble a augmenté près de deux fois et demie, avec les pays riches et en développement hors OCDE ayant vu leur économie se multiplier par trois à cinq. Cela amène naturellement à la conclusion que les pays riches et en développement hors OCDE devraient affecter les échanges avec le monde sans aucune classification de l'OCDE et non-OCDE.

Au cours des dernières années, le commerce de la Turquie a été déclaré comme ayant un taux significatif de croissance du commerce en général avec le Moyen-Orient / Asie de l'Ouest et les pays du Golfe. La question de savoir si la Turquie a vraiment joué un rôle si

important dans l'augmentation de ce volume du commerce extérieur est discutée en relation avec le paragraphe précédent repris au prisme de la croissance économique mondiale.

Toujours dans l'étude, il est examiné quels facteurs ont de l'influence dans le commerce de la Turquie, et comment cela affecte le commerce extérieur de la Turquie, qui aurait commencé à changer sa structure avec les pays spécifiés dans le cadre de l'étude, comme l'Irak, l'Iran, le Koweït, l'Arabie Saoudite, Bahreïn, le Qatar, les Émirats arabes unis et Oman. En faisant cela, même ne peut pas être mesurée économiquement avec quelques données économiques, cependant, un certain nombre de variables sont considérées en tirant profit du modèle de gravité. Les équations économétriques et les études axées sur les processus n'ont tout simplement pas été testées pendant le processus d'écriture. Après une première tentative pour expliquer les données économiques générales en recueillant les données nécessaires pour les indicateurs de commerce extérieur qui sont basés sur les données générales sur l'économie mondiale, la composition du commerce extérieur entre la Turquie et ces pays du Golfe a tenté d'être illustrée. En outre, certaines informations avec des données quantitatives et / ou déclaration(s) ont été jugées afin d'être vérifiées ou falsifiées. En utilisant les données quantitatives dans le contexte de la modélisation, la méthode d'analyse des données de panel a été appliquée, et il a été tenté d'expliquer comment les résultats ont été atteints avec l'intégrité du travail sur les résultats.

Il a été pris en compte l'évolution et la dynamique en général du monde, ainsi que la signification spécifique de la région en ce qui concerne la composition des échanges de la Turquie avec les pays du Golfe où discuté. Ladite méthode est utilisée pour l'analyse des données empiriques qui ont été obtenues par l'évaluation de modèle de gravité. Dans le cadre du modèle de Gravité, le pays exportateur, le "PIB réel" du pays partenaire et la «distance cross-country» sont utilisés comme des variables principalement. De cette façon, le modèle de gravité a fait valoir que le commerce extérieur des pays est proportionnel à leur produit intérieur brut (PIB), et inversement proportionnel à la distance entre eux, ce qui a confirmé pour la Turquie, que cela soit valide pour les pays du Golfe ou non. En outre, comme décrit ci-dessous, il y a eu aussi un certain nombre d'autres variables et dummies.

C'est, tout d'abord en prenant trois théories de base du commerce, bien connues dans la littérature, qu'il a été tenté d'obtenir un point de vue à propos de l'étude, en discutant le commerce extérieur de la Turquie avec lesdits pays. Pour chaque théorie, il a été tenté d'expliquer comment appliquer les théories sur les pays mentionnés ci-dessus,

Le début des années 1980 a vu la libéralisation économique dans le monde entier, ce qui a augmenté le commerce international, et le ratio des importations et des exportations en rapport du PIB a également montré une tendance à la hausse qui s'est affirmée plus clairement dans les années 1990. Il est donné quelques informations de base sur l'économie mondiale pour la période à partir de 1999 à 2013, pour augmenter la puissance de l'analyse.

Le PIB mondial a augmenté de moins de 2,5 fois entre 1999 et 2013. En ce qui concerne la Turquie et les pays du Golfe, le changement de volume du PIB et de la valeur dans la plage des années indiquées par pays ont augmenté d'une proportion significative. La même situation est également observée dans le taux de croissance observée dans la croissance du PIB selon la parité de pouvoir d'achat.

En termes d'importations et d'exportations, leur taux d'accroissement a augmenté proportionnellement au taux de croissance du PIB mondial. Si l'on regarde les exportations et

les importations par rapport au PIB, le ratio a augmenté d'environ 7% entre 1999 et 2013. Cela vérifie la thèse que les relations et l'interdépendance économique des pays a cessé d'augmenter. En outre, les importations et exportations mondiales ont augmenté d'une valeur supérieure à chaque unité d'augmentation du PIB mondial. Dans le cadre de l'étude, quand il est regardé la valeur des échanges commerciaux entre les pays du Golfe et la Turquie, on peut tirer la même conclusion. Comme on peut voir avec cette application du modèle de gravité, les pays du Golfe et la Turquie, dans le cas d'une augmentation d'une unité dans leur PIB, leur volume de commerce extérieur réalisé apparaît comme étant supérieur à une unité.

En regardant le taux annuel des importations et des exportations mondiales, à l'exception des années 2001 et 2009 où l'impact de la crise est clairement visible, on observe que ces dernières ont augmenté à un rythme important en général. En fait, le taux de croissance des importations et des exportations dans le monde était de 0,7% en 2001, c'est à dire le taux de croissance presque nul. En 2009, le taux approximatif des importations et exportations mondiales a montré environ 11% de baisse. Cela signifie que le volume du commerce mondial en 2009 a diminué à un taux proche de 11%.

En regardant l'augmentation ou la diminution des importations et des exportations entre la Turquie et les pays du Golfe, bien que ces taux diffèrent d'un pays à l'autre, il y a généralement une corrélation entre les taux de croissance de la Turquie et de entre l'importation des États du Golfe et l'exportation. L'augmentation des importations et des exportations mondiales, et du commerce entre la Turquie et les pays du Golfe peut être affectée directement par les développements qui se produisent dans l'économie mondiale. Ceci, en 2001 et 2009, est clairement visible dans les chiffres du commerce entre la Turquie et les États du Golfe. Cela est de nature à prouver que les résultats du modèle de gravité s'appliquent aux pays couverts par l'étude. Ainsi, la même zone, une religion commune, une adhésion commune aux organisations internationales et des variables telles que les frontières communes, en fait, comme il est allégué dans de nombreuses études, a été appliquée au modèle à l'étude avec la Turquie. On voit qu'il ne s'agit pas de facteurs très importants, et les facteurs affectant le commerce réel entre les pays en parallèle avec la croissance du PIB du pays, à savoir les importations et les exportations, montrent une augmentation du volume total du commerce extérieur.

Le taux de diminution de l'Union européenne dans la composition du commerce extérieur de la Turquie ne doit pas être évalué comme un affaiblissement des relations économiques entre la Turquie et l'Union européenne. Il serait plus correct de comprendre que les pays appelés la périphérie, soit les pays en dehors de l'Europe et de l'OCDE continuent de se développer, et il serait plus approprié de procéder à une évaluation de l'accroissement de leur part dans le commerce international. Par conséquent, il sera plus précis d'évaluer l'augmentation dans les relations commerciales entre la Turquie et les pays du Golfe à l'égard de ces pays et la Turquie de dimension économique et le développement économique le long, selon les résultats de l'étude.

Les relations économiques internationales peuvent être affectées par de nombreux facteurs. Alors que les volumes d'échanges avec chacun des pays pendant la période de la guerre froide avaient une valeur et une part relativement faibles, cela a récemment changé. Surtout quand on considère que des régions qui restent très faibles au niveau du commerce extérieur, comme l'Afrique, ces changements sont perçus plus clairement. Cette comparaison peut fournir des résultats plus solides entre l'UE et l'Afrique avant les pays du Golfe. Dans ce cas, la croissance du volume des échanges de la Turquie qui s'est produite en Afrique, pour

2013, sera plusieurs fois supérieure à celle observée dans l'UE. La même conclusion est valable à un certain degré pour les États du Golfe. En particulier, le volume des échanges avec les régions en dehors de l'Europe au cours des années 2000 a montré une augmentation plus élevée qu'en Europe. La même situation peut être observée dans le monde par expérience.

Après le renversement de Saddam Hussein en 2003, l'Irak a été le plus important des États du Golfe pour les exportations de la Turquie. En particulier, au cours des dernières années, il est devenu l'un des cinq principaux pays exportateurs vers la Turquie.. En termes d'importations de la Turquie, dont les chiffres sont inférieurs aux exportations, on peut observer la supériorité de la position de la Turquie en ce qui concerne la valeur significative dans le commerce extérieur par rapport à l'Irak.

L'Iran, de 1999 à 2003, tant en termes de la valeur des importations que des exportations, avait été sur une tendance à la hausse au cours des années, et il a été observé que le volume total des échanges a augmenté plus de 15 fois. De 2002 à 2013, le fait que la plupart du volume du commerce extérieur de la Turquie ait été réalisé avec l'Iran, est considéré comme important quand on considère les tensions politiques.

Le volume des échanges de la Turquie avec l'Arabie saoudite et les Émirats arabes unis (EAU) est plus élevé qu'avec les autres pays membres du Conseil de coopération du Golfe. En 2012-2013, les EAU ont eu le plus grand volume du commerce extérieur de la Turquie, avec l'Irak et l'Iran.

Pour la raison que les quatre autres États du Golfe, le Koweït, le Qatar, Oman et Bahreïn, sont de relativement petites économies, le volume des échanges de la Turquie avec ces pays a été faible. Encore une fois, lorsque ces pays sont comparés en fonction de leur commerce avec la Turquie, le commerce se déroule avec le Koweït et le Qatar; selon Bahreïn et Oman, est à des niveaux supérieurs. Vu la taille économique du Koweït et du Qatar, il peut être exprimé qu'ils ont une taille économique relativement plus importante qu'Oman et Bahreïn. Comme il a également reçu le même résultat de l'application du modèle de gravité, cette inférence suit une tendance uniforme.

Un point important en termes de gamme de produits, les importations de la Turquie dépassant des dizaines de millions de dollars en provenance des pays du Golfe (hors Iran et EAU), sont très rares ou concerne des produits de grandes valeurs. Il est dit que cela vient du fait que les États du Golfe se tournent sur des produits issus exclusivement du secteur pétrolier. Bahreïn, l'Iran et les Émirats arabes unis se manifestent aussi dans différents secteurs dans la composition du commerce extérieur avec la Turquie, mais sont presque absents en termes de leurs exportations vers la Turquie.

Lorsque le total est pris en compte, bien que le commerce extérieur de la Turquie a enregistré un excédent contre les pays du Golfe, sans exception, chaque année dans le cadre de l'étude au cours de 1999-2013, a donné le déficit du commerce extérieur contre l'Iran, et a obtenu excédent du commerce extérieur chaque année sans exception contre Oman pendant la période 1999-2013. Le commerce de la Turquie avec d'autres pays peut varier d'une année à l'autre en cas de déficit du commerce ou de surplus.

La variable la plus importante dans l'étude, qui a un effet significatif sur le volume du commerce extérieur de la Turquie testé en utilisant des données de panel, a été la croissance du PIB de leurs pays respectifs au fil du temps. En conséquence, le PIB d'un pays est la seule

variable affectant de façon significative l'augmentation dans le commerce de ce pays avec la Turquie. Alors que les effets positifs ou négatifs des autres variables, l'effet d'elles n'a pas été significative. Tenter d'expliquer les raisons de ce que la façon dont une mène effectivement est des relations économiques extérieures de la logique homo-oeconomicus.

Récemment, l'augmentation du volume des échanges avec les différentes régions devrait être expliqué par la taille économique totale des pays comme déjà mentionné. En effet, concept africain de la Turquie dans les relations avec le continent africain est utilisé dans son ensemble sans distinction de tout autre terme de l'Afrique comme les États ou les communautés musulmanes ou non musulmanes,. La hausse du facteur religieux dans les relations avec les pays du Golfe et du Moyen-Orient / Asie de l'Ouest est associé avec le fait que l'argument de politique étrangère plutôt que religieux. La principale raison pour laquelle l'islam est utilisé dans la région Asie de l'Ouest est liée avec la géographie elle-même. Cette géographie est la première diffusion de l'islam dans le sens historique de la géographie actuelle, et est également liée au fait d'être la population majoritairement musulmane. Un autre point doit être considéré que le terme ou parlant de l'islam ne doivent pas être compris comme une structure unique.

Bien que le facteur religieux à l'étude aurait dû être entreprise selon la majorité musulmane catégories de population, ainsi que les différentes religions et les différences sectaires s'accommodent également de nouveau dans les sociétés islamiques. Ainsi, le facteur religieux ne est pas réellement un facteur déterminant de commerce et la même chose est également valable pour l'Organisation de la coopération islamique. Les Etats membres de l'Organisation de la coopération islamique sont généralement considérés comme des pays en développement ou les pays riches non membres de l'OCDE. Par conséquent, de nombreuses études qui expliquent l'effet significatif de l'Organisation de la coopération islamique peuvent varier avec la question de savoir quels pays sont en comparaison. Ce est, par exemple, quand il se agit de la comparaison d'un membre de l'Organisation de la coopération islamique entre les pays africains et un pays africain non membre de l'Organisation de la coopération islamique, le même résultat sera? Chacun de ces types de questions devraient être considérées comme des questions distinctes qui nécessitent une étude séparée.

Compte tenu de la variable de distance, La relation que le modèle de gravité suggère que la distance entre les pays et leurs projections de volume commerciales devrait être négatif ne est pas valide. À cet égard, ce qui doivent être mis en évidence principalement qui est pays sont comparées entre elles. Ici, la variable de la distance ne est pas significative est liée si la structure des pays à l'étude ou de l'entrée en relation d'échanges de la Turquie avec l'environnement proche est également un cas solide pour être examinés.

Variable frontière commune de sens et va même impact négatif des relations de la Turquie avec ses voisins ne est pas surprenant si l'on considère l'incertitude politique actuelle. Car, si l'on considère les pays tels que la Syrie, l'Iran et l'Arménie, et les pays avec des tensions politiques, il peut, comme une question de cours, être satisfaite manque d'impact positif du volume du commerce extérieur dans la variable de frontière commune. La même situation devrait être considérée dans la même région variable donne une sorte de résultats favorables à la variable de frontière commune. Moyen-Orient, les Balkans et les tensions du Caucase et les problèmes de la Turquie rencontrées par les pays de la région, faire une contribution négative du commerce extérieur, même en comparaison avec les pays de l'étude, quoique effet négatif significatif est compréhensible.

Considérant les pays couverts par l'étude, qui sont des pays du Golfe relativement prospères et stables, font aussi un impact positif, bien que des formes non significatives de co-régime a été un compréhensible étant donné les conséquences. En effet, l'Irak et l'Iran, sont relativement plus vulnérables et économie fragile en comparaison avec d'autres pays du Golfe. Au contraire, vield les six membres du Conseil de coopération du Golfe pays, bien que la forme pas commun de gouvernement avec la Turquie, en raison de l'économie forte et d'avoir de bonnes relations politiques avec la Turquie, il conserve sur eux étant inconvenients pour la raison de ne pas avoir un régime commun.

Pris ensemble, on a observé que toutes les données et applications abordés lors des variables de l'étude, à l'exception de variable PIB, appliquée à des pays examinés dans cette étude pourraient ne pas avoir un effet significatif sur le commerce extérieur. Un des principaux résultats obtenus à partir de l'étude, dans une conclusion à apporter avec les variables du modèle de gravité pris en considération, ce qui affecte le volume du commerce extérieur en fonction de facteurs de géographie ou de pays peut également être modifié. Par conséquent, en utilisant le modèle de gravité pour déterminer les facteurs qui déterminent le volume du commerce extérieur d'une certaine manière ne est pas facile. Pour cette raison, l'extraction peut être déterminée avec plus de précision en utilisant quels facteurs, quels pays et quelles variables. Il serait bon de noter: il est nécessaire de savoir que la façon sont les relations entre les pays; telles que la tension politique, et comment les effets de variables telles que l'avènement des conditions géographiques et culturelles peuvent changer à chaque fois pour le moment de l'application Gravity modèle. Par exemple, à la suite des travaux échantillon donné, lorsque la Turquie période 2005-2010 par rapport à la période 2010-2015, ou bien les deux périodes et, lorsqu'une inspection effectuée sur les variables limites sont susceptibles d'émerger forme très différente de la relation . Ce est pourquoi, la distance et les frontières terrestres, ces variables ne sont pas significativement associés à la forme de chaque période, ceteris paribus-où tout est considéré comme plus susceptibles d'être acceptées. À l'appui de cet argument, étant donné la période 1999-2003 et la période d'étude post-2003 sont des exemples frappants des relations commerciales de la Turquie avec l'Irak. Par exemple, si elle continuait la présidence de Saddam Hussein après 2003, comment serait le sens de la distance ou de frontières terrestres variable? Par conséquent, le PIB est susceptible d'avoir un effet significatif presque toutes les études en général comme une variable importante.

La conclusion de l'étude la plus importante qui mérite d'être mentionnée comme dernière phrase est que les relations commerciales de la Turquie avec une région particulière du monde (pays d'Europe - membres de l'OCDE) n'ont pas été affaiblies et ses relations commerciales avec la région Asie / États du Golfe de l'Ouest n'a pas été suprêmement améliorée. La raison la plus importante est que, comme le montre la présente étude, le PIB des États décrits comme périphériques s'est accru davantage que le PIB des pays du Centre, ce démontre l'importance de la relation à l'intérieur du Modèle de Gravité.

ABSTRACT

When you take into consideration the distribution of the import and export market of Turkey within the regional context, it is observed that there has been a change in the distribution of the share in the total import-export particularly since the Justice and Development Party (AK Party / AKP) came to power in 2002. Although the European Union (EU) still has the largest share in Turkey's total foreign trade, a downward trend in the share of EU can be observed during this period. While it can be seen that there is an increasing trend in the share of Western Asia and other economic trade zones. At this stage, we can observed that it tends to increase to this point naturally. In terms of differentiation or rate of change in Turkey's foreign trade indicates this conversion. One of the main issues that has been questioned is the relation between Turkey and the non-European regions in this context. The increase in trade between Turkey and the Gulf states and have they been focused on the prominent cause or what is the causes. And the solution to this problem has been attempted to be answered by taking support from the gravity model.

The Gulf States, which contains a significant portion of the economic size of the region described as Middle East/Western Asia, have a significant impact in OPEC and international oil production and pricing. With respects to Iran, particularly in the political sense, their regional power feature and in variables such as the economic size and the capita per income is demonstrating a similar apparence to Turkey and also has significant oil and gas reserves and production. Iraq, despite being one of the leading countries with oil reserves in the world, has the lowest economic indicators in terms compared to countries like; Iran and Saudi Arabia because of the de facto division and confusion among themselves. The remaining countries, along with Saudi Arabia, are members of the Arab Gulf Cooperation Council countries and are countries relatively rich in terms of economic indicators. When compared in terms of per capita national income, per capita income in the six countries, Iran and Iraq are higher than Turkey. Qatar especially, is one of the few countries with the highest income in the world in national income per capita.

The Gulf countries are becoming more and and more important in Turkey's trade composition. It can be seen a large increase in the actual volume of trade with the aforementioned countries as shown by the rich statistical tables in the study. This increase applies to all countries under study, albeit in different proportions and sizes are available.

It is witnessed in the world economy an increase in size of so-called peryphery economies which are economies mostly non-OECD countries during the 1999-2013 years period. In this period, OECD countries grew by less than twice, albeit the overall world economy grew nearly two and a half times, with non-OECD developing and rich countries have grown from three to five times. This naturally makes a conclusion that the developing and non-OECD rich countries are expected to affect trade with the world without any classification of OECD and non-OECD.

In recent years Turkey's trade has been claimed to have a significant level of trade growth in general with the Middle East / West Asia and the Gulf countries in special. Whether Turkey has truly been increasing in volume to foreign trade is discussed in relation to the previous paragraph taken up with world economic growth perspective.

Again within the study, it is examined that what the factors are influential in commerce of Turkey and how this affects Turkey's foreign trade which allegedly started to change its structure with specified countries within the scope of the study such as Iraq, Iran, Kuwait, Saudi Arabia, Bahrain, Qatar, the United Arab Emirates and Oman. When doing this, it can not even be measured economically with some economic datas. However, the number of variables are considered by the benefits from the gravity model. Econometric equations and process-oriented studies were not tested during the writing process. By collecting the necessary informations for foreign trade indicators which are based on the general data about the world economy to attempt to explain the general economic data, the composition of the foreign trade between Turkey and the said Gulf states have been tried to be shown. Also, certain informations with quantitative data and/or claims/claim were tried to be verified or falsified. Using the quantitative data in the modeling context, Panel Data Analysis method has been applied, and it has been attempted to explain how the results were reached together with the integrity of the work on the results.

It's been taken into account changes and dynamics in the general sense of the world and specific meaning of the region regarding Turkey's trade composition with Gulf countries. Aforementioned method is used for the analysis of the empirical data which were obtained by evaluating gravity model and was benefited as indicated by it. Within the scope of Gravity Model, , the exporting country, the partner country "real GDP" and "cross-country distance" are used as main variables. In this way, what the gravity model argued that countries' foreign trade is proportional with their Gross Domestic Product (GDP), and inversely proportional to the distance between them has been tested for Turkey whether it is valid in terms of Gulf countries or not. Also, as described below, there have also been a number of other variables and dummies.

It has, firstly by taking three basic trade theory known in literature, been tried to get a point of view about the study by discussing Turkey's foreign trade with the said countries. For every one theory, it has been attempted to explain how to apply the theories on the aforementioned countries in the result of the thesis.

In the early 1980s, it's seemed economic liberalized over the world which increased international trade, imports and exports ratio to GDP ratio also showed an upward trend which showed itself more clearly in 1990s. It is also given some basic informations about the world economy in this study using time periods starting from 1999 until 2013 to strenghten the power of the analysis.

The world GDP is seen to increase less than 2.5 times from 1999 until 2013. When the terms of Turkey and the Gulf countries, the change in GDP volume and value in the range of years listed by the countries have grown in greater proportions significantly. The same situation is also observed in the growth rate of the GDP according to purchasing power parity.

In terms of imports and exports, the rate of increase of imports and exports has increased proportional to the world GDP growth rate and also when looked at exports and imports ratio to GDP ratio, it has increased by approximately 7% from 1999 to 2013. This verifies the thesis that countries' economic relations and interdependency have continuously increased. In addition, world imports and exports increased at a greater value than each unit of increase in the world GDP. Within the context of the study, when it is looked at the trade value between the Gulf countries and Turkey, it has reached the same point. As it can be seen from that of the application of Gravity Model, Gulf states and Turkey, in case of a unit increase in their GDP, their foreign trade volume which they realized was found to be higher than one unit.

The annual rate of the world imports and exports, except for the years 2001 and 2009 which is clearly seen the impact of the crisis, have increased at a significant rate in general. As a matter of fact, there was a worldwide import and export growth rate of 0.7% in 2001, that is, almost stopped growth rate. In 2009 however, an approximate rate of world imports and exports showed a decline rate of around 11%. This means that the world trade volume in 2009 declined at a rate close to 11%.

Looking at the increase or decrease of imports and exports between Turkey and the Gulf Countries, although these rates differ from country to country, generally, there is a proportion between the growth rates of Turkey's and the Gulf States' import and export. The increase of world imports and exports, and trade between Turkey and the Gulf States can be affected directly from the developments which occur in the world economy. Thus, in 2001 and 2009, is clearly visible in the trade figures between Turkey and the Gulf States. It is such as to prove that the results of the Gravity Model applied to the countries covered by the scope of study. So, the areas all said countries share are, common religion, a common membership of international organizations (IIT) and variables such as common borders, in fact, as alleged in many studies, has been applied to the model under study with Turkey. It's seen that they are not very important factors, and factors affecting actual trade among the countries' imports and exports, namely shows that the increase in total foreign trade volume in parallel with the growth of the GDP of the country.

The rate of decrease of the European Union in Turkey's foreign trade composition should not be evaluated as a weakening of economic relations of Turkey and European Union Countries. It would be more correctly interpretation by look at the countries called the periphery, countries outside of Europe and OECD, have growing further and it would be more appropriate to make an assessment as to increase their share in international trade. Therefore, it will be more accurate to evaluate the increase in trade relations between Turkey and the

Gulf States with respect to the said countries and Turkey's economic size and economic development along, according to the results from the study.

International economic relations can be affected by many factors. While trade volumes with each of the countries during the Cold War period had relatively low value and proportion, it has, recently, been shown to change. Especially, when it is considered that the regions remain very low level of foreign trade, such as Africa, these changes are seen more clearly. This comparison can provide more robust results between the EU and Africa prior to the Gulf countries. In this case, Turkey's trade volume growth occurred in Africa in 2013, will be several times more than in the EU. The same conclusion is valid for a certain degree of Gulf States. In particular, the volume of trade with regions outside of Europe during the 2000s has been observed increased more than in Europe. The same situation can be observed from the experience in the world.

After the overthrow of Saddam Hussein in 2003, Iraq has been one of the main Gulf States for Turkey's export. Particularly, in recent years, it has become one of Turkey's top exporting countries within the first five countries. In terms of Turkey's imports, being lower than the export figures it can be observed the superiority of Turkey's position in terms of significant value in foreign trade against Iraq.

Iran, from 1999 to 2013, both in terms of the value of imports and exports, had been on an upward trend referred to in the range of years, and it has been observed that the total trade volume increased more than 15 times. From 2002 until 2013, Turkey's most foreign trade volume has realized with Iran is seen as important when considering political tensions.

Turkey's trade volume with Saudi Arabia and the United Arab Emirates (UAE) is higher than any other Gulf Cooperation Council member countries. In 2012-2013, the UAE has had the highest volume of foreign trade with Turkey together with Iraq and Iran. For the reason that the other four Gulf states (Kuwait, Qatar, Oman and Bahrain) are relatively smaller economies, Turkey's trade volume with these countries has been low. Again, when these countries compared their trade with Turkey, trade taking place with Kuwait and Qatar according to Bahrain and Oman is at higher levels. When viewed in Kuwait and Qatar's economic size, it can be expressed that they have relatively larger economic size than Oman and Bahrain. Since it also received the same result from the application of the gravity model, this inference follows a consistent pattern.

One important point in terms of product range, Turkey's imports exceeding number of pens in the million dollars or higher from the Gulf countries outside Iran and the UAE, are very little or still are a high value of each item. This could be due from arise in the Gulf States turn to products based on only the oil sector. Bahrain, Iran and the UAE also to come forward in different sectors in their composition of foreign trade with Turkey, but in terms of their exports to Turkey are not seem to show up.

When handling the total, although Turkey's foreign trade achieved a surplus against the Gulf countries, without exception, every year within the scope of the study during 1999-2013, has given the foreign trade deficit against Iran, and has achieved foreign trade surplus every year without exception against Oman during in the time period between 1999-2013. Turkey's trade with other countries could vary from year to year in case of the trade deficit or surplus.

The most significant variable in the study, which has a meaningful effect to Turkey's foreign trade volume tested by using panel data, has been the growth of their respective countries' GDP over time. Accordingly, GDP of a country is the only variable significantly affecting the increase in a country's trade with Turkey. The positive or negative effects of other variables have not been significant. Trying to explain the reasons for this leads to how foreign economic actually is relations to the homo-economicus logic.

Recently, the increase of trade volume with the different regions should be explained by the total economic size of the countries as already mentioned. Indeed, Turkey's African concept in relations with the African continent is used as a whole without distinction of any other term such as Muslim or non-Muslim states or communities. The rise of the religious factor in relations with the countries of the Gulf and the Middle East/Western Asia is associated with the fact that the foreign policy argument rather than a religious one. The main reason why Islam is used in Western Asia is related with the geography itself. The geography is the first spread of Islam in the historical sense of the present geography, and is also related with being overwhelmingly Muslim population. Another point should be considered that the term or speaking of Islam should not be understood as a single structure.

Although the religious factor under study should have been undertaken according to the majority Muslim population categories, as well as different religions and sectarian differences also accommodates itself again in the Islamic societies. Thus, the religious factor is not actually a trade determinant and the same is also valid for Organization of Islamic Cooperation. Member states of the Organization of Islamic Cooperation are generally considered developing countries or non-OECD rich countries. Therefore, many studies which are explaining the significant effect of the Organisation of Islamic Cooperation may vary with the question of which countries are in comparison. That is, for example, when it comes for the comparison of a member of the Organization of Islamic Cooperation among African countries and an African country not a member of the Organization of Islamic Cooperation, will there be a same result? Each of these types of questions should be considered as separate issues that require a separate study.

Given the distance variable, The relationship which the gravity model suggests that the distance between countries and their trade volume projections should be negative is not valid. In this regard, what needs to be highlighted principally is which countries are being compared with each other. Herefore, the distance variable is not significant is related whether the

structure of the countries under study or Turkey's entry into trade relationship with the close environment is also a sturdy case to be examined.

Common borders are meaningless as a variable, and even goes negative impact of Turkey's relations with neighbors is not surprising when considering the current political uncertainty. For, when it is considered countries such as Syria, Iran and Armenia, and countries with political tensions, it can, as a matter of course, be met lack of positive impact of foreign trade volume in the common border variable. The same situation should be seen in the same region variable gives a kind of supportive results to the common border variable. The Middle East, the Balkans and the Caucasus tensions and Turkey's problems experienced by countries in the region, make a negative contribution to its foreign trade even when compared with the countries in the study, albeit insignificant negative effect is understandable.

Considering the countries covered by the study, which are relatively prosperous and stable Gulf countries, also make a positive impact, although not significant forms of co-regime has been an understandable considering the consequences. Indeed, Iraq and Iran, are relatively more vulnerable and fragile economy by comparison with other Gulf countries. On the contrary, viewing the six Gulf Cooperation Council members countries, although not common form of government with Turkey, due to the strong economy and from having politically good relations with Turkey, it keeps out them being disadvantages for the reason not having a common regime.

Taken together, it was observed that all datas and applications discussed during the study variables except GDP variable, as applied to the countries examined in this study could not have a significant effect on foreign trade. One of the main results obtained from the study, in an inference to be made with the gravity model variables taken into consideration, affecting foreign trade volume according to geography or country factors, can also be changed. Therefore, using the gravity model to determine the factors that determine the volume of foreign trade in a certain way is not easy. For that reason, an extraction may be more accurately determined by using what factors, which countries and which variables. It would be correct to note: it is required to know that how are the relations between the countries; such as political tension, and how the effects of variables such as the advent of the geographical and cultural conditions can change every time for the time of applying Gravity Model. For example, as a result of the work given sample, when Turkey's 2005-2010 period compared with the 2010-2015 period, when an inspection performed on the boundary variables, are likely to emerge very different form of relationship. This is why distance and land borders, such variables are not significantly associated with the shape of each period, *ceteris-paribus* where everything is considered more likely to be accepted. In support of this argument, given in the 1999-2003 study period and post-2003 period are striking examples of Turkey's trade relations with Iraq. For example, if it continued Saddam Hussein's Presidency after 2003, how would be the sense of distance or land borders variable? Therefore, GDP is likely to have a significant effect almost all studies in general as a major variable.

The most important study conclusion which should be mentioned as the last sentence is that Turkey's trade relations with a particular world region (Europe-OECD countries) has not been weakened and its trade relations with a specific region of the West Asia / Gulf States have not been supremely improved. The most important reason is that, as it seen in the present study, the GDP of the states referred as Periphery have been grown further than the GDP of the Center's countries, that expressed the significance of the relationship inside the Gravity Model.

ÖZET

Türkiye'nin bölgesel anlamda ithalat-ihracat pazarlarının dağılımına bakıldığında, dağılımın toplam ithalat-ihracat içindeki paylarının bilhassa Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti/AKP) 2002 yılında iktidara gelişinden sonra değiştiği görülmektedir. Türkiye'nin dış ticaretinin toplamı olarak her ne kadar Avrupa Birliği'nin (AB) payı hâlâ en yüksek de olsa genel olarak AB'nin payının bu dönemde düşme eğiliminde olduğu gözlemlenebilir. Batı Asya Bölgeleri ile diğer ekonomik-ticaret yapılabilir bölgelerin paylarının ise artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu da geline nokta, Türkiye'nin dış ticaretinin kendiliğinden bir farklılaşma veya oranlarının değişimi açısından bir dönüşüm olduğunu gösterir. Bu çalışma kapsamında sorgulanacak başlıca meselelerden biri de bu husus olmuştur: Türkiye ile Avrupa dışı bölgeler arasında, bu kapsamda Türkiye ile Körfez ülkeleri arasında dış ticaretin artmasında başlıca neden veya nedenlerin ne olduğu üzerinde durulmuş ve bu sorunun yanıtı, çekim modelinden de destek alınarak yanıtlanmaya çalışılmıştır.

Körfez ülkeleri, Ortadoğu/Batı Asya olarak nitelenen bölgedeki ekonomik büyüklüğün önemli bir kısmını içeren, OPEC'te ve uluslararası petrol üretimi ve fiyatlamasında önemli etkilere sahip olan ülkelerdir. Ülkeler bazında bakıldığında İran, özellikle siyasal anlamda bölgesel bir güç niteliğine sahip olup ekonomik büyüklük ve kişi başı milli gelir gibi değişkenlerde Türkiye'ye yakın bir görünüm sergilemekte ve önemli petrol ve doğalgaz rezerv ve üretimine de sahiptir. Irak, dünyada önde gelen petrol rezervlerine sahip ülkelerden biri olmasına rağmen kendi içerisindeki fiili bölünmüşlük ve kargaşadan dolayı ekonomik göstergeler açısından İran ve Suudi Arabistan'a göre daha düşük ekonomik göstergelere sahiptir. Geri kalan ülkeler, Suudi Arabistan ile beraber Körfez İşbirliği Teşkilatı üyesi olan Arap ülkeleri olup ekonomik göstergeler açısından görece zengin olan ülkelerdir. Kişi başı milli gelir açısından bakıldığında altı ülkede de kişi başı milli gelir Türkiye, İran ve Irak'tan yüksektir. Bilhassa Katar, kişi başı milli gelir olarak dünyada en yüksek gelire sahip birkaç ülkeden biridir.

Körfez ülkeleri olarak çalışma bağlamında ele alınan ülkeler ile Türkiye arasında iktisadi ilişkiler gittikçe yoğunlaşmakta ve çalışma içerisinde zengin istatistiki tablolarla da gösterildiği üzere özellikle son yıllarda mezkur ülkelerle gerçekleşen dış ticaret hacminde büyük bir artış görülmekte ve bu artış, çalışma kapsamında geçerli tüm ülkeler için, farklı oranlarda ve büyüklüklerde de olsa, geçerli olmaktadır.

Dünya ekonomisinin, 1999-2013 yılları dönemine bakıldığında çevre olarak adlandırılan yani Avrupa-ABD başta olmak üzere OECD dışı kalan ülkelerin ekonomilerindeki görece artan büyüklüğüne sahne olmuştur. Bu dönemde, OECD ülkeleri genel olarak iki kattan daha az büyürken dünya ekonomisi iki buçuk kata yakın büyümüş, gelişmekte olan ülkeler ile OECD dışı zengin ülkeler de üç ile beş kat arasında büyümüştür. Bu durumun da tabii olarak ülkelerin OECD ve OECD dışı kalan ülkeler ile dış ticaretini etkilemesi beklenmektedir.

Türkiye'nin ticaretinde son dönemlerde önemli düzeyde ticaret artışı yaşadığı iddia edilen genel olarak Ortadoğu/Batı Asya ülkeleri ile özel olarak Körfez ülkeleri ile Türkiye'nin gerçek anlamda böyle bir dış ticaret artış hacmi olup olmadığı varsa da nedeni veya nedenleri de yine çalışma kapsamında, dünya ekonomik büyüme perspektifi ile beraber ele alınıp önceki paragrafla ilintili şekilde ele alınmıştır.

Yine çalışma kapsamında, Türkiye'nin dış ticaretinde değişim göstermeye başladığı iddia edilen bu yapıda çalışma kapsamında geçmiş olan Irak, İran, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman ülkeleri ile ticarette hangi faktörlerin etkili olduğu ve bunun Türkiye'nin dış ticaretine nasıl etki ettiği incelenmiş ve bu yapılırken de çekim modelinden de faydalanarak birtakım ekonomik veriler ile ekonomik olarak ölçülemeyen yine birtakım değişkenler ele alınmıştır. Çalışma yapılırken de ekonometrik denklemler ve işlemler odaklı bir çalışma olmaktan çok, öncelikle genel ekonomik verileri açıklamaya çalıştıktan sonra dış ticaret için gerekli bilgileri toplamaya çalışan ve bunu yaparken de dünya ile ilgili genel veriler üzerinden yola çıkarak Türkiye ile bahsi geçen Körfez Ülkeleri arasındaki dış ticaretin bileşimi gösterilmeye çalışılmıştır. Kantitatif verilerle birtakım bilgiler ve/veya iddia/iddialar doğrulanmaya veya yanlışlanmaya da çalışılmıştır. Kantitatif veriler kullanılırken de modelleme bağlamında Panel Veri Analizi yöntemini başvurulmuş olup çıkan sonuçlar üzerinden çalışmanın bütünlüğü ile beraber nasıl bir sonuca ulaşıldığı açıklanmaya çalışılmıştır.

Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ilgili ihracat bileşimi, genel manada dünya ve özel anlamda da bölgedeki değişiklikler ve dinamikler dikkate alınarak ele alınmıştır. Bahsi geçen yöntem kullanılmak suretiyle elde edilmiş ampirik verilerin çözümlenmesi ve değerlendirilmesi için belirtildiği üzere çekim modelinden istifade edilmiştir. Çekim Modeli kapsamında esas değişkenler olarak ihracatçı ülke ve partner ülke “reel GSYİH” ile “ülkeler arası uzaklık” kullanılmıştır. Bu yolla çekim modelinin öne sürdüğü ülkelerin dış ticaretlerinin Gayrı Safi Yurt İçi Hasılatları (GSYİH) ile doğru orantılı ve aralarındaki uzaklıkla ters orantılı olduğu iddiası test edilmiş olup bunun Türkiye'nin Körfez Ülkeleri açısından da geçerli olup olmadığı test edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, aşağıda belirtildiği üzere birtakım başka değişken ve kukla değişkenler de olmuştur

Türkiye'nin adı geçen ülkelerle dış ticareti ele alınırken öncelikle literatürde bilinen üç temel dış ticaret teorisi ele alınarak çalışma ile ilgili bir bakış açısı elde edilmeye çalışılmıştır. Her bir teori ile ilgili mezkur ülkelere nasıl tatbik edileceği de tezin sonuç kısmında açıklanmaya çalışılmıştır.

1980'lerin başında, dünya üzerinde iktisadi liberizasyon ile beraber, uluslararası ticaret hacmi artmış ithalat ve ihracatın GSYİH'ye oranı da artış içine girmiş ve bu durum da 1990'larla beraber kendini daha belirgin biçimde göstermiştir. Çalışma kapsamında da, 1999'dan başlayarak 2013 yılına dek süren dönemde dünya ekonomisi ile ilgili birtakım temel bilgiler verilmiş olup analizin gücü arttırılmaya çalışılmıştır.

1999'dan 2013 yılına dek dünya GSYİH'sinin 2,5 kattan daha az arttığı görülmüştür. Türkiye ve Körfez ülkeleri açısından bakıldığında ülkeden ülkeye belirtilen yıllar aralığında GSYİH miktar ve değeri değişmekle birlikte, belirgin bir şekilde daha büyük oranda büyümüşlerdir. Aynı durum, satın alma gücü paritesine göre GSYİH oranındaki büyümede de görülmektedir.

İthalat ve ihracat açısından bakıldığında, ithalat ve ihracatın artış oranı, Dünya GSYİH artış oranı ile doğru orantılı artmış ve ithalat ile ihracatın GSYİH'ye oranına da bakıldığında ortalama 1999 yılından 2013 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak %7 oranında artmıştır. Bu da ülkelerin ekonomik ilişkilerinin ve karşılıklı bağımlılığın sürekli arttığı tezini doğrulamaktadır. Ayrıca, dünya ithalat ve ihracatı, 1999 yılından 2013 yılına gelindiğinde dünya GSYİH'sindeki her bir birim artıştan daha büyük bir değerde artmıştır. Çalışma kapsamında, Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki dış ticaret değerlerine bakıldığında da bu durum görülmektedir. Çekim Modelinin tatbikinden de görüldüğü şekilde, Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmi, Körfez Ülkelerinin ve Türkiye'nin GSYİH'sinin bir birim artması durumunda gerçekleştirdikleri dış ticaret hacminin bir birimden daha yüksek değerde olduğu görülmüştür.

Dünya ithalat ve ihracatının yıllık artış oranına gelindiğinde ise, 2001 ve 2009 yıllarındaki krizin etkisinin belirgin biçimde görüldüğü yıllar haricinde, genel olarak dünya ithalat ve ihracatında belirgin bir oranda artış olmuştur. Nitekim, 2001 yılında %0,7'lik bir dünya ithalat ve ihracat artış oranı olmuş yani neredeyse artış oranı durmuş ve 2009 yılında da dünya ithalat ve ihracat oranı takribi olarak %11 civarında bir düşüş oranı göstermiştir. Bu da demektir ki 2009 yılında dünya ticaret hacmi %11'e yakın bir oranda düşmüştür.

Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki ithalat ve ihracatın artış ve azalış oranına gelindiğinde, söz konusu oranlar ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de umumi manada Türkiye ile Körfez Ülkeleri ithalat ve ihracat artış oranlarının dünya ithalat ve ihracatının artış oranlarıyla doğru orantı gösterdiği ve Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki ticaretin dünyadaki ekonomisindeki gelişmelerden doğrudan etkilendiği tespiti yapılabilir. Bu, 2001 ve 2009 yıllarında, Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki ticaret hacmi rakamlarından da görülebilir. Bu durum da çalışma kapsamında ele alınan ülkelere göre uygulanan çekim modelinin sonucunu ispatlar niteliktedir. Yani aynı bölge, ortak din, ortak uluslararası örgüte üyelik (İİT) ve ortak sınır gibi değişkenlerin aslında birçok çalışmada iddia edildiği gibi, Türkiye ile çalışma kapsamında modele tatbik edilmiş ülkeler itibarıyla, çok önemli etkenler olmadığını göstermekte ve ülkeler arasındaki ticareti asıl etkileyen unsurun ülkelerin GSYİH'lerinin büyümesine paralel olarak ithalat ve ihracatlarının yani toplam dış ticaret hacimlerinin artması olduğunu göstermektedir.

Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin dış ticaret bileşimindeki oranı azalmasını Avrupa Birliği ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin zayıflaması olarak görmemek gerekir. Bunun daha

doğru olabilecek yorumu, çevre olarak adlandırılabilir olan Avrupa ve OECD dışında kalan ülkelerin uluslararası ticaret hacmindeki paylarının artması şeklinde bir değerlendirme yapmak daha doğru olacaktır. Bundan dolayı, Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerin artışı, adı geçen ülkelerin ve Türkiye'nin ekonomik büyüklüğü ile ekonomik gelişmesi beraberinde okumak, çalışmadan çıkan sonuca göre daha doğru olacaktır.

Uluslararası ekonomik ilişkiler pek çok faktörden etkilenebilir. Soğuk Savaş sürecinde ülkelerin birbirleri ile ticaret hacimleri nispeten daha düşük değer ve orana sahipken, günümüze doğru geldikçe bunun değiştiği görülmüştür. Özellikle de Afrika gibi dış ticaret hacminin çok düşük kaldığı coğrafyalar ele alınınca bu değişim daha belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu mukayeseyi, Körfez Ülkelerinden önce AB ve Afrika arasında yapmak daha sağlıklı netice verebilmektedir. Bu durumda, Türkiye'nin Afrika ile gerçekleşen ticaret hacmi artışı 2013 yılına göre ele alındığında AB'ye göre birkaç kat fazla olacaktır. Aynı çıkarım belli ölçüde Körfez Ülkeleri için de geçerlidir. Özellikle, Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Avrupa'nın dışında kalan bölgelerle ticaret hacminde, Avrupa'ya göre daha fazla artış gözlemlenmiştir. Aynı durumun dünya genelinde de yaşandığı gözlemlenebilir.

2003 yılında Irak'ta Saddam Hüseyin'in devrilmesi sonrasında Irak, Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı Körfez Ülkesi olmuştur. Özellikle, son yıllarda Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında ilk beşin içinde yer alan bir ülke konumuna gelmiştir. Türkiye'nin ithalatı açısından bakıldığında, ihracata nazaran rakamlar düşük olmakta ve bu da Türkiye'nin Irak'a karşı önemli bir değer de dış ticaret anlamında üstünlük pozisyonunu göstermektedir.

İran, gerek ithalat ve gerekse ihracat rakamlarının değeri anlamında, 1999 yılından 2013 yılına gelindiğinde artış eğiliminde olmuş ve anılan yıllar aralığında toplam ticaret hacminin 15 kattan fazla arttığı gözlemlenmiştir. 2002 yılından 2013 yılına dek Türkiye'nin en fazla dış ticaret hacminin İran ile olması, siyasi gerilimler düşünüldüğünde çok önemli olarak görülebilir.

Türkiye'nin Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile ticaret hacmi, diğer Körfez İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkelere göre yüksektir. 2012-2013 yıllarında BAE'nin Irak ve İran ile beraber Türkiye ile en yüksek dış ticaret hacmine sahip Körfez Ülkelerinden olduğu görülmüştür.

Diğer dört Körfez Ülkesi Kuveyt, Katar, Umman ve Bahreyn, nispeten daha küçük ekonomiler olduğundan Türkiye'nin bu ülkeler ile ticaret hacmi düşük olmuştur. Yine, bu ülkelerin Türkiye ile ticaretleri mukayese edildiğinde Kuveyt ve Katar ile gerçekleşen ticaret hacmi, Bahreyn ve Umman'a göre daha yüksek seviyelerdedir. Buraya da bakıldığında, Kuveyt ve Katar'ın ekonomik büyüklüğünün Umman ve Bahreyn'in ekonomik büyüklüğünden görece daha büyük olduğu şeklinde ifade edilebilir. Çekim modelinin uygulamasından da aynı sonuç alındığından bu çıkarım tutarlı bir seyir izlemektedir.

Ürün çeşitliliği açısından bakıldığında dikkat çeken önemli bir nokta, Türkiye'nin İran ve BAE dışındaki Körfez Ülkelerinden milyon dolar ve üzeri değerdeki kalemlerde yaptığı ithalat kalemleri sayısının, sayıca az ve yine her bir kalemin yüksek değerde olmasıdır. Bu da Körfez Ülkelerinin salt petrol sektörüne dayanan ürünlere yönelmelerinden kaynaklandığı söylenebilir. Bahreyn, İran ve BAE gibi farklı sektörlerde öne çıksa da Türkiye ile dış ticaret bileşiminde, Türkiye'ye yaptığı ihracat kalemleri açısından kendini gösteremediği görülmektedir.

Toplam olarak ele alındığında, Türkiye Körfez ülkelerine karşı dış ticaret fazlası elde etse de çalışma kapsamında yer alan 1999-2013 yıllarında istisnasız her yıl İran'a karşı dış ticaret açığı vermiş ve Umman'a karşı da 1999-2013 yılları döneminde istisnasız her yıl dış ticaret fazlası sağlamıştır. Diğer ülkelere ise dış ticaret açık veya fazlaları yıldan yıla değişebilmiştir.

Panel veri kullanılarak test edilmeye çalışılan Türkiye'nin dış ticaret hacminde en belirgin değişken, ilgili ülkelerin GSYİH'lerinin büyümesi olmuştur. Buna göre, Türkiye ile bir ülkenin ticaret hacminin artışına anlamlı düzeyde etki eden tek değişken ülkelerin GSYİH'leridir. Diğer değişkenlerin de olumlu ve olumsuz etkileri varken anlamlı düzeyde olmamıştır. Bunun nedenlerini açıklamaya çalışmak, aslında dış ekonomik ilişkilerin homo-economicus mantığına kişiyi kendiliğinden götürür.

Son zamanlarda farklı coğrafyalarla dış ticaret hacminin artışı, önceden de belirtildiği üzere ülkelerin toplam ekonomik büyüklüğü ile açıklanmalıdır. Nitekim, Afrika Kıtası ile ilişkilerde bir bütün halinde Afrikalı kavramı kullanılmaktadır, Müslüman veya Gayr-ı Müslim Afrika ayırımına gitmeksizin. Körfez ve Batı Asya/Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerde din faktörünün öne çıkması, aslında dinin dış politika argümanı olmasından çok mevcut coğrafyanın tarihsel anlamda İslam'ın ilk yayılış coğrafyaları ve nüfusun ezici çoğunlukta Müslüman olması ile alakalıdır. Kaldı ki, İslam deyince de tek bir yapı anlaşılmamalıdır.

Bu çalışma kapsamında her ne kadar din faktörü, nüfusun çoğunluğu Müslüman kategorisine göre yapılsa da gerek farklı dinler ve gerekse de İslam toplumları içerisinde mezhep farklılıkları yine kendini barındırmaktadır. Dolayısı ile din faktörü aslında bir dış ticaret belirleyicisi değildir. Aynı durum İslam İşbirliği Teşkilatı için de geçerlidir. İİT'ye üye ülkeler, genel olarak bakıldığında gelişmekte olan ülkeler veya non-OECD zengin ülkelerdir. Dolayısı ile birçok çalışmada İİT'nin anlamlı düzeyde etki ettiği açıklaması, karşılaştırmanın hangi ülkelerle yapıldığı sorusuyla değişebilmektedir. Yani bu karşılaştırma, örneğin İİT üyesi Afrika ülkeleri ile İİT üyesi olmayan Afrika ülkeleri arasında da yapıldığında aynı sonuç çıkacak mıdır? Bu tarz soruların her biri, ayrı çalışma gerektiren konular olarak düşünülmelidir.

Mesafe değişkeni ele alındığında, çekim modelinin öne sürdüğü ülkeler arası mesafe ile aralarındaki dış ticaret hacmi arasındaki ilişkinin negatif olması gerektiği öngörüsü geçerli olmamıştır. Bu konuda asıl vurgulanması gereken olan hangi ülkelerin birbiriyle mukayese edileceğidir. Burada da mesafe değişkeninin anlamlı çıkmaması, çalışma kapsamındaki ülkelerin yapısından mı yoksa Türkiye'nin yakın çevresi ile ticaret ilişkisine girmemesinden midir ayrıca incelenmesi gereken bir durumdur.

Ortak sınır değişkeninin anlamsız ve hatta negatif etkinin çıkması Türkiye'nin sınır komşuları ile ilişkileri ve mevcut siyasi belirsizlikler düşünüldüğünde şaşırtıcı olmamaktadır. Zira, Suriye, İran, Ermenistan gibi ülkeler ile siyasi gerginlikler düşünülünce dış ticaret hacminde ortak sınır değişkeninin pozitif etkisinin olmaması tabii karşılanabilir. Aynı durumun aynı bölge değişkeninde de görülmesi, ortak sınır değişkeninin sonucunu bir nevi destekleyici bir sonuç vermektedir. Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya coğrafyasındaki gerginlikler ve Türkiye'nin bu bölgedeki ülkeler ile yaşadığı sorunlar, dış ticaret hacmine olumlu katkı yapmaması hatta çalışma kapsamındaki ülkeler ile mukayese edildiğinde anlamsız da olsa negatif etkisi anlaşılabilir.

Çalışma kapsamındaki ülkelere bakıldığında, görece zengin ve istikrarlı olan Körfez Ülkeleri düşünüldüğünde ortak yönetim biçiminin de anlamlı olmaması ve hatta negatif olması anlaşılabilir bir sonuç olmuştur. Zira, Irak ve İran, diğer Körfez ülkeleri ile mukayese edildiğinde görece daha zayıf ve kırılgan ekonomilerdir. Oysa ki altı Körfez İşbirliği Teşkilatı üyesi ülkeye bakıldığında, Türkiye ile ortak yönetim biçimine sahip olmamalarına rağmen güçlü ekonomileri ve politik olarak da Türkiye ile iyi ilişkilere sahip olmasından dolayı ortak yönetime sahip olmamayı dezavantaj olmaktan çıkarmaktadırlar.

Çalışma boyunca ele alınan tüm veri ve uygulama birlikte ele alındığında, GSYİH değişkeni dışındaki değişkenlerin, çalışmada incelenen ülkelere uygulandığı şekliyle, dış ticaret üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olamadıkları görülmüştür. Çalışmadan asıl elde edilen sonuçlardan biri, çekim modeli ile yapılmak istenen bir çıkarımda; ele alınan değişken, coğrafya veya ülkelere göre, dış ticaret hacimlerine etki eden faktörler de değişebileceğidir. Bundan dolayı, çekim modelinden istifade edilerek kesin bir şekilde dış ticaret hacmini belirleyen faktörleri belirlemek kolay değildir. Onun için, hangi faktörlerin hangi ülke ve değişken kullanılarak belirlendiği çıkarımı daha doğru olsa gerektir. Şunu da belirtmek doğru olacaktır: Çekim Modelinin tatbik edildiği dönemde ülkeler arası ilişkilerin nasıl olduğu; mesela siyasi tansiyon, coğrafi ve kültürel koşulların nasıl geliştiği gibi değişkenlerin etkilerinin her dönemde değiştiğini bilmek gereklidir. Örneğin, çalışmanın sonuç kısmında örneği verildiği üzere, Türkiye'nin 2005-2010 dönemi ile 2010-2015 döneminde veya başka iki dönem mukayese edildiğinde ve sınır değişkeni üzerinden bir inceleme yapıldığında son derece farklı bir ilişki biçimi ortaya çıkabileceği muhtemeldir. Bu sebeptendir ki mesafe ve kara sınırı gibi değişkenler, her şeyin her dönemde ceteris-paribus kabul edildiği şekliyle anlamlı ilişki vermesi daha muhtemel değerlendirilmektedir. Bu savı desteklemek amacıyla, çalışma içinde verilen 1999-2003 dönemi Türkiye-Irak ticari ilişkileri ile 2003 sonrası dönem Türkiye-Irak ticari ilişkileri çarpıcı bir örnektir. Farz-ı muhal, Saddam Hüseyin'in Devlet Başkanlığı devam etseydi nasıl bir mesafe veya kara sınırı değişkeni etkisi olurdu? Bundan

dolayı, GSYİH genel anlamda yapılacak hemen her çalışma anlamlı bir etkiye sahip olma ihtimali yüksek başlıca değişkendir.

Çalışmadan elde edilmiş en önemli çıkarımları son cümlede vurgulamak gerekirse Türkiye'nin belli bir coğrafya (Avrupa-OECD ülkeleri) ile ticari ilişkileri zayıflamamakta ve belli bir coğrafya (Batı Asya/Körfez Ülkeleri) ile ticari ilişkileri de, tersinden ifade edilirse, fevkalade güçlenmemektedir. Bunun en önemli nedeni de mevcut araştırmadan da görüldüğü gibi dünya üzerindeki çevre olarak belirtilen ülkelerin GSYİH'lerinin merkez olarak görülen ülkelerin GSYİH'lerine göre daha fazla büyümeleri olup çekim modelinin de anlamlı düzeyde bize gösterdiği ilişki bu şekilde olmuştur.

1- GİRİŞ

1980'in ilk yıllarından itibaren Türkiye, ihracata dayalı bir ekonomi politikası benimsemiş ve ithal ikameci politikalardan ihracata dayalı büyüme modeline geçmiştir. Bu geçişi müteakip, iktisadi anlamda dış ticaret pratiklerinin ehemmiyeti gittikçe artmıştır. Bu geçişin etkisiyle, net ihracatı arttırmak hedefi, ekonomik büyümenin temel vurgularından biri haline gelmiştir. Bu süreç de beraberinde hem dış politikada ve hem de ekonomide ilişkilerin çeşitlendirilmesi mefhumlarını beraberinde getirmiştir. Bu süreç, iktisat literatüründe pazar çeşitlendirmesi (market diversification) olarak yerini almıştır.

Pazar çeşitlendirmesine Türkiye açısından baktığımızda, belli ölçüde uygulansa da genel olarak 2000'li yılların başlarından beri, bir çok-yönlülük eğilimi görülmekte ve dış ticaret verileri dikkate alındığında, Avrupa Birliği'nin dış ticaret içindeki payı azalırken, başta Ortadoğu/Batı Asya olmak üzere, diğer ülkeler ile yapılan ticaretin payı gittikçe yükselmektedir. Bu durum da Dünya üzerinde artan küreselleşme olgusu ile beraber Türkiye'nin genel iç ve dış politikasındaki değişimle de doğrudan ilintilidir.

Türkiye'nin bölgesel anlamda ithalat-ihracat pazarlarının dağılımına bakıldığında, dağılımın toplam ithalat-ihracat içindeki paylarının 2000'li yılların başında değiştiği görülmektedir. Türkiye'nin dış ticaretinin toplamı olarak her ne kadar Avrupa Birliği'nin (AB) payı hâlâ en yüksek de olsa genel olarak AB'nin payının bu dönemde düşme eğiliminde olduğu gözlemlenebilir. Ortadoğu /Batı Asya Bölgeleri ile diğer ekonomik-ticaret yapılabilir bölgelerin paylarının ise artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu da geline nokta, Türkiye'nin dış ticaretinin temelden bir kayma olmasa da, kendiliğinden bir farklılaşma veya oranlarının değişimi açısından bir dönüşüm olduğunu gösterir. Bu çalışma kapsamında sorgulanacak başlıca meselelerden biri de bu husus olacaktır. Yani Türkiye ile Avrupa dışı bölgeler arasında, bu kapsamda Türkiye ile Körfez ülkeleri arasında dış ticaretin artmasında başlıca neden veya nedenlerin ne olduğu üzerinde durulacak ve bu sorunun yanıtı, çekim modelinden de destek alınarak yanıtlanmaya çalışılacaktır.

Dünya ekonomisinin, 1999-2013 yılları dönemine bakıldığında çevre olarak adlandırılan yani Avrupa-ABD başta olmak üzere OECD dışı kalan ülkelerin ekonomilerindeki görece artan büyüklüğüne sahne olmuştur. Bu dönemde, OECD ülkeleri genel olarak iki kattan daha az büyürken dünya ekonomisi iki buçuk kata yakın büyümüş, gelişmekte olan ülkeler ile OECD dışı zengin ülkeler de üç ile beş kat arasında büyümüştür. Bu durumun da tabii olarak ülkelerin OECD ve OECD dışı kalan ülkeler ile dış ticaretini etkilemesi beklenmektedir. Türkiye'nin ticaretinde son dönemlerde önemli düzeyde ticaret artışı yaşadığı iddia edilen, genel olarak Ortadoğu/Batı Asya ülkeleri ile özel olarak Körfez ülkeleri ile ele alınacaktır. Türkiye'nin gerçek anlamda böyle bir dış ticaret artış hacmi olup olmadığı varsa da nedeni veya nedenleri de yine çalışma kapsamında, dünya ekonomik büyüme perspektifi ile beraber ele alınıp önceki paragrafla ilintili şekilde ele alınacaktır.

Körfez ülkeleri, Ortadoğu/Batı Asya olarak nitelenen bölgedeki ekonomik büyüklüğün önemli bir kısmını içeren, OPEC'te ve uluslararası petrol üretimi ve fiyatlamasında önemli etkilere sahip olan ülkelerdir. Ülkeler bazında bakıldığında İran, özellikle siyasal anlamda bölgesel bir güç niteliğine sahip olup ekonomik büyüklük ve kişi başı milli gelir gibi değişkenlerde Türkiye'ye yakın bir görünüm sergilemekte ve önemli petrol ve doğalgaz rezerv ve üretimine de sahiptir. Irak, dünyada önde gelen petrol rezervlerine sahip ülkelerden biri olmasına rağmen kendi içerisindeki fiili bölünmüşlük ve kargaşadan dolayı ekonomik göstergeler açısından İran ve Suudi Arabistan'a göre daha düşük ekonomik göstergelere sahiptir. Geri kalan ülkeler, Suudi Arabistan ile beraber Körfez İşbirliği Teşkilatı üyesi olan Arap ülkeleri olup ekonomik göstergeler açısından görece zengin olan ülkelerdir. Kişi başı milli gelir açısından bakıldığında altı ülkede de kişi başı milli gelir Türkiye, İran ve Irak'tan yüksektir. Bilhassa Katar, kişi başı milli gelir olarak dünyada en yüksek gelire sahip birkaç ülkeden biridir.

Körfez ülkeleri olarak çalışma bağlamında ele alınan ülkeler ile Türkiye arasında iktisadi ilişkiler gittikçe yoğunlaşmakta ve çalışma içerisinde zengin istatistiki tablolarla da gösterileceği üzere özellikle son yıllarda mezkur ülkelerle gerçekleşen dış ticaret hacminde büyük bir artış görülmekte ve bu artış, çalışma kapsamında geçerli tüm ülkeler için, farklı oranlarda ve büyüklüklerde de olsa, geçerli olmaktadır.

Dış ticarete konu yıllar bağlamında, günümüze doğru gelindikçe çalışma kapsamında ayrıntılar görece olarak daha fazla olacaktır. Nitekim çalışmanın ilk ve son tarihleri arası istatistiki veriler genel rakamlar içerecek, son on yıllık bazda ithalat, ihracat, dış ticaret hacmi ve dış ticaret dengesi her ülkeye göre ayrıntılı açıklanacak, son beş yıla gelindiğinde genel ürün guruplarında hangi alanda ne kadar değerde karşılıklı dış ticarete konu ürün olduğu incelenecek ve en son 2013 yılı ile ilgili bir fasıllar tablosu ele alınarak hangi başlıca ürünlerin karşılıklı olarak ne kadar ithal ve ihraç edildiği gösterilecektir. Bu çerçevede, günümüze yakınlıkla daha ayrıntılı bilgi verilmeye çalışılıp sonuç kısmında genel değerlendirmede kullanışlı birtakım veri seti de ele alınmış olacaktır.

Yine çalışma kapsamında, Türkiye'nin dış ticaretinde değişim göstermeye başladığı iddia edilen bu yapısında, çalışma kapsamında geçecek olan Irak, İran, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Oman ülkeleri ile ticarete hangi faktörlerin etkili olduğu ve bunun Türkiye'nin dış ticaretine nasıl etki ettiği incelenecektir. Bu yapılırken de çekim modelinden de faydalanılarak birtakım ekonomik veriler ile ekonomik olarak ölçülemeyen birtakım değişkenler ele alınacaktır. Çalışma yapılırken de ekonometrik denklemler ve işlemler odaklı bir çalışma olmaktan çok, öncelikle genel ekonomik verileri açıklamaya çalıştıktan sonra dış ticaret için gerekli bilgileri toplamaya çalışan bir çalışma olacak ve bunu yaparken de dünya ile ilgili genel veriler üzerinden yola çıkarak Türkiye ile bahsi geçen Körfez Ülkeleri arasındaki dış ticaretin bileşimi gösterilmeye çalışılacak ve kantitatif verilerle birtakım bilgiler ve/veya iddia/iddialar doğrulanmaya veya yanlışlanmaya çalışılacaktır. Kantitatif veriler kullanılırken de modelleme bağlamında Panel Veri Analizi yöntemine başvurulacak olup çıkan sonuçlar üzerinden çalışmanın bütünlüğü ile beraber nasıl bir sonuca ulaşıldığı açıklanmaya çalışılacaktır.

Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ilgili ihracat bileşimi, genel manada dünya ve özel anlamda da bölgedeki değişiklikler ve dinamikler dikkate alınarak ele alınacaktır. Bahsi geçen yöntem kullanılmak suretiyle elde edilecek deneysel verilerin çözümlenmesi ve değerlendirilmesi için belirtildiği üzere çekim modelinden istifade edilecektir. Çekim Modeli kapsamında esas değişkenler olarak ihracatçı ülke ve partner ülke “reel GSYİH” ile “ülkeler arası uzaklık” kullanılacaktır. Bu yolla çekim modelinin öne sürdüğü ülkelerin dış ticaretlerinin Gayrı Safi Yurt İçi Hâsılları (GSYİH) ile doğru ve aralarındaki uzaklıkla ters

orantılı olduğu iddiası test edilecek olup bunun Türkiye'nin Körfez Ülkeleri açısından da geçerli olup olmadığı test edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca, aşağıda belirtileceği üzere birtakım başka değişken ve kukla değişkenler de olacaktır.

Bu çalışma kapsamında konular incelenirken öncelikle yukarıda ifade edilen giriş cümlelerinden sonra birinci bölümde çalışmanın sorunsalı ortaya konulmaya çalışılacak ve bu bağlamda çalışma ile asıl olarak neyin inceleneceği ve ne iddia edileceği ifade edilecektir. Daha sonra araştırmanın amacının ne olduğu belirtilerek çalışmanın öneminin ne olduğu ve bu çalışmanın literatür için ne anlama geleceği ifade edilecektir. Bu yapılırken de birtakım varsayımlar ile yola çıkılıp çalışmanın sınırlılıklarının ne olduğu ifade edilerek gerek yıl ve gerekse bağlam anlamında çalışmanın hangi çerçeve içinde inceleneceği belirtilecektir. Bunlardan sonra birinci bölümde son olarak, sosyal bilimlerin doğasına özgü olan birtakım kavramların ne anlama geldiği ve neyi ifade ettiği açıklanmaya çalışılacaktır. Özellikle çalışmanın başlığı olan Körfez Ülkeleri başta olmak üzere kullanılan birtakım kavramlar, daha çalışmanın ayrıntılarına girilmeden tanımsal olarak ifade edilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde uluslararası ticaret teorileri kısaca açıklanmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken de asıl amaç, dış ticaretin neden yapıldığını anlamaya çalıştıktan sonra Türkiye ile Körfez ülkelerinin dış ticaretleri açıklanıp yine çalışma kapsamında belirtilen ve açıklanan üç temel dış ticaret teorisi olan mutlak üstünlükler teorisi, mukayeseli üstünlükler teorisi ve Heckscher-Ohlin teorisi ile beraber, Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki dış ticaretin ilişkisi üzerine sonuç kısmında ilişki kurulmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde ayrıca, dünya ekonomisine ve ticaretine ilişkin birtakım temel veriler ve bilgiler açıklanmaya çalışılarak dünyanın küresel ekonomik görünümü üzerine kısa bir değerlendirmeden sonra dünya GSYİH'si, ithalatı, ihracatı, büyüme hızı, kişi başı GSYİH'si, mal ve hizmetlerin dış ticaret içindeki oranları, bütçe dengesi gibi birtakım değişkenler üzerine bilgi verilmeye çalışılacaktır. Bu kısımda en dikkat çekecek husus, dünya ekonomik büyümesi ve dünyanın ithalat ile ihracatı arasındaki ilişki üzerine olacaktır. Zira, daha sonraki bölümlerde ve sonuç kısmında da, bu bilgi hem model sonucu üzerinde hem de literatürde yazılan birtakım yazılara da cevabi nitelikte olacaktır.

Üçüncü bölümde, her ne kadar çalışma 1999 ile başlatılsa da halen iktidarı devam eden Adalet ve Kalkınma Partisi ile hem Türkiye'nin dış ticaret rakamları ve hem de Türkiye'nin Körfez ülkeleri ile dış ticaret ilişkisinin arttığı gözlemlendiğinden bu kısım, 2002'ye gelene süreç ile 2002 sonrası süreç şeklinde ele alınacaktır. Bu yapılırken de 2002 yılına geline süreçte kısa bir değerlendirme yapıp 1990-2001 yıllarında temel ekonomik veriler ve değişkenler açıklanmaya çalışılacaktır. Bu sayede 2002 ve sonrası ekonomik gelişmeler daha arka plana sahip ve tutarlı şekilde incelenebilecektir. 2002 sonrası Türkiye'nin dış ticareti incelenirken de kısa bir literatür taraması yapılarak konu aydınlatılmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken de Türkiye'nin temel ekonomik değişkenleri ile ilgili veriler kendiliğinden açıklanacağı için ayrıca bir veri derlemesi yapılmayacaktır.

Dördüncü bölümdeki başlık çerçevesinde, Körfez Ülkeleri olarak tanımlanan sekiz ülke ile ilgili genel bilgiler verilerek her bir ülke hakkında bilgiler verilmeye çalışılacaktır. Daha sonra her ülkeye mahsus temel bilgiler ayrı alt başlıklar halinde belirtilerek temel ekonomik göstergeler, GSYİH değerleri, enflasyon vs. değişkenler açıklanacaktır. Körfez ülkelerinde enerji ve enerji kaynakları en önemli ekonomik unsur olduğu için bu konu da ülke alt başlıkları içinde her bir ülke için tek tek verilecektir. Bu bilgiler ile beraber beşinci bölümde açıklanan bilgiler de dikkate alınarak bir çıkarımda bulunulmaya çalışılacaktır.

Beşinci bölümde, Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ile dış ticareti ele alınacaktır. Öncelikle Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki 15 yıllık genel dış ticaret değerleri ithalat, ihracat, dış ticaret hacmi ve Türkiye açısından dış ticaret dengesi ile ilgili bilgiler verildikten sonra, Türkiye ile her bir ülke arasında son 10 yıllık dış ticaret değerleri ve sayılı dört temel değişken açıklanacaktır. Daha sonra son beş yıllık temel ürün grupları belirtilerek 2013 yılına ait dış ticarete konu başlıca ürünler belirtilecektir. Özellikle 2013 yılına ait başlıca ürünlerin verilmesinden amaç da hangi ürünlerin Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasında belirleyici olduğunu görmektir. Son beş yıllık başlıca ürün grupları ve 2013 yılı ile ilgili ayrıntılı tablolar da çalışma ekinde gösterilerek konunun anlaşılması kolaylaştırılacaktır. Yine bu bölümde ikili bir sınıflandırma yapılacaktır: Birinci olarak Türkiye ile kara sınırına sahip olan ülkeler ki bunlar da Irak ve İran'dır. İkinci olarak da Türkiye ile kara sınırına sahip olmayan ülkeler ele alınacaktır ki bunlar da Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülkeler olan Suudi Arabistan,

Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'dır. Çekim modeli kullanılırken de kara sınırı kukla değişkeni de kullanılacağından bu ayrım önem arz etmektedir.

Altıncı bölümde çekim modeli açıklanmaya çalışılarak model için istifade edilen panel veri analizi ile ilgili kısa bir açıklama yapıldıktan sonra çekim modeli açıklanarak konu hakkında bir literatür taraması yapılacaktır. Daha sonra Türkiye ile ilgili, çekim modeli kullanılarak yapılan birtakım araştırmanın da ne sonuçlara ulaşmış olduğu da belirtilecektir. Bu şekilde, daha sonra çekim denklemi de verilerek çalışma kapsamında Körfez Ülkeleri'nin Türkiye ile dış ticaret bileşimini etkileyen unsurları ölçmek için birtakım ek ülkelerin de verileri girilecek ve böylece bir sonuç çıkarılmaya çalışılarak sonuç kısmı ile ilgili değerlendirme yapılacaktır.

1.1.Çalışmanın Sorunsalı

Çalışma kapsamında, Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasında ticaret, ticaretin hangi yıllarda ne kadar ve hangi ürünler yoluyla gerçekleştirildiği ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Çekim modeli yardımı ile de hangi faktörün dış ticaret üzerinde etkili olduğu incelenecek ve bu yapılırken de öncelikle Körfez Ülkeleri başlığı altında Körfez İşbirliği Teşkilatı (GCC) üyesi ülkeler ile Irak ve İran ele alınacaktır. Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki dış ticaret üzerine konuyu doğrudan ele alma noktasında literatürde önemli derecede eksiklikler görülmekte ve çalışma bu kapsamda küçük bir tuğla da olsa uluslararası ticaret yazınına katkıda bulunmaya çalışacaktır.

Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki dış ticaret ilişkisi incelenirken daha önce alan hakkında yazılmış literatür mümkün mertebe incelenerek gerek Türkiye ve gerekse uluslararası alanda kabul görmüş kurum-kuruluş-örgütlerden verilerin derlenmesi yoluyla 1990-2013 yılları arasında Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasında gerçekleşen dış ticaret ile ilgili değerlendirmeler yapılacak, ayrıca çekim modelinden istifade edilerek Türkiye'nin bu ülkelere yönelik dış ticaretini etkileyen birtakım etkenlerin etkisi incelenecektir. Bu yapılırken de Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmi bağımsız değişken kabul edilerek çalışma kapsamında model için kullanılan ülkelerin Gayrisafi Yurt İçi Hasılları, Türkiye ile

aralarındaki mesafe, satın alma gücü paritesine göre Gayrı Safi Yurt İçi Hasılları, enflasyon oranları, tarım kesiminin ülkenin Gayrı Safi Yurt İçi Hasılları içindeki payı gibi değişkenlerle birlikte Türkiye ile model kapsamında incelenen ülkeler arasında ortak sınıra sahiplik, aynı bölgede yer alma, ortak yönetime sahiplik, ortak uluslararası örgüte üye olma ve aynı dine sahiplik gibi kukla değişkenlerin Türkiye ile model kapsamındaki ülkeler arasında dış ticaret hacmine etkileri bakımından incelenecektir. Bu sayede Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki dış ticaretin dünyanın diğer bölgeleri ile mukayese beraberinde çekim modelinde iddia edilen unsurların etkisi incelenmeye çalışılacaktır.

1.2.Çalışmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin Körfez ülkeleri ile olan dış ticaret bileşiminin ne olduğunu, nasıl gerçekleştiğini ve nelerden etkilendiğini açıklamaya çalışmaktır. Bu yapılırken de çalışma kapsamındaki yıllar içinde belirli dönemler halinde ve birtakım öne çıkan ürün ve ürün grupları belirtildikten sonra çekim modelinden yararlanarak adı geçen ülkelerle dış ticareti etkileyen değişkenler de göz önünde bulundurularak, Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ile dış ticareti incelenip konuyla ilgili dünya ile mukayese halinde bir bakış açısı verilmeye çalışılacaktır.

1.3.Çalışmanın Önemi

Daha 1970'li yıllardan başlayarak kendini hissettirmeye başlayan küreselleşme ve beraberinde gelişen uluslararası sermaye ve ticaret akımlarının hızlanması, 1990 sonrası iki kutupluluktan hem tek hem de kendi içinde çok kutupluluğa bırakması beraberinde uluslararası ticaretin önemi gittikçe daha fazla artmış ve ithalat-ihracat toplamından oluşan toplam ticaret hacmi de bu paralelde daha fazla büyümüştür.

Çalışma kapsamında 8 Körfez Ülkesi ile ilgili hem genel dış ticaret bilgileri verilecek ve hem de Türkiye ile dış ticaret bileşenleri incelenmeye çalışılarak çekim modeli, panel veri yöntemi kullanılarak tatbik edilmeye çalışılarak birtakım bulgular elde edilecek bir sonuç çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu yapılırken de salt ekonometrik ya da sadece deskriptif bilgileri

toplayan bir çalışma olmaktan öte hem deskriptif bilgileri bir arada derleyip bundan bir sonuç çıkartmaya çalışan hem de ekonometri biliminin sağladığı kantitatif verilerin bir bütünlük halinde aralarındaki ilişkinin ne derecede olduğu bilgisini sunan yönünden yararlanılmaya çalışılacaktır. Ayrıca çalışma kapsamında enerji sektörü bilgilerinin ve yer yer Körfez Ülkelerinin siyasi anlamda da tutumlarının ekonomik ilişkilere önemli oranda etkisinden dolayı siyasi etkenlere kısa da olsa atıf yapılacaktır. Bundan dolayı bir nevi disiplinler arası bir bakış açısı içinde bu araştırma yapılmıştır.

Çekim modeli kullanmak suretiyle uluslararası ticaret akımlarını inceleyen birçok çalışma mevcut olmakla birlikte spesifik anlamda Körfez Ülkelerini ele alan çalışmalar eksik kalmıştır. Bu kapsamda, çalışmada Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki dış ticaret çekim modeli kullanılmak suretiyle ele alınıp çok küçük de olsa bu alandaki boşluğa katkı sağlanmaya çalışılacaktır. Ayrıca önceki paragrafta ifade edildiği gibi, bu çalışma salt çekim modeli üzerinden de bir analiz değil, çekim modelinden de yararlanıp analiz yapmaya çalışan bir çalışmadır.

1.4.Varsayımlar

Çalışma kapsamında kullanılan verilerin en azından çalışma için yapılacak değerlendirmelerde doğru olduğu varsayımında bir analiz yapılmıştır. Ayrıca, spesifik olarak tanımlanmayacak kavramlar literatürde genel olarak kabul gördüğü şekilde kullanılacaktır.

Çalışma kapsamında kullanılan çekim modeli, temel olarak ülkelerin dış ticaretlerinin toplam ekonomik büyüklüklerinden olumlu ve aralarındaki mesafeden olumsuz yönde etkilendiğini varsaymakta olup bu husus çalışma kapsamındaki ülkeler için test edilmeye çalışılacaktır. Çalışmada birçok değişken ve kukla değişken de kullanılacak olup her değişkenin Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki dış ticarete etkisi incelenecektir. Bu şekilde, Türkiye'nin genel anlamda İslam ülkeleri ve spesifik anlamda Ortadoğu-Körfez ülkeleri ile son yıllarda dış ticaret ilişkisinin, AB ülkelerine nazaran daha fazla arttığı varsayımı irdelenecek olup çekim modelinin öne sürdüğü ülkelerin dış ticaret hacimlerinin, yine

Ülkelerin GSYİH'leri ile doğru orantılı ve aralarındaki mesafe ile ters orantılı olduğu varsayımı test edilecektir.

1.5. Sınırlılıklar

Çalışma kapsamında Türkiye ile 8 Körfez Ülkesi arasında 1990-2013 yıllarında gerçekleşen dış ticaret verileri üzerinden bir analiz yapılacak olup Türkiye'nin adı geçen ülkeler ile dış ticaret akımları, ithalat ve ihracat verileri ile ürün ve ürün grupları halinde mahdut tutulduktan sonra çekim modeli kapsamında varsayımlarda belirtilen değişkenlerle sınırlı bir inceleme yapılacaktır. Ancak, çekim modelinin anlamlı bir şekilde incelenmesi için dünyanın farklı bölgelerinden farklı ülkeler de modelin testi için kullanılmış ve böylece, özellikle kukla değişkenlerin, dış ticaret hacmi üzerinde ne kadar etkili olduğu yorumu çıkarılmaya çalışılacaktır. Ancak çalışma boyunca, adı geçen 8 ülke haricinde, modeli test etmek için kullanılan diğer ülkeler hakkında bilgi verilmeyecektir.

Çalışma kapsamının sınırlılığı her ne kadar Türkiye ile Körfez lkeleri arasındaki ticaretin incelenmesi olsa da dünya ekonomisi ile ilgili genel bilgiler, Türkiye ekonomisinin çalışma kapsamındaki yılları dâhil tarihsel zet anlatımı, körfez ülkeleri hakkında temel bilgiler de çalışmanın anlatım sınırları içerisinde yer alan konular olmuştur.

1.6. Tanımlar

Sosyal bilimlerin tabiatına özgü olan kavramların farklı çağrışımları veya anlamları, dış ticaret ve/veya uluslararası ilişkiler alanında kullanılan kavramlar konusunda da geçerliliğini korumaktadır. Bundan olayı, çalışma kapsamında yer alan temel bilgiler veya adlandırmalar aktarılmadan önce mefhumların ve özel isimlerin neyi ifade ettiği açıklanacaktır. Bu da farklı kaynaklarda farklı anlamlara gelebilecek kavramlar ile çalışma kapsamında kullanılacak kavramlar arasındaki farkın yaratabileceği karmaşayı önlemek açısından faydalı olacaktır.

Çalışma içinde kullanılacak birtakım kavramlar aşığıdaki tanımlara uygun anlamlarda kullanılmıştır:

1.6.1.Körfez Ülkeleri:

Körfez Ülkeleri dendiğinde birçok araştırmacı Körfezdeki 6 Arap ülkesini anlamaktadır ancak çalışma kapsamında Körfez Ülkeleri ifadesi kullanılırken Basra Körfezi'ne kıyısı olan ülkeler kastedilmiştir. Bu kapsamda çalışma kapsamında kullanılacak Körfez Ülkeleri kavramı, 6 Körfez İşbirliği Teşkilatı üyesi ülke (Kuveyt, Bahreyn, Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman), Irak ve İran'ı kapsayacak biçimde kullanılacaktır.

1.6.2. Mesafe:

Çalışma kapsamında kast edilen mesafe (distance) değişkeni, Türkiye ile model için test edilen ülkeler arasındaki mesafeyi ifade etmektedir. Ancak bu mesafe, ülkelerin sınır hatları mesafesi olmamakta, ülkelerin başkentlerinin Türkiye'nin başkenti olan Ankara'ya uzaklığına göre ele alınmıştır. Bu yapılırken de kolaylık olması açısından havayolu ile iletişim kurulabilir olan mesafe şeklinde bir tanımlama olmuştur.

1.6.3. Ortak Sınır:

Ortak sınır kukla değişken olarak kullanılacak olup çalışma kapsamında Türkiye ile modelleme kullanılacak ülkeler arasında kara sınırının olup olmamasına göre bir değerlendirme üzerinden kukla değişkenlere "0" ile "1" değeri verilecektir. Türkiye ile ortak kara sınırı olan ülkeler modele göre "1" değeri alırken Türkiye ile ortak kara sınırına sahip olmayan ülkelere "0" değeri verilecektir.

1.6.4. Aynı Bölge:

Aynı Bölge de bir kukla değişken olarak kullanılmış olup burada asıl belirtilmesi gereken nokta, Türkiye'nin hangi bölgede yer aldığı sorusudur. Bu marjda, Türkiye'nin yer aldığı bölge, Ortadoğu, Kafkasya ve Balkanlar bölgesinde yer alıp bu coğrafyalardaki herhangi bir ülkeyle aynı bölgede yer alıyor şeklinde görülmüştür. Bu hususta, sayılan bölgelerde yer alıp almadığı tartışmalı olan ülkeler modelin testi için kullanılmamıştır.

1.6.5. Ortak Yönetim Biçimi:

Bu da bir kukla değişken olup özellikle kastedilmek istenen, model kapsamındaki ülkelerde, yönetime gelen devlet başkanlarının ve hükümetin Türkiye gibi seçimle işbaşına gelip gelmediği hususudur.

1.6.6. Ortak Din:

Ortak din kukla değişkeni ile ifade edilecek olan, model için test edilecek ülkelerin Türkiye ile aynı dine sahip olup olmadığı şeklinde olmuştur. Asıl burada bilinmesi gereken nokta da, ilgili ülkelerin toplumlarında nüfus çoğunluğunun Müslüman olup olmadığı şeklinde değerlendirme yapılmış ve seküler eya dini rejimler ayrımına göre bir kavram olarak kullanılmamıştır.

1.6.7. Aynı Uluslararası Örgüte Üyelik:

Aynı Uluslararası Örgüte üyelik kukla değişkeni ile ifade edilmek istenen, ülkelerin Türkiye'nin de üyesi olduğu İslam İşbirliği Teşkilatı'na üye olup olmadığıdır.

2- DİŞ TİCARET / ULUSLARARASI TİCARET

Ticari faaliyetler insanlık tarihinde çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. İlk dönemlerde takas yoluyla gerçekleşen ticaret zamanla, günümüzde de görüldüğü üzere, farklı boyutlara gelmiştir. Gerek ülke içi ve gerekse uluslararası ticaret olsun, ticaretin aktif öznesi insan olup davranışları yönlendiren güdü anlamında iç ve dış ticaret arasında belirgin bir farklılığın olduğu söylenemez.

Tarihi süreç içinde ticari faaliyetler insan toplulukları için vazgeçilmez olup günümüze dek gelen süreçte insanlığın gelişmesinde önemli bir katkı sağlamıştır. Söz gelimi, günümüz mantığı ile baktığımızda bile bunu görebiliriz. Hayvancılık yapan kişi sebzelere ihtiyaç duyar, sebze üreten kişi kıyafete, kıyafet üreten başka bir şeye vs. herkes başkasının ürettiği üzerinden kendi ürettiğini ilkel anlamda takas ederek başkasının ürettiği ürüne erişebilir. Bu durum ülkeler arasında da geçerlidir. Örneğin Norveç’in enerjisini muz veya turuncu üretilmeye harcaması karlı görünmeyecektir. Dolayısıyla, Norveç gibi bir ülke kendi ürettiği başka bir ürünü turuncu üretilen başka bir ülke ile değiştirmek suretiyle ona olan ihtiyacını karşılayabilmektedir. Bu açıdan, ticaretin belirli koşullar altında, ülkeler için önemli refah artışları sağlayacağını (Yüksel – Sarıdoğan, 2011) söylemek doğru olsa gerektir. Bu noktada, uluslararası ticaretin devletlerin dış ticaretine nasıl etki edeceği üzerine bir yoğunlaşma başlamaktadır. Bu hususta birtakım teoriler geliştirilmiştir. Bundan dolayı uluslararası ticaret teorilerini incelemekte fayda görülmektedir.

Uluslararası ticaret teorileri, Adam Smith’in (Smith, 1776) “Ulusların Zenginliği” adlı çalışmasına dayanmaktadır. Klasik Liberalizm olarak adlandırılan Smith’in görüşlerinin temel varsayımları; bireylerin iktisadi menfaatlerine göre hareket ettiği (homo-economicus), devletin insanların bireysel davranışlarına müdahale etmemesini öngördüğü (laissez faire, laissez passer / bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler) ve ekonomik hayatı düzenleyen fiyat mekanizması olduğu (invisible hand / görünmez el) şeklinde özetlenebilir.

Uluslararası ticaret teorileri zaman içinde farklı bakış açılarından gelişip günümüze gelmişlerdir. Teorileri alt başlıklar içinde ele aldığımızda başlıca teoriler şöyledir: Mutlak Üstünlükler Teorisi, Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi ve Hecksher – Ohlin Teorisi

2.1 ULUSLARARASI TİCARET TEORİLERİ

Uluslararası ticaret kavramının kısa bir açıklamasından sonra, bu konudaki teoriler açıklanmaya çalışılacaktır. Teoriler, farklı özelliklere sahip ülkeler arasındaki mal ve hizmet alım satımlarını sebepleri ile beraber açıklamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, ülkeler arası ticareti etkileyen faktörlerin neler olduğu uluslararası ticaret teorileri yoluyla açıklanmaktadır.

2.1.1 Mutlak Üstünlük Teorisi

Schumacher’e göre, Adam Smith “Ulusların Zenginliği” adlı kitabında uluslararası ticareti diğer tüm ticaret şekilleri gibi aynı güdü ile görür ve onun “bir şeyi başka bir şey için taşıma, takas etme ve değiştirme” olarak gördüğünü ifade eder (2012: s: 57). Smith’in uluslararası ticaret ekseninde serbest ticaretin faydalarını “Mutlak Üstünlük Teorisi” (Theory of Absolute Advantages) ile açıklar. Teoriye göre, her ülke hangi malları daha düşük bir maliyet ile üretiyorsa o mallar üzerinde uzmanlaşıp ihraç etmeli ve kendisinin ucuz üretemediği malları da ithal etmelidir.

Smith ekonomik büyümeyi işbölümüne dayandırıp ülkeler arasında gerçekleştirilen dış ticareti de şöyle açıklamaktadır:

“Terzi kendi ayakkabılarını yapmaya kalkmaz, onları kunduracıdan alır. Kunduracı kendi elbiselerini dikmeye çalışmaz, fakat bir terziye diktirir. Çiftçi ise bunların her ikisini de yapmaya kalkmaz fakat bunları zenaatçılara yaptırır. Hepsi, tüm çalışma güçlerini komşularından daha avantajlı bir şekilde kullanmayı çıkarlarına uygun bulurlar ve tüm diğer ihtiyaçlarını ürünlerinin bir kısmıyla veya bununla aynı şey olan bu bir kısım ürünlerinin fiyatıyla satın alma yoluna giderler.

Her aile için öngörülebilir olan bu tutum büyük bir krallık için akılsızlık olarak nitelenemez. Eğer yabancı bir ülke bize, kendi yapabileceğimizden daha ucuz olan mallar sağlayabilirse, bunu avantajlı olduğumuz sanayimizin ürününün bir kısmı karşılığında onlardan satın almamız daha uygundur.” (Smith, 1776: ss: 352-353).

Bu durumda Smith’e göre, ülkeler rekabet üstünlüğüne sahip oldukları alanlarda üretim yapıp uzmanlaşacaklardır (Ariç, 2013: ss: 83-84)

Mutlak Üstünlük Teorisi uluslararası ticareti açıklamada ilk teoridir. Zaman içinde bu modelin eksik olduğu görülmüş ve modele birçok noktada eleştiri getirilmiştir. Sözgelimi, X ülkesinin Y ülkesinden üretilen her malda üstün olması durumunda modelin işlev göremeyeceği görülmektedir. Bu eksikliği gören David Ricardo, karşılaştırmalı üstünlükler teorisini geliştirmiştir.

Mutlak Üstünlükler Teorisi gelişmiş ülkeler ile azgelişmiş ülkeler arasındaki dış ticaretin açıklanmasında yardımcı olabilecek bir niteliğe sahiptir. Fakat gelişmiş ülkelerin birçok malın üretiminde uzmanlaşmış olduğu düşünüldüğünde, bu teorinin gelişmiş ülkeler arasında gerçekleştirilen ticaretin açıklanmasında yetersiz olduğu söylenebilir (Ariç, 2013: s: 4).

2.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

David Ricardo’nun geliştirdiği bu model literatürde “Mukayeseli Avantajlar Teorisi” ya da “Karşılaştırmalı Maliyetler Doktrini” olarak da bilinmektedir.

Ricardo’ya göre uluslararası ticareti mutlak üstünlükle açıklamak yerine karşılaştırmalı üstünlükle açıklamak gerekir zira karşılaştırmalı üstünlüğün var olduğu yerde mutlak üstünlük de vardır ancak bunun tersi geçerli değildir. Ricardo’ya göre bazı ülkelerin

diğerlerine göre belirli ürünleri daha ucuza üretmesi o ülkelerin mutlak üstünlüklerini değil, göreceli olarak uluslararası üstünlüklerini gösterir. Üstünlüğün olduğu alanlar ise ilgili ülkenin uzmanlaşması gereken alanlardır.

Şöyle bir örnekle bu teori açıklanabilir:

İngiltere'nin kendi iç talebini karşılamada yıllık kumaş üretimi için gerekli işgücü 100 birim iken, şarap üretiminde gerekli olan işgücü 120 birimdir. Portekiz'in kendi iç talebini karşılamada yıllık kumaş üretimi için 90 birim işgücüne, şarap üretimi için de 80 birim işgücüne ihtiyaç duymaktadır (Baiman, 2010: s: 422).

İngiltere'nin her iki mal açısından mukayeseli üstünlüklerine bakıldığında, daha az işgücüyle kumaş üretebildiği için, kumaş üretiminde üstün görülebilmektedir. Portekiz, İngiltere'ye mukayese edildiğinde her iki malın üretiminde daha az işgücü kullandığından, her iki malın üretiminde de karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Her iki ülkenin şarap ve kumaş üretimi için ihtiyaç duydukları işgücü oranlarına bakıldığında $80/120 < 90/100$ biçimindeki ifade, Portekiz'in şarap üretiminde daha az emek kullanarak mukayeseli üstünlüğe sahip olduğunu ve şarap karşılığında kumaş alabileceğini göstermektedir (Maneschi, 2008: ss: 1167-1168).

Bir başka örnek de hem nispi fiyatlar ve hem de ülkelerin iç piyasa fiyatlarının karşılaştırılması üzerinden verilebilir. Böylece Mukayeseli üstünlükler teorisinin özü daha net anlaşılabilir. Bahsedilen husus Nielsen ve Diğerleri'nden alınan örnek üzerinde şöyle açıklanabilir (Nielsen ve Diğerleri, 2005):

A ülkesinde 1 birim X ürünün üretmek için 80 birim emek, 1 birim Y ürününü üretmek için 90 birim emek harcanırken, B ülkesinde de 1 birim X ürününü üretmek için 120 birim emek, 1 birim Y ürününü üretmek için 100 birim emek harcansın.

	1 birim X ürünü (malı)	1 birim Y ürünü (malı)
A ülkesi	80 birim emek	90 birim emek
B ülkesi	120 birim emek	100 birim emek

David Ricardo da, görüldüğü üzere, Smith gibi iki malı/ürünlü modeli kullanmıştır. Bunu yaparken de maliyet olarak emeği baz almış ve ürünün üretimi için ne kadar emek harcadığı noktasından, maliyetlerin oluştuğu. Tablodan görüldüğü üzere, A ülkesi hem X malı hem de Y malı üretiminde mutlak üstünlüğe sahiptir. Ricardo, böyle bir durumda bir ülkenin hangi ürünün üretiminde uzmanlaşması gerektiği noktasında maliyetlerin önemine dikkat çeker ve maliyetleri de “nispeten” olarak ele alır.

Örnekten çıkacak sonuç, mutlak üstünlük anlamında her iki üründe de üstünlüğü sahip olan A ülkesi, eğer Smith’in çizdiği mutlak üstünlükler teorisi perspektifinden bakılırsa ticaret yapılamayacaktı; ancak Ricardo’nun maliyetleri nispi ele alan yaklaşımından bakıldığında, A ülkesi X malını daha ucuza ürettiği için X malında uzmanlaşmalı ve B ülkesi de Y malını daha ucuza ürettiği için Y malında uzmanlaşmalıdır.

2.1.3. Heckscher - Ohlin (Faktör Donatımı) Teorisi

1990’lı yılların başlarında İsveçli iktisatçılar Eli Heckscher ve Bertil Ohlin tarafından geliştirilen Faktör Donatımı Teorisi dış ticaretin açıklanması konusunda iki ülke arasındaki göreceli faktör donanımları ve faktör fiyatlarındaki farklılıkları üzerinde durmaktadır. Bu ifadelerden kısaca işgücü ve emek kaynağı bol bir ülkede emek yoğun mallar daha düşük fiyata üretilenilecektir. Aynı şekilde sermaye yoğun üretim yapan ülkelere de sermaye yoğun mallar daha düşük fiyata üretilenilecektir.

Heckscher – Ohlin Teorisi’ne göre iki malı, iki ölkeli ve iki ürünlü ekonomide mallar ölçeğe göre sabit getiriyle üretilmekte olup ulaştırma maliyetleri yoktur. Üretim faktörleri üretimde sabit miktarlarda kullanılıp malların üretim fonksiyonları her ölkede aynıdır (Jones, 1956-1957: s: 1).

Yine bu teoriye göre, bir ülke hangi üretim faktörüne bol miktarda ve ucuz fiyatta sahipse bu faktörün kullanıldığı malların üretiminde uzmanlaşmalı ve uzmanlaşmış olduğu malı ihraç ederek, faktör miktarı ve fiyatı bakımından dezavantajlı olduğu malları ise ithal etmelidir (Aslan ve Terzi, 2006: s: 2).

2.2.DÜNYA EKONOMİSİ VE TİCARETİNE İLİŞKİN BİRTAKIM TEMEL VERİLER

2.2.1. Küresel Görünüm

Dünya üzerindeki tüm toplumlar bir bütün olarak dünyayı oluşturmakta ve bunları oluşturan bütüne de dünya toplumu veya uluslararası toplum adı verilmektedir. Bu toplumlar farklı coğrafi bölgeler ve ülkelerde ve farklı yapılar üzere inşa edilmiştir. Bu farklı yapılar üzere olan toplumlar, farklı siyasi toplumları oluşturmuş ve bu yapılar üzerinden birçok alanda olduğu gibi ekonomik ilişkilere de girmişlerdir.

Tarih boyunca, iktisadi ilişkilerin üretim biçimlerindeki değişim nispetinde değiştiği gözlemlenebilmektedir. Zaman içinde takas usulünden parasal iktisada geçilmiş ve tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte uluslararası iktisadi ilişkiler artmış ve 1980’lerde günümüze gelen süreçte küreselleşme olgusu ile beraber dünyaya “küresel köy” yakıştırması yapılmış ve dış ticaret büyük önem kazanmıştır.

Dış ticaretin gittikçe önem kazanması beraberinde karşılıklı bağımlılık olgusunu getirmiştir. Zira, karşılıklı bağımlılık kavramı, bir ülkenin ihracatının Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla içindeki oranını ifade eder. Dolayısıyla, bu oran ne kadar yüksekse karşılıklı bağımlılık da o derece yüksektir. 1980’lerden bu yana bakıldığında, ekonomik rakamlarda birtakım sapmalar da olsa kural olarak karşılıklı bağımlılık olgusu gözlemlenebilmiş ve günümüze dek gelmiştir.

2.2.2. Dünya Ticaretine İlişkin Birtakım Rakamlar

1990’lardan sonra ülkelerin birbirleriyle dış ticaret ilişkilerinde belirgin bir artış görülmüş ve günümüze doğru gelindikçe bu oran artmıştır. Nitekim, 1999-2013 yıllarında dünya ekonomisine ilişkin temel rakamları veren tablolardan da görüleceği üzere, dünya ekonomisi büyümekle beraber ithalat ve ihracatın dünya ekonomisindeki oranı genel olarak belirgin bir şekilde artmıştır.

Öncelikle Dünya ekonomisinde genel değişimi görmek adına, gruplandırmaya göre dünya GSYİH’sindeki değişimi gördükten sonra temel verilerle ilgili veriler tek tek açıklanacaktır.

Tablo 2.1 Dünya GSYİH’sin Karşılaştırmalı Görünümü

Ülke Adı/Yıl	1999 (Milyon \$)	2013 (Milyon \$)
World	32.240.888	75.592.941
Arab World	634.119	2.853.079
East Asia & Pacific (all income levels)	7.509.698	20.498.590
Europe & Central Asia (all income levels)	10.517.922	22.920.193
European Union	9.474.479	17.958.073
High income: OECD	25.668.791	45.760.460
High income: nonOECD	1.260.838	5.368.743
Latin America & Caribbean (all income levels)	2.095.800	6.158.279
Least developed countries: UN classification	170.262	804.442
Low & middle income	5.304.195	24.547.722
Middle East & North Africa (all income levels)	846.525	3.442.350
Middle income	5.143.884	23.925.991
OECD members	26.546.968	47.976.934

(Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir)

Tablo 2.1’den de görüleceği üzere gelişmiş ülkeleri 1999 yılından 2013 yılına kadarki zaman diliminde gelişmiş ülkelerin GSYİH’leri iki kattan bile daha az artmışken çoğu zaman çevre olarak lanse edilmiş ülkelerin GSYİH’leri ise 3-5 kat arasında artmıştır. Bu durum da OECD veya Avrupa-ABD dışı ülkeler ile dış ticaret hacminin arttığını kendiliğinden açıklar niteliktedir. Tablo’dan özellikle dikkat çeken bir diğer husus da OECD dışındaki üst gelir grubundaki ülkeleri GSYİH’lerinin de tıpkı gelişmekte olan ülkeler gibi yüksek düzeyde

artmasıdır. Nitekim 1999'dan 2013'e gelindiğinde bu ülkelerin de GSYİH'si dört kattan fazla artmıştır. Çalışma boyunca görüleceği üzere, Bu rakamlardaki artışlar dış ticaret hacmiyle de büyük oranda paralel gidecektir. Dolayısıyla, Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ticaret hacmindeki artışı da büyük oranda bu perspektiften okumak daha doğru olacaktır.

Şimdi de tek tek verilerin analizi yapılacaktır.

2.2.2.1.Dünya Ekonomisine İlişkin Temel Veriler: GSYİH

Dünya GSYİH'sine bakıldığında 1999'dan 2013 yılına dek iki kattan daha fazla artmıştır. Tablo 1'e bakıldığında \$32 trilyonun biraz üzerinde olan dolar bazlı uluslararası fiyatlara endeksli değer üzerinden Dünya GSYİH'si 2001 ve 2009 yılları haricinde diğer verili yılların tamamında bir önceki yıla göre artış göstererek 2013 yılında \$75,5 trilyonu bile aşmıştır. 2001 ve 2009 yılları, bu çalışmanın konusu olan Körfez ülkeleri açısından da bakıldığında genel olarak düşüş yönlü rakamların olduğu bir yıl olmuş ve rakamlardan da görüldüğü üzere dünya çıktısında yakın dönemlerde küçülmenin gerçekleştiği iki yıl olarak göze çarpmaktadır.

Tablo 2.2 Dünya GSYİH, GSYİH Büyüme Hızı, Kişi Başı Gelir

Yıl	GSYİH (\$/Milyon)	GSYİH, Satın Alma Gücü Paritesine Göre (\$/Milyon)	GSYİH Büyüm e (Yıllık %)	GSYİHKişi Başı (\$)	GDP Kişi Başı, Satın Alma Gücü Paritesine Göre (\$)
1999	32.240.887	44.542.723	3,4	5.353	7.395
2001	33.086.733	50.180.740	1,8	5.354	8.120
2004	43.411.853	59.982.087	4,1	6.770	9.354
2008	62.857.999	81.550.543	1,5	9.347	12.127
2009	59.539.280	82.487.146	-2,1	8.751	12.124
2010	65.216.843	87.771.659	4,1	9.474	12.751
2013	75.592.940	102.573.407	2,2	10.610	14.397

(Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir)

Satın alma gücü paritesine göre GSYİH rakamlarına bakıldığında, uluslararası fiyatlarla belirlenmiş GSYİH rakamlarından ciddi ölçüde farklılık göstermektedir. Zira, İki hesaplama arasında neredeyse %40'a yaklaşan bir fark görülmektedir. Bakıldığında 1999 yılında \$44,5 trilyon olan satın alma gücü paritesine göre dünya GSYİH'si, 2013 yılına \$102,5 trilyon olmuş ve uluslararası fiyatlara endeksli Dünya GSYİH'den farklı olarak Tablo 2.2'de verili yılların tamamında her yılda bir önceki yılda artış göstermiş ve dünya genelindeki kriz atmosferlerinin ülkelerin satın alma gücü pariteleriyle hesaplanan GSYİH'sini düşürmediği görülmüştür.

Dünya ekonomisinin yıllık büyüme oranlarına bakıldığında, Tablo 2.2'den görüldüğü üzere, 2009 yılı hariç verili yılların tamamında pozitif büyüme rakamları görülürken 2009 yılında dünya ekonomisi %-2,1 küçülmüştür. Bu da finans alanında başlayan küresel ekonomik krizin etkilerinin ne derecede derin olduğunu göstermesi açısından dikkate şayan bir noktadır. Yine Tablo 2.2'deki verili yıllara bakıldığında 15 yıl içerisinde Dünya GSYİH büyüme oranları yıldan yıla dengesizlik göstermekte ve en yüksek oranlı büyümenin, tabloda özet sunum için çıkarılmış yıllardan biri olan 2000 yılında %4,3 oranla gerçekleştiği gözlemlenmektedir.

Kişi başı GSYİH'ye gelince, Tablo 2.2'ye bakılınca görüldüğü üzere, 1999 yılında \$5.353 olan dünyanın kişi başı GSYİH'si 2013 yılına gelindiğinde \$10.610 olmuş ve aşağı yukarı iki kat artmıştır. Dünya GSYİH'sine nazaran kişi başı GSYİH'nin daha az oranda artışın sebebi dünya genelinde nüfus artışı ile alakalıdır. Yine dünya için kişi başı GSYİH temel gösterge açısından bakıldığında, 2001 ve 2009 yılları dışında Tablo 2.2'de verili yılların tamamında, her yılda bir önceki yıla göre kişi başı GSYİH artmıştır.

Satın alma gücü paritesine göre dünyanın kişi başı GSYİH'sine bakıldığında, yine Tablo 2.2'de görüleceği üzere, uluslararası fiyatlara endeksli dünya kişi başı GSYİH'ye göre %40 civarında daha yüksek bir rakamda seyretmektedir. 1999 yılında \$7.395 olan satın alma gücü paritesine göre kişi başı Dünya GSYİH'si 2013 yılına gelindiğinde \$14.397 olmuş ve yaklaşık iki kat artmıştır. Yine bu temel parametrede de toplam ile kişi başı değerler arasındaki fark dünya üzerindeki nüfus değişkeni ile açıklanabilir. Yine, 2009 yılındaki,

dünya ölçeğindeki bir rakam için cüz'i denilebilecek bir rakam olan \$3 değerinde bir düşüş haricinde verili yılların tamamında satın alma gücü paritesine göre kişi başı GSYİH artmıştır.

2.2.2.2.Dünya Ekonomisine İlişkin Temel Veriler: İthalat-İhracat

İthalat ve ihracat, dış ticaret veya uluslararası ticaret olarak kavramsallaştırılan disiplinin iki temel kavramı ve aynı zamanda toplamaları dış ticaretin kendisini veren kavramlardır. Bundan dolayı, dünyadaki ithalat ve ihracatın toplamı dünya ticaretinin kendisini oluşturur.

Tablo 2.3 incelendiğinde, 1999'da dünyada ülkelerin gerçekleştirdiği toplam ithalat değeri \$7 trilyon iken bu rakam 2013 yılına gelindiğinde \$23 trilyona yaklaşmıştır. Yine dünya GSYİH'sinde olduğu gibi dünya ithalatında da 2001 ve 2009 yılları haricinde Tablo 2.3'te verili yılların tamamında ithalatın kendinden önceki yıla nazaran daha fazla gerçekleştiği görülmektedir. 2009 yılındaki düşüşün çarpıcı olduğu dünya ithalatında, 2008 yılından 2009 yılına geçildiğinde yaklaşık \$3 trilyon değerinde bir düşüş görülmüştür. Bu temel parametre de yine 2009 krizinin ne kadar derin olduğunu gösteren bir başka parametre olmuştur. Zira 2009 yılındaki düşüş, hem rakamsal ve hem de oransal olarak büyüktür.

Tablo 2.3'ten devam edilecek olursa, dünya ithalatında yıllık artış veya büyüme oranları oldukça dengesiz bir seyir izlemektedir. Sadece 1999, 2000 ve 2001 yılları incelendiğinde sırasıyla dünya ithalatındaki büyüme %6, %12,8 ve %0,7 olmuştur. Geri kalan yıllarda da bu şekilde iniş çıkışlar görülmektedir. Bakıldığında 2009 yılı haricinde, her ne kadar iniş çıkışlar olsa da, verili yılların tamamında dünya ithalatındaki büyüme pozitif seyretmiş ancak 2008-2009 krizinin derinliğini gösterircesine 2009 yılında dünya ithalatı %-10,9 olmuş ve yaklaşık %10,9 oranında azalmıştır. Tablo 2.3'e bakıldığında en yüksek oranlı yıllık büyüme %13 ile 2010 yılı olurken bu yılı %12,8 ile 2000 yılı takip etmiştir. 2001 yılında da neredeyse büyüme olmamış ve dünya ithalatı ancak %0,7 oranında büyüyebilmiştir.

Tablo 2.3 Dünya İthalat-İhracat

Yıl	İthalat (% GSYİH)	İthalat (Yıllık % Büyüme)	İthalat (US\$/Milyon)	İhracat (% GSYİH)	İhracat (Yıllık % Büyüme)	İhracat (\$/Milyon)
1999	22,7	6,0	7.095.880	23,2	5,0	7.175.179
2001	24,3	0,7	7.727.543	24,6	0,7	7.710.009
2004	25,9	11,1	11.287.179	26,1	10,7	11.396.245
2007	28,7	7,9	16.969.773	28,9	7,9	17.342.363
2008	30,0	2,9	19.429.618	29,7	3,3	19.779.442
2009	25,5	-10,9	15.552.029	25,8	-10,5	15.938.898
2010	28,0	13,0	18.500.523	28,2	13,3	19.018.694
2013	29,7	3,1	22.722.532	29,9	3,4	23.432.000

(Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir)

Dünya ithalatının dünya GSYİH'sinin yüzde kaçını oluşturduğu konusu ele alınırsa, Tablo 2.3'ten görüleceği üzere, 1999 yılında Dünya GSYİH'sinin %22,7'si olan dünya ithalatı, 2013 yılına gelindiğinde %29,7 olmuştur. Bakıldığında, yıldan yıla düzenli bir artış olmamasına rağmen bu oran, artış trendinde olup Tablo 2.3'ün başlangıç ve bitiş yılları arasında %7 gibi büyük bir fark göstermektedir. Yine 2001, 2009 ve 2013 yıllarında dünya ithalatının dünya GSYİH'si içerisindeki payı kendinden önceki yıla göre düşerken 2012'de aynı kalmış ve diğer yıllarda artmıştır. 2008, 2011 ve 2012 yılları bahsi geçen yüzdenin en yüksek olduğu yıllar olarak göze çarpmaktadır.

Dünya ihracatı açısından incelendiğinde bu rakam 1999'da \$7 trilyonun biraz üzerinde iken 2013 yılına gelindiğinde, Tablo 2.3'ten de görüleceği üzere, \$23,5 trilyona yaklaşmıştır. Bu rakama bakıldığında, dünya ithalat ve ihracatının yaklaşık olarak aynı seyrinde ve paralelde gittiği görülür. Yani iki rakam aşağı yukarı aynı ekseninde ilerlemiştir. Tablo 2.3'te verili yıllara bakıldığında, 2001 ve 2009 yılları haricinde verili yılların tamamında dünya ihracatında her yılda bir önceki yıla göre artış olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle 2009 yılındaki düşüş çok keskin olmuştur.

Dünya ihracatının yıllık büyüme oranlarına bakıldığında, Tablo 2.3'ten izlenebileceği gibi, verili yıllarda genel olarak dengesiz oranlar görülmekte ancak 2009 yılı hariç verili yılların tamamında dünya ihracatının büyüdüğü görülmektedir. Ancak, 2009 yılında negatif

yüzdede büyüme yani küçülme gerçekleşmiş ve bu yüzde de %-10,5 gibi önemli bir yüzdelik olmuştur. En büyük yüzdelikte dünya ihracatının büyüdüğü yıl %13,3 ile 2010 yılı olmuş, bu yılı %12,2 ile 2000 ve %10,7 ile 2004 yılı takip etmiştir.

Son olarak, dünya ihracatının dünya GSYİH'nin yüzdesinin ne kadarı olduğu ile ilgili sütun ele alınırsa, Tablo 2.3'te görüldüğü üzere, 1999'da %23,2 olan yüzdelik payı 2013 yılına gelindiğinde %29,9 olarak görülmekte ve %6,7'lik bir artış görülmektedir. Her ne kadar dünya ihracatının dünya GSYİH'sine göre yüzdesindeki artış ve azalışlar yıllara göre düzensiz de dağılsa artış trendinde olduğu görülmektedir. Mezkur yüzdelik dilim en yüksek değere %30'luk payla 2012 yılında erişmiş ve kendinden önceki yıla göre en keskin düşüş de yine 2009 yılında görülmüştür.

2.2.2.3. Dünya Ekonomisine İlişkin Temel Veriler: Dünya Ticaretinin Dünya GSYİH'sine Oranı ve Bütçe Dengesi:

1999'dan 2013 yılına gelindiğinde dünya ticaretinin dünya ekonomisine oranı artmıştır. Dünya ithalat ve ihracatının toplamından oluşan dünya ticaretinin, Tablo 2.4'ten de görüldüğü üzere, 1999 yılındaki dünya GSYİH'si içerisindeki payı %45,8 iken 2013 yılına gelindiğinde bu rakam %59,6 değerine ulaşmıştır. Bu durum da bir nevi küreselleşme olgusu olarak adlandırılan ve ülkeler arası ekonomik ilişkilerin arttığı tezini vurgulayan kavramı doğrular niteliktedir. Verili yıllarda belirtilen yüzdelik paya bakıldığında, düzenli olarak artış veya azalış görülmemesine rağmen dünya ihracatının dünya GSYİH'si içerisindeki yüzdelik payının artış trendinde olduğu görülür. Yıllar içerisinde en yüksek ticaret oranı veya yüzdesinin %60 veya 0,6 ile 2012 yılında gerçekleştiği görülürken anılan yüzde veya oranın en düşük olduğu yıl olarak da 1999 yılı görülmektedir.

Tablo 2.4 Dünya Ticareti ve Bütçe Dengesi

Yıl	Ticaret (% GSYİH)	Mal İhracatı (Bütçe dengesi, US\$)	Mal İthalatı (Bütçe Dengesi, US\$)
1999	45,8	..	..
2004	52,0	..	..
2005	54,1	10.162.435	10.061.882
2008	59,7	15.661.436	15.429.477
2009	51,3	12.161.612	11.848.506
2010	56,2	14.838.629	14.476.256
2011	59,9	17.786.879	17.474.055
2012	60,0	17.971.230	17.602.326
2013	59,6	18.425.376	17.897.149

(Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir)

Son olarak dünya bütçe dengesi açısından bakıldığında, 1999-2004 yıllarında Dünya Bankası verilerinde dünyanın mal ihraç ve ithalindeki bütçe dengesi rakamlarına ulaşamamakta ve 2005 yılında mal ihraç ile ithali, her iki bütçe kalemi için tek tek \$10 trilyon kadar olmuştur. 2013 yılına gelindiğinde ise bu rakam her iki kalem için bütçe kalemleri ortalama olarak \$18,5 trilyon civarında olmuştur. Tablo 2.4'ten görüldüğü üzere, verili yılların tamamında, 2009 yılı hariç, ihraç mallardaki değerler ithal mallardaki değerlerden fazla olmuş ve genel olarak dünyada bir bütçe fazlasının olduğu görülmüştür ancak 2009'da dünya tek bir ülkeymiş gibi görülürse bütçe açığı vermiştir. Her iki kalem için tespit edilebilmiş verili yılların tamamında, 2009 yılı hariç, her yılda bir önceki yıla göre her iki kaleme artış görülmüştür. Bu da dünya ekonomisinin büyümesi veya küçülmesinin ihracat ve ithalat kalemlerine doğrudan etkisine önemli bir kanıt olarak görülebilir.

3- TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARET POLİTİKASI

3.1 2002’ye Geline Süreçte Türkiye’nin Dış Ticaret Politikaları ve Gelişimi

1960-1980 arası dönemde ithal ikamesine dayalı ekonomi politikaları, Ocak 1980 kararları ile ihracata dayalı bir ekonomi politikasına dönüşmüş, ithalat serbestleştirilmesi ve ihracat teşvikleri sayesinde ihracat sektörü desteklenmiştir. Bu yolda en kritik adımlardan biri de 1989 yılında Türk Lirasının konvertibl para olmasıydı.

İhracata dayalı ekonomi politikasının sürdürüldüğü bu sistemde, ihracat sektörü çeşitli teşviklerle geliştirilerek dış ticaret açıklarının kapatılması hedeflenmiş ve böylece devalüasyon, makro politikalar ve gümrüksüz antrepo kurulması gibi kolaylıklarla ihracatın özendirilmesi; ithalatın da yerli sanayinin maliyet ve nitelik dezavantajlarına rağmen giderek yasaklar ve miktar kısıtlamalarından arındırılıp tam serbestliğin sağlanması amaçlanmıştır (Biçer, 2009).

Para konvertiblesi de dikkate alındığında alınan bu ekonomi politikaları ile Türkiye, uluslararası piyasalara eklemlenmiş ve artık uluslararası ticaret akımlarından (mal ve para giriş çıkışlarından) doğaldır ki daha fazla etkilenir olmuştur. Bu da Türkiye ekonomisini spekülative sermaye hareketlerine bağlı bir kriz ortamına sürükleyebilmiş ve bilhassa 1994, 1998-1999, 2001 ve son olarak da 2008-2009 yıllarında yaşanan krizlerde, Türkiye ile dünya ekonomisi arasında cereyan eden dış kaynak hareketleri belirgin rol almıştır (Boratav, 2012: 205).

1990’dan 2001 yılına kadarki dönem aşağıda Tablo 3.1’de gösterilmektedir. Tabloya ve dönemin ekonomik şartlarına genel olarak bakıldığında 1994 yılında bir negatif büyüme görülmekte ve liberalleşme veya serbestleşme olarak anılan süreçte ilk kırılma noktası olmuştur. Boratav’a göre, bu süreçte üç haneli enflasyon yaşanmasına rağmen, bunun dış ticaret dengesi üzerindeki etkisi ise göreceli olarak sınırlı olmuştur. Zira, 1989-1993 yılları arasında artan sermaye girişleri sonucunda TL’nin aşırı değerlenmesi, 1994’te TL’nin %19,2 oranındaki devalüasyon ‘dengelemiştir’ (2012: 186). Yine Tablo 3.1’e bakıldığında, kriz

sonrasındaki yıl ile beraber ekonomi tekrar bir büyüme göstermiştir. 1994 yılındaki kriz döneminde bir önceki yıla göre %5,46 daralan ekonomi, krizin etkilerinin düşüşe geçmesiyle birlikte 1995 yılında %7,19 oranında büyümüştür. 1995 yılından 1998'e kadar Türkiye ekonomisi ortalama %7 oranında büyümüştür. 1998 yılında büyüme hızında düşüş gözlemlenmiş ve 1999 yılında ise tekrar negatif büyüme olmuştur. Bu açıdan bakıldığında 1999 yılında ikinci bir kırıma olmuştur. Bunda da 1997-1998 dönemlerinde dünyanın değişik bölgelerinde etkili olan ekonomik krizler ile Türkiye'nin iç siyasi karmaşasının (Kürt Sorunu, Koalisyon Hükümetleri başta olmak üzere) etkili olduğu söylenebilir.

Tablo3.1 1990-2001 Yılları da Türkiye Ekonomisinde Temel Makroekonomik Göstergeler

Yıl	GSYİH Büyüm e Hızı	Tasarr uf Oranı (%GS YİH)	Yatırı m Oranı (%GS YİH)	Enflasy on	İhracat ın GSYİH İçindek i Payı(%)	İthalat ın GSYİH İçindek i Payı(%)	Dış Ticaret Dengesi (%GS YİH)	Cari İşlemler Hesab ı (%GS YİH)
1990	9,26	20,14	24,44	60,32	6,4	11,02	-4,3	-1,3
1993	8,04	21,08	26,53	66,1	6,34	12,15	-5,45	-3,2
1994	-5,46	21,58	20,64	104,54	10,38	13,34	0,94	0,28
1995	7,19	20,58	24,95	89,57	9,51	15,7	-4,37	-2,38
1998	3,09	23,27	22,11	84,72	10,02	17,06	1,16	0,8
1999	-3,37	19,28	19,12	64,87	10,64	16,28	0,15	-0,37
2000	6,77	17,77	20,77	55,04	10,42	20,46	-3	-3,72
2001	-5,7	19,21	15,08	54,25	16,02	21,17	4,13	1,92

(Kaynak: TÜİK'in veri tabanından derlenmiştir)

1998-2001 arası döneme bakıldığında ekonomi çok dengesiz bir seyir göstermektedir. Bunda da birçok sebep vardır. Bankacılık sektöründe yaşanan yolsuzluklar, kamu borç yükünde artış, yüksek enflasyonu dizginlemeye yönelik uygulanan 'döviz çıpası' uygulaması, para piyasalarında artan 'gerginlikler' ve ayrıca Türkiye'nin en sanayileşmiş bölgesi olan Marmara Bölgesi'nde yaşanan 1999 Marmara Depremi sonucunda Türkiye, yeni bir daralma evresine girilmiştir (Kazgan, 2012: s: 223). Bu da hızlı sermaye çıkışları beraberinde faiz oranlarının ve döviz kurunun artmasına neden olmuştur ancak Türkiye'nin ihracatının gerilemesine karşın dış ticaret dengesinin göreceli olarak iyi olması, 1998 yılında petrol

fiyatlarındaki hızlı düşüş sayesinde ithalatın da buna bağlı olarak düşmesinden kaynaklanmıştır (Kazgan, 2012: s: 223).

3.2 2002 Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası ve Gelişimi

Bu kısım ile ilgili bilgiler literatür taraması yapılmak suretiyle verilmeye çalışılarak dönem ile ilgili genel bir bakış açısı verilmeye çalışılacaktır.

Kirişçi (2009), Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2000'lerdeki dış politikasını ticaret devleti şeklinde tanımlamakta olup konuya iktisat politikaları perspektifinden değinmektedir. Ona göre, 1980'lerden bu yana dünya genelinde liberalleşme sürecinin hız kazanması ile birlikte, uluslararası ilişkilerde dış ticaretin öneminin artması süreci beraberinde gelmiştir. Bu şekilde, dış politika sürecinde devletin resmi yetkilileri haricinde birçok aktör de sürece dahil olmuştur. Bu şekilde dış politika oluşturulurken farklı düzeylerdeki sermaye gruplarının ekonomik kaygılarının da dış politika yapım sürecinde göz önüne alınmıştır. Yine ona göre, 1990'lardaki iktisadi ve siyasi belirsizlikler ticaretin aktif bir dış politika aracı şeklinde kullanılmasını engel olmuştur. 2001 krizi sonrası iktidara gelen AK Parti yönetiminin uzun süre iktidarda kalmasının Türkiye'nin ticaret devleti olarak davranması kolaylaştırmış ve beraberinde getirmiştir.

Çalışma kapsamında yer alan coğrafya Ortadoğu/Batı Asya Bölgesinin bir parçası olduğu hesap edilerek, Tezcür ve Grigorescu'nun (2013) yaptığı çalışma Türkiye'nin dış ticaretinin nasıl değiştiğini anlama açısından değerlidir. Onlara göre, Türkiye'nin Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ihracata dayalı büyüme modeline geçmesi ile birlikte, anılan bölgeler açısından sahip olduğu talep potansiyeli, kendisini önemli bir pazar kılmıştır. Daha önceki dönemlere nazaran anılan bölge, siyasi ve iktisadi anlamda Türkiye'nin kaygılarının arttığı bir döneme de tekabül etmektedir. Hükümetin İslami referansı haiz söylemleri, bahsi geçen bölgeyi ve diğer bölgeleri Avrupa Birliği'ne karşı Türkiye'nin elini güçlendirici bir nevi “dengeleyici güç” olarak görmesi önemlidir. Ayrıca uluslararası petrol fiyatlarının 2003 sonrası gittikçe yükselmesi de bu bölge ile ilişkilerin geliştirilmesinde belirgin bir etken olmuştur.

Öniş (2012), Türkiye'nin AK Parti döneminde uygulanan dış politikanın selefleri olan dönemlerde uygulanan dış politika farklılıklarını ve benzerliklerini ele aldığı çalışmada, 2002 sonrası dönemdeki dış politikanın sadece siyasi bir süreç olmadığı, bunun aynı zamanda gerek Türkiye içinde ve gerekse uluslararası arenada, birçok ekonomik ve siyasi faktörün birbiriyle etkileşim içinde olduğu bir süreç olduğu yorumunda bulunmuştur. Devamında, Ortadoğu bölgesi özelinde, AK Parti'nin ekonomik serbestleşmeyi savunan muhafazakâr ve İslami köklere sahip olması, uluslararası arenada farklı güç odaklarının ortaya çıkması ve 2008 krizi beraber ele alındığında, Türkiye'nin Ortadoğu bölgesinde aktif rol almasını sağlamasına imkân vermiştir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara geldiği 2002 yılından beri ekonomik performansı, hem ülke içindeki çeşitli ekonomik göstergeleri hem de oy oranını artırarak iktidarını sürdürmektedir. Mahfi Eğilmez'in 2002-2012 yılları arasındaki on yıllık Adalet ve Kalkınma Partisi'nin ekonomik performansını ortaya koyan incelemesinde (2013), bu dönemde enflasyon, faiz ve bütçe dengesinde net bir başarı var olduğu belirtilmiştir. Eğilmez'e göre hükümet, büyümede ortalama bir başarıya sahipken işsizlik ve cari dengede başarısız olmuştur. Eğilmez tarafından ortaya konmuş ve söylenen altı makroekonomik göstergesi destekleyen veriler aşağıdaki Tablo ile de açık bir şekilde gösterilmiştir.

Tablo 3.2 Türkiye ile İlgili Temel Makroekonomik Göstergeler

Göstergeler (%)	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Ortalama
Enflasyon	29,8	18,4	9,3	7,7	9,6	8,4	10,1	6,5	6,4	10,5	6,2	9,3
Faiz	63,9	46,4	24,8	16,2	18,0	18,4	19,1	11,5	8,2	8,7	6,5	17,8
Büyüme	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,7	0,7	-4,7	9,2	8,5	3,0	5,1
İşsizlik	10,8	11,0	10,8	10,6	10,2	10,3	11,0	14,0	11,9	9,8	9,5	10,9
Bütçe D./GSYH	-11,2	-8,8	-5,4	-1,5	-0,5	-1,6	-1,8	-5,5	-3,6	-1,3	-2,0	-3,2
Cari Denge/GSYH	-0,3	-2,5	-3,7	-4,6	-6,1	-5,9	-5,7	-2,2	-6,3	-10,0	-6,6	-5,4

(Eğilmez'in yazısından alınmıştır)

Karagöl tarafından yazılan ve SETA'nın yapmış olduğu "AKP Dönemi Türkiye Ekonomisi" (2013) adlı çalışmada ise Türkiye ekonomisi 2002-2007 arası dönemde incelenmiş ve yaklaşık olarak yüzde 7 oranında büyüdüğü gösterilerek 2011-2017 döneminde yıllık yüzde 6,7 büyüme oranıyla Türkiye'nin OECD ülkeleri arasında en hızlı büyüyen ülke olacağı ifade edilmiştir. Anılan çalışmada, Türkiye'nin kişi başı GSMH miktarı 2002 yılında 3.492 dolar iken, bu rakamın 2011 yılında 10.469 dolar seviyesine çıktığını ifade edilmiştir. Çalışmada ayrıca, 2001 yılı sonunda % 54,4 olan enflasyon oranının 2004 yılında tek haneye düştüğü ve 2012 yılında % 6,16 enflasyon oranına düştüğünü belirtilmiştir. Adı geçen çalışma 2008-2009 yıllarında yaşanan küresel ekonomik krizin etkilerinin Türkiye tarafından bertaraf edilerek Türkiye'nin ihracatta alternatif pazar arayışlarına yöneldiği ve kriz ortamının doğurduğu dezavantajlı ortamı lehine çevirdiği dile getirilmiştir. Çalışma sonuç olarak, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Ortadoğu ve Afrika'ya yönelik açılımlarının Türkiye'nin bu ülkelerle olan ilişkilerini geliştirdiğini ve ihracatını artırdığını söylemektedir.

Karagöl çalışmasının devamında, 2001 krizinden sonra sürekli olarak artış gösteren ihracat miktarı, küresel ekonomik krizin etkisiyle 2009’da ivme kaybetse de 2010 yılından sonra yeniden artışa geçtiği belirtilmiştir. Devamında, 2002 yılında 36 milyar Dolar olan ihracat rakamının 2012 yılında 152,6 milyar Dolar olarak gerçekleştiği ifade edilmektedir. Çalışmada, 1950-2002 yılları arasında Türkiye’ye giren toplam doğrudan yabancı yatırım miktarının 20 milyar doların altında gerçekleştiği belirtilirken, bunun yalnızca 2006 yılında 20 milyar doların üstünde gerçekleştiği belirtilmiştir. Türkiye’nin son 9 yılda 110 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım çektiğine dikkat çekilen çalışmada, kurumsallaşan ekonomisi sayesinde 2012 yılı için doğrudan yabancı yatırım açısından Türkiye’nin dünyanın en cazip 13. ülkesi olmayı başardığını belirtmektedir.

Yine Karagöl’ün çalışmasının son bölümünde Türkiye’nin 2023 hedefleri ve gelecek beklentilerine de yer verilmekte ve 2023 yılında 2 trilyon dolar GSYH ve 25 bin dolar kişi başı milli gelir hedeflendiğine vurgu yapılan çalışmada, ayrıca 2023 yılında ihracat miktarının 500 milyar dolara çıkartılmasının amaçlandığı belirtilmektedir. Bu hedefler arasında en iddialı olanının ise 2023 yılına kadar Türkiye ekonomisinin dünyanın ilk 10 ekonomisi arasına girmesi olduğu kaydedilmektedir. Türkiye’nin 2023 yılında dünyanın ilk 10 ekonomisi içerisinde yer alması için, ekonomik büyümenin sürekli ve istikrarlı hale getirilmesine dikkat çekilen çalışmada, bu çerçevede öncelikle yatırımların ihtiyacı olan yurtiçi tasarruflar ile karşılanmasının zorunlu hale geldiğinin altı çizilmektedir.

Kibritçioğlu’nun “Küresel Finans Krizinin Türkiye’ye Etkileri” (2010) adlı çalışması, Kasım 2002 seçimlerinde iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi’nin mevcut ekonomik programı uygulamayı sürdürdüğünü ve uzunca bir süre kamu kesimi bütçesini kontrol altında tutarak enflasyonu 2000’lerin ikinci yarısında tek haneli rakamlara kadar geriletmeyi ve iktisadi büyümede istikrar sağlamayı başardığını belirtmektedir. Çalışma, 2006-2007 yıllarında ABD’de patlak veren ve 2008-2009 yıllarında reel kesime yansıyan finansal krizin Türkiye ekonomisini 2008 yılının sonunda ve 2009’un ilk çeyreğinde derinden sarstığını ifade etmektedir. Adı geçen çalışma, işsizlik oranının resmi verilere göre bu dönemde %15’in üstüne tırandığını pozitif anlamda iyileşmenin 2010 yılında gerçekleştiğini belirtmektedir.

Bilim akademisi üyelerinden Gürkaynak'ın ve Böke'nin hazırladığı “2002'den Bu Yana Türkiye Ekonomisi” (2013) adlı makalede Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının ilk döneminde takdir edilmesi gereken bir basiret ile takip ettiği 2001 programıyla, Türkiye'yi uçurumun kenarında yaşayan ve düzenli olarak oraya düşen bir ekonomi olmaktan çıkartıp makroekonomik dengeleri düzgün, devlet bütçesi korku vermeyen bir hale getirdiği belirtilmiştir; ancak itfaiyecilik bitip yapısal dönüşüm gereği ortaya çıkınca buna yanaşmadığı gibi –verilerin de desteklediği şekilde– siyaseten hızlı büyümeyi elzem gördüğü için konjonktürel tedbirler ile talebi körükleyerek yakın dönemde borçluluk ve kırılganlığı çok arttırdığı, Türkiye ekonomisini devlet borcu uçurumundan uzaklaştırmışken bu sefer özel sektör borcu uçurumuna yaklaştırdığı şeklinde de bir analiz yapmışlardır.

İlgün, “Türkiye Siyasetinde Neo-liberal Dönüşüm” (2012) adlı çalışmasında, Türkiye'nin “1980'li yıllarda Turgut Özal ve Anavatan Partisi hükümetleriyle başlayan liberal yapı dönüşümünü ekonomi dışına çıkarma çalışmalarını 2002'de iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi hükümetleriyle sürdürdüğünü belirtmiştir. Çalışmanın devamında, ekonomiyi serbestleştiren reformların hızlandığı bu dönemde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin özel sektörün geliştirilmesi ve ülke içindeki yabancı sermaye oranının artırılması açıklamasıyla özetlenebilecek hedefini, 20 yıllık liberalizasyon sürecinden farklı boyutlara ulaştıran politikaların toplumsal alanlarda yapılan liberalizm çağrışımlı yeniliklerle ve muhafazakâr parti kimliğini radikalizmden uzak tutarak sürdürdüğü sosyal düzenlemeler” olduğunu söylemektedir. İlgün ayrıca, Türkiye ekonomi politika geleneğindeki ithal ikameci ve korumacı politikalar yerine, ihracat desteğiyle sürdürülen bir ekonomi politikası ile beraber aynı şekilde kalkınma modelini uygulayan Adalet ve Kalkınma Partisi Hükümetlerinin teknoloji ve üretimdeki gelişmelerle milli gelirin değişen etkenleri gözetiminde özelleştirme politikalarını ve özel sektörün gelişimini desteklediğini ifade etmektedir.

4- KÖRFEZ ÜLKELERİ'NİN EKONOMİK YAPISI

Bu başlık altında sekiz Körfez Ülkesi ile ilgili genel bilgiler, temel ekonomik göstergeler ve dış-ekonomik politikaları ile enerji politikaları da ele alınarak dış ticaret politikaları hakkında bir bakış açısı yakalanmaya çalışılacaktır. Çalışma kapsamındaki ülkelerin tamamında enerji kaynakları çok önemli olduğu için, her ülke özelinde açıklamalar yapılırken enerji bilgilerine de özel olarak değinilecektir.

Irak ve İran dışında kalan altı ülkenin Körfez İşbirliği Konseyi (KİK/GCC) üyesi oldukları bilgisi önem arz etmektedir. Bakıldığında, toplam ekonomik büyüklük olarak genel olarak altı ülkenin her biri İran ve Türkiye ekonomisine göre daha küçük de olsa kişi başı GSYİH temel parametresi açısından bakıldığında, Irak hariç, diğer altı ülke açık ara ile önde gitmektedirler. Özellikle de Katar, kişi başı GSYİH anlamında dünyada en önde giden ülkelerden biri görünümündedir.

Suudi Arabistan ve BAE'ye bakıldığında GCC üyesi ülkeler arasında sürükleyici ülkeler pozisyonunda olmakta ve Ortadoğu'daki siyasi ve iktisadi politikalar açısından da belirleyici ülkeler olmaktadır. Bu iki ülkenin toplam GSYİH'si bir arada düşünüldüğünde, sadece Ortadoğuda da değil, İslam dünyasında da en etkili aktörler olmaktadır. Özellikle Suudi Arabistan Motor ülke olarak kabul edilmekte ve finans sektörünün kalbi de BAE'de atmaktadır.

Irak ve İran, toplam GSYİH açısından Suudi Arabistan ve BAE'ye yakın büyüklükte ekonomiler olarak da görülse, hatta çalışma kapsamındaki yılların çoğunda İran'ın GSYİH'si bu iki ülkeyi geride de bıraksa, İran'ın büyük bir nüfusu ve uluslararası siyasi gerginliklerden dolayı ekonomik etkinliği beklenenin altında gitmektedir. Irak da iç karışıklıklarda dolayı ekonomi parametreleri dengesiz şekilde seyretmekte ve ülke ile ilgili belirsizlik hala sürmektedir.

Bahreyn, Umman, Katar ve Kuveyt göreceli olarak küçük nüfuslara sahip olmalarına rağmen Arap ve İslam dünyasında, çoğunlukla Suudi Arabistan ve BAE ile koordineli şekilde hareket ederek, önemli aktörler olarak görünmektedirler. Bilhassa Katar, ekonomik endekslerinin yüksekliği ve Bahreyn ile beraber hizmet sektöründeki etkinliği dolayısı ile öne çıkmaktadır. Bahreyn, bilhassa İslami bankacılıkta adından söz ettiren bir ülkedir.

4.1. IRAK

4.1.1. Genel Bilgiler

Irak, kuzeyden Türkiye, doğudan İran, güneydoğudan Basra Körfezi ile Kuveyt, güneyden Suudi Arabistan, batıdan da Ürdün ve Suriye ile çevrili olup Türkiye-İran sınırına yakın bölgelerde dağlık arazilerin, İran sınırında bataklıkların görüldüğü çoğunlukla da düzlük arazilerden oluşan topraklarının % 13'ü tarım alanı, % 10'u otlak, % 4'ü orman ve çalılıktır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

1980 yılında başlayan ve 8 yıl süren Irak-İran Savaşı, Irak ekonomisini olumsuz etkilemiş ve Irak Körfez ülkelerinden ve Batılı finans kurumlarından yüklü miktarda borç almıştır. 1990 yılında Irak, Kuveyt'in petrol fiyatlarını, dolayısıyla Irak'ın petrol ihraç gelirlerini düşürmek amacıyla kasten kapasitesinden fazla petrol üretimi yaptığını, iki ülkenin ortak sınırlarındaki petrol sahalarından Kuveyt'in petrol çaldığını ileri sürerek Kuveyt'i işgal edip büyük bir tepki çekmiş ve I. Körfez Savaşı olarak da anılan savaşın sonucunda Kuveyt'ten geri çekilmiştir. Daha sonra, 6 Ağustos 1990'da BM 661 sayılı kararıyla Irak'a ekonomik yaptırımlar uygulanmaya başlanmış ancak insani dramın da önüne geçilmesi için Nisan 1995'te BM ile petrol karşılığı gıda ithalatı konusunda bir anlaşma imzalanmış, Irak'ın her altı ayda bir 2 milyar Amerikan doları petrol ihraç etmesine izin verilmiştir. Bunun karşılığında ise gıda maddesi ve temel insani malzemeler ithal edilmesi için fon sağlanmıştır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

20 Mart 2003'te başlayan ABD askeri müdahalesi ile 24 yıl süren Saddam Hüseyin önderliğindeki tek adam yönetimine (Baas Rejimi) son verilmiş, 22 Mayıs 2003'te Irak'a

uygulanan ambargo kaldırılmış ve Irak'ta BM gözetiminde ve ABD öncülüğünde yeni bir yönetim kurulmuş, daha doğrusu kurulmaya çalışılmıştır. 15 Ekim 2005 tarihinde Irak'ta anayasa taslağına ilişkin halk oylaması yapılmış ve halihazırdaki (yeni) anayasa 2005 yılında yürürlüğe girdikten sonra Cumhurbaşkanı ve Başbakan da Parlamento içinden seçilmiş olup aynı sistem bugün de devam etmektedir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

4.1.2. Irak ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası

Dünya kanıtlamış ham petrol rezervlerinin % 8'ine sahip Irak'ın ekonomisi 2003 yılında ABD öncülüğündeki askeri müdahalenin ve izleyen iç karışıklıkların ardından yeniden yapılanma sürecinde olup ülkenin temel gelir kaynağını, petrol ve doğal gaz üretimi teşkil etmektedir (TC Dışişleri Bakanlığı, 2014). Tarım faaliyetlerinin GSYİH içindeki payının % 9,6 civarında ve imalat sanayi henüz yenilenme aşamasında bulunmakta olup turizm faaliyetleri ise güvenlik koşulları nedeniyle dini mekânları ziyaretlerle sınırlı kalmaktadır. Özel sektör henüz yeterince gelişme kaydedemediğinden ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmı kamu sektörünün güdümündedir (TC Dışişleri Bakanlığı, 2014).

Dünya Ticaret Örgütü'nde gözlemci (observer) statüsünde olan (WTO, 2015) Irak'ın ihtiyaç duyduğu yeniden imar projelerini kendi kapasitesiyle tamamlaması hâlihazırda mümkün görünmemekte ve bu nedenle Türkiye, İran ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi Irak'a yakın ülkelerin yanı sıra, Güney Kore, Rusya, Almanya, Fransa, Çek Cumhuriyeti, Malezya gibi dünyanın diğer bölgelerinden şirketler de Irak'ta yoğun olarak faaliyet göstermektedir. İşsizlik açısından da ,Irak'ta işsizlik oranının savaş zamanında tırmandığı % 28 seviyesinden 2013 yılı sonu itibarıyla % 16 civarına düştüğü görülmektedir (TC Dışişleri Bakanlığı, 2014).

Genel olarak Irak'ın temel verileri tablo halinde gösterilip açıklanacak olursa;

Tablo 4.1 Irak ile İlgili Temel Ekonomik bilgiler

Yıl	GSYİH (US\$/ Milyon \$)	GSYİH Büyüme (Yıllık %)	GSYİH Kişi Başı (US\$/1000 \$)	Enflasyon, c.p.(Yıllık %)	İthalat (US\$/Milyon \$)	İhracat (US\$/Milyon \$)	İthalat/ GSYİH	Export/ GSYİH
1999	..	17,58	..	12,58	..	..		
2002	..	-6,90	..	19,32	..	..		
2003	..	-33,10	..	33,62	..	..		
2004	36.627	54,16	1.373	26,96	23.428	20.610	0,64	0,56
2006	65.141	10,16	2.321	53,23	25.156	33.242	0,39	0,51
2007	88.837	1,38	3.091	- 10,07	25.046	40.776	0,28	0,46
2011	185.749	10,21	5.848	5,80	51.552	82.505	0,28	0,44
2012	216.044	10,29	6.631	6,09	63.447	97.042	0,29	0,45
2013	229.327	4,21	6.862	1,88	75.042	77.873	0,33	0,34

(Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir)

Tablo 4.1’den Irak’ın 1999-2003 yılları arasında ne kadar GSYİH’ye sahip olduğu hakkında belirli bir rakam bulunamamaktadır. Bunun da arkasında yatan sebep Saddam Hüseyin Dönemi’ndeki Irak’ın başta Batı olmak üzere dünyanın önemli bir bölümünden tecrit edilmesi yatmaktadır. 2004 yılında toplam GSYİH’si \$37 milyar rakamının altında olan Irak, 2013 yılında \$230 milyar sınırını zorlamış ve sadece on yıl içerisinde GSYİH’sini yaklaşık yedi kat artırmıştır. Bu da her ne kadar iç karışıklıklar yoğun olarak görülse de dünya ile entegre bir Irak’ın büyümeye elverişli olduğunu göstermektedir. 2004-2013 yıllarında, 2009 yılı hariç, verili yılların tamamında Irak’ın GSYİH’sinin bir önceki yıla göre arttığı görülmektedir. Tablo’dan görülen ilginç bir bilgi de 1999-2003 yılları arasında Irak’ın GSYİH’si bilinmemesine rağmen GSYİH büyüme hızı oranları Dünya Bankası tarafından verilmektedir. Bu hususun nasıl mümkün olduğu ayrıca incelenmeye değer bir noktadır. GSYİH büyüme rakamlarına bakıldığında, çok dengesiz oranlar görülmekte ve 2003 yılındaki ABD işgalini takip eden yıl olan 2004 yılında büyümenin, önceki yıla göre %54 oranından bile daha fazla seyretmesi dikkat çekicidir; çünkü önceki yılda yani işgalin başladığı yılda %-33 oranında Irak ekonomisinin en çok küçüldüğü yıl olarak görülür. ABD işgalini takip eden

yılların tamamında, Tablo 4.1’de verili yıllar itibariyle, Irak GSYİH’sinin her ne kadar dengesiz de olsa sürekli pozitif rakamlarla büyüdüğü görülmektedir.

Kişi başı GSYİH temel göstergesi açısından bakıldığında, 1999-2003 yıllarında ne kadar olduğu tespit edilememektedir. 2004 yılında \$1.373 olan Irak’ın kişi başı GSYİH’si 2013 yılına gelindiğinde \$6.862 rakamına ulaşarak yaklaşık beş kat artmıştır. Tablo’da verili yıllar itibariyle bakıldığında, her yılda bir önceki yıla nazaran kişi başı GSYİH rakamı artmasına karşın 2009 yılında önceki yıl olan 2008 yılına nazaran anılan rakamda düşüş görülmüştür. Bundan dolayı, 2009 yılı görmezden gelinirse, her yıl düzenli bir artış düzeyine yakın Irak’ın kişi başı GSYİH’si artmıştır. Enflasyon oranı, 2007 yılı hariç Tablo 4.1’de verili yılların tamamında pozitif rakamlarla ve dengesiz oranlar şeklinde bir dağılım göstermiştir. 1999-2008 yıllarında, 2000 yılı hariç, verili yıllarında tamamında, ister negatif isterse pozitif olsun, enflasyon oranları iki haneli rakamlarda görülmüştür. Bakıldığında, en yüksek enflasyon oranı %53,23 ile 2006 yılında görülürken en düşük enflasyon oranı da %-10,07 ile 2007 yılında görülmüştür. Peş peşe gelen iki yılda bu kadar uç rakamların görülmesi de Irak ekonomisinin, 2006-2007 Irak’ta iç savaşın en yoğun olduğu yıllardan olduğu beraberinde düşünülürse, bir nevi “diken üstünde” bir ekonomi olduğunu göstermektedir.

Toplam ithalat ve toplam ihracat açısından bakıldığında, 1999-2003 yıllarında rakamın ne kadar olduğu hakkında Dünya Bankası veri tabanından herhangi bir bilgiye ulaşılamamaktadır. 2004 yılında \$23 milyarın biraz üzerinde olan Irak’ın toplam ithalatı 2013 yılında \$75 milyar olmuş ve üç kattan daha fazla artmıştır. Toplam ihracat açısından bakıldığında, 2004 yılında \$21 sınırını zorlayan Irak’ın toplam ihracatı 2012 yılında \$97 milyara ulaşsa da 2013 yılında \$78 milyarın altında kalmıştır. Yıllar itibariyle bakıldığında ithalat ve ihracat rakamlarının artış veya azalışı dengesiz bir görünüm arz etmekte ve ihracat rakamları, verili başlangıç yılı 2004 kabul edilirse, ithalat rakamlarından göreceli olarak daha fazla artmıştır.

İthalat ve ihracatın GSYİH’ye oranı açısından da bakıldığında, oranlar yıldan yıla ve düzensiz şekilde değişkenlik göstermektedir. Tablo 4,1’de verili ölçülebilir yılların ilki olan 2004 yılında ithalat/GSYİH oranı 0,64 ve ihracat/GSYİH oranı 0,56 iken 2013 yılına

gelindiğinde bu oran ithalat/GSYİH için 0,33 ve ihracat için 0,34 olmuştur. Bu da son on yılda Irak ekonomisinin göreceli olarak iyileşme yolunda olduğu ve dış ticaret açığı veren ülke olmaktan dış ticaret fazlası olan ülke konumuna geldiğini göstermektedir. İhracat/GSYİH oranının ithalat/GSYİH'ye göre en düşük olduğu yıl 2004 yılı olurken adı geçen oranın en yüksek olduğu yıl ise 2007 yılı olmuştur. Bundan dolayı iki temel gösterge ve ekonomisi açısından oransal olarak Irak'ın görece en çok ve en az dış ticaret fazlası-açığı verdiği yıllar olmuştur.

4.1.3. Irak'ın Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi

Petrol, Irak ekonomisinin dayandığı temel sektör olup ham petrol ihracatı milli gelirin % 60'ını, kamu gelirlerinin ise yaklaşık % 90'ını teşkil etmektedir. Ayrıca Irak, dünyanın en düşük maliyetle petrol ve gaz üretimi yapan ülkelerden birisi olup ülkedeki petrol, göreceli olarak sığ kuyulardan çekilebilen çok büyük sahalarda bulunmaktadır. Irak'ın rezervlerinin üçte birinden fazlası yerin 600 metre altında olup su ve birleşik doğal gaz birikintilerinin petrol rezervleri üzerinde yüksek basınç oluşturmamasından dolayı çok çabuk yüzeye çıkmaktadır. Bundan dolayı, Irak petrolünün üretim maliyeti varil başına 1,50 dolarından daha az olabilmekte, ki bu da Suudi Arabistan'daki maliyetle eşit bir üretim maliyeti demek olup dünyadaki en düşük maliyetli üretimlerden biri olmaktadır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Mevcut üretim seviyesinde kaç yıllık rezerv kaldığını göstermesi bakımından önem taşıyan rezerv-üretim oranı kimi tahminlere göre Irak'ta 150 yıl olup bu rakam Orta Doğu ve Afrika bölgesindeki en yüksek oran olarak kabul edilmektedir. Ülkedeki ana petrol üretim bölgeleri, güneyde Basra ile kuzeyde Kerkük bölgesi olup ham petrol Kuzey Irak'ta Baiji, Bağdat'ta Dora ve Basra'daki rafineri tesislerinde işlenmekte olup kısa ve orta vadede üretimin artırılabilmesi, daha küçük ve yerel bazda birleşmiş rafinerilerin kurulmasına bağlıdır (TC Ekonomi Bakanlığı).

OPEC üyesi olan Irak'ın tespit edilmiş petrol rezervi 143 milyar varil olduğu belirtilse de Irak Petrol Bakanlığına göre rezervin 204 milyar varil olma ihtimali vardır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014). Irak'ın en büyük petrol rezervi, ülkenin güneyinde Rumelia sahasında olup 17 milyar varil düzeyindedir. Ayrıca Irak, petrol rezervi olarak Venezuela, Suudi Arabistan

ve İran'ın sonra dünyanın dördüncü büyük petrol rezervlerine sahip ülkesi konumundadır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

4.2. İRAN

4.2.1. Genel Bilgiler

Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya, Körfez ve Güney Asya bölgelerinin hem komşusu ve hem de içinde olan İran siyasi ve iktisadi açıdan önemli bir dönüşüm geçirmiştir.

Doğal kaynaklar açısından zengin olan İran'da başlıca doğal kaynaklar; petrol, doğalgaz, kömür, krom, bakır, demir cevheri, kurşun, manganez, çinko ve sülfürdür. İran'ın en önemli tarım ürünleri; buğday ve pirinç gibi hububatlar, şeker pancarı, şeker kamışı, meyveler, kabuklu yemişler, pamuk, süt ürünleri, yün ve havyardır. İran sanayisi de petrol, petrokimyasallar, gübreler, sodyum hidroksit, tekstil, çimento vb. inşaat malzemeleri, gıda işleme (özellikle şeker ve bitkisel yağ üretimi) ve metal işleme sektörlerinde yoğunlaşmıştır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

4.2.2. İran ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası

İran, İslam Devrimini müteakip Irak ile 1980-1988 yıllarında 8 yıllık bir savaşa girmiş ve sonuç olarak sınırlar değişmeksizin taraflardan her birinin yüz binlerce can kaybı ile neticelenmiştir. Savaş sonrasında, can kaybı veren ailelere yardım amacıyla kurulan vakıflar (bonyad); geniş vergi muafiyetleri, sübvansiyonlar ve işgücü avantajları ile son derece etkili hale gelmiş devlet tekelleridir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014). İran ekonomisinin % 40'ı doğrudan, % 45'i de "bonyad" olarak adlandırılan vakıflar aracılığı ile dolaylı olarak devletin kontrolündedir. Kalan ekonomik faaliyetlerin % 15'i ise, muhafazakâr işadamlarının (bazaar veya çarşı olarak bilinen kesimin) elindedir. Yurt dışında tahsillerini tamamlayıp İran'a geri dönen kişilerden oluşan, Batılı anlamda faaliyet gösteren özel sektör de canlanma eğilimindedir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014) ancak İran ekonomisi devlet kontrolünde, etkin olmayan devlet sektörlü olup hidrokarbonlara dayanmaya devam etmektedir (Index Mundi, 2014).

Dünya Bankası’ndan alınan verilere göre İran ile ilgili temel ekonomik göstergeler şöyle bir tabloda özetlenebilir (World Bank, 2014):

Tablo 4.2 İran ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler

Yıl	GSYİH (US\$/Milyon \$)	GSYİH Büyüme (Yıllık %)	GSYİH Kişi Başı (US\$/1000 \$)	Enflasyon, c.p.(Yıllık %)	İthalat (US\$/Milyon \$)	İhracat (US\$/Milyon \$)	İthalat / GSYİH	Export / GSYİH
1999	104.656	1,93	1.614	20,07	15.563	22.413	0,15	0,21
2001	115.438	3,67	1.727	11,27	21.687	23.669	0,19	0,21
2004	163.226	5,08	2.354	14,76	42.321	47.412	0,26	0,29
2005	192.014	4,62	2.737	13,43	47.347	63.473	0,25	0,33
2007	286.057	7,82	3.984	17,21	61.611	92.050	0,22	0,32
2008	355.988	0,58	4.899	25,55	..	..	..	..
2010	422.567	5,89	5.675	10,14	..	..	..	..
2012	502.729	3,00	6.578	27,36	..	..	..	..
2013	368.904	- 5,80	4.763	39,27	..	..	..	..

(Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir)

GSYİH açısından bakıldığında, 2011 yılına dek 2000 yılı hariç, her yıl bir önceki yıla göre GSYİH’de artış göstermiş ve 1999 yılında \$-yaklaşık \$105 milyar olan İran’ın GSYİH’si, 2011 yılına gelindiğinde yaklaşık beş kat olmuş ve \$528 milyar rakamını aşmıştır. 2012 ve 2013 yıllarında İran’ın nükleer faaliyetlerinde ısrarcı olmasından sonra Batı’nın uyguladığı yaptırımlar nedeniyle İran’ın GSYİH’si düşüş göstermiş ve 2012 yılında \$503 rakamından daha az olmuş ve 2013 yılında \$369 rakamına düşmüştür. Şunu hatırlatmakta fayda var ki, bu rakamlar satın alma gücü paritesine göre değil, uluslararası parasal değerler üzere belirtilmiş olup nominal değerleri ifade etmektedir. Satın alma gücü paritesine göre İran’ın toplam GSYİH’si ve buna bağlı olarak kişi başı GSYİH’si daha yüksektir.

GSYİH yıllık büyüme hızı Tablo 4.2’de verili yıllarda önemli oranda dalgalanma göstermiştir. En büyük büyük yükselme hızına 2007 yılında %7,82 değeri ile ulaşılırken en düşük büyüme hızı %5,80 küçülme ile 2013 yılında olmuştur. Kişi başı GSYİH’ye en yüksek değerde 2011 yılında \$7.000 aşan rakamla ulaşılmıştır. Sonraki iki yıl olan 2012 ve 2013 yıllarında kişi başı GSYİH, sırasıyla \$6.578 ve \$4.763’a kadar düşmüştür. Enflasyon oranları

açısından bakıldığında, verili tüm yıllarda iki haneli rakamlarda enflasyon görülmüştür. 1999, 2008, 2011, 2012 ve 2013 yılları enflasyon oranlarının %20'yi aştığı yıllar olmuş ve 2013 yılında enflasyon oranı %40 sınırını zorlamıştır.

İthal ve ihraç ettiği rakamlar konusunda Tablo 4.2'den de görüldüğü üzere, 2008-2013 yıllarında Dünya Bankası'nın tespit ettiği net bir rakam yoktur. Bunun da en büyük sebebi İran ile Batı arasında başlayan nükleer enerji gerginliği ve sonrasında gelen yaptırımların rolünün büyüklüğüdür. 1999 yılında \$16 milyardan az olan İran'ın toplam ithalatı, 2007 yılında \$62 milyar sınırını zorlamış ve 2000-2007 yıllarında her yılda bir önceki yıla göre daha fazla ithalat gerçekleşmiştir. İhracat açısından da benzer bir durum söz konusu olup 2000-2007 yıllarında her yıl bir önceki yıla göre daha fazla ihracat gerçekleşmiştir. 1999 yılında \$22 milyar olan İran'ın ihracatı, 2007 yılında \$92 milyar olmuştur. İthalat ve ihracatın GSYİH'ye oranı açısından bakıldığında da Tablo 4.2'deki hesaplanabilir yıllar itibariyle, verili yılların tamamında ihracat/GSYİH oranı ithalat/GSYİH oranından yüksek olmuştur. Bu iki oranın birbirlerine en yakın olduğu yıl 0,26 ithalat/GSYİH ve 0,27 ihracat/GSYİH olduğu yıl olan 2003 yılı olmuştur. İthalat/GSYİH oranının en yüksek olduğu yıllar 0,26 oran ile 2002 ve 2003 yıllarıdır. İhracat/GSYİH oranının en yüksek olduğu yıl ise 0,33 oranıyla 2005 yılı olmuştur. 2008-2013 yıllarında toplam ithalat ve toplam ihracat rakamlarına ulaşamadığından bu oranları da tespit etmek mümkün olmamaktadır.

4.2.3. İran'ın Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi

İran, dünyada kesinleşmiş ham petrol rezervlerinin % 11,5'ine (Suudi Arabistan ve Kanada'nın ardından üçüncü) sahip olup dünyanın en büyük 3. petrol üreticisi, doğalgaz rezervleri açısından da Rusya'nın ardından 2. sırada yer almaktadır (Uluslararası Enerji Ajansı, 2014). İran'ın ihracat gelirlerinin % 80-90'ı, bütçe gelirlerinin ise % 40-50'si petrolden elde edilmektedir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

İran, nükleer faaliyetlerine ilişkin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (BMGK) aldığı kararlar nedeniyle ekonomik yaptırımlara tabidir. Bu yaptırımlar daha çok İran'ın uluslararası faaliyette bulunan banka ve temsilciliklerini ve İran ile iş yapan belli şirketlere finansman sağlayan kurumlarını hedef almaktadır (TC Ekonomi Bakanlığı, İran Genel Ekonomik Durum, 2014).

Yaptırımlar, İran Merkez Bankası üzerinde de etkili olmuş ve İran'ın bütçe gelirlerinin önemli bir bölümünü oluşturan petrol ürünleri ihracatı da büyük oranda düşmüştür. Sözelimi 2011'de günlük 2,5 milyon varil petrol üretilirken bu rakam 2012'de günlük 1,5 milyon varile düşmüştür (Index of Economic Freedom, 2014).

Yaptırımlar, İran'ın potansiyel müşteri kaybına sebep olduğu gibi, hali hazırda petrol ürünleri satabildiği Çin ve Hindistan gibi ülkelere olan satış fiyatlarını ve anılan ülkelere sağlayabileceği petrol gelirlerini de azaltmıştır. 2013 döneminde ambargo nedeniyle petrol ihracat gelirleri düşerek son beş yılın en düşük değeri olan 36, 8 milyar dolar olmuştur. Söz konusu durum sonucu ortaya çıkan daralma neticesinde cari hesap dengesi 4,7 milyar dolar açık vermiştir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014). Bu da İran'ın nükleer enerji ile ilgili politikasının dış ticaretine ve genel iktisadi yapısına etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

4.3. SUUDİ ARABİSTAN

4.3.1.Genel Bilgiler

Suudi Arabistan, Arap yarımadasında yer alan, güney ve güneydoğusunda Yemen, Umman ve Birleşik Arap Emirliklerinin bulunması sebebiyle Hint okyanusu ve Umman Körfeziyle deniz sınırları bulunan bir ülkedir. Ülke nüfusu, batıda Kızıl Deniz kıyısındaki Mekke, Medine ve Cidde; ortada başkent Riyad ve doğuda Dammam bölgesinde yoğunlaşmıştır. Nüfusun tamamına yakını şehirlerde yaşamaktadır. Hızlı nüfus artışı, özel sektörün daha düşük ücretle yabancı işçileri çalıştırmak istemesi, devlet tarafından her aileye geçinmeye yetecek bir gelir sağlanması, gibi nedenlerden dolayı zahmetli ve beceri gerektiren işler yabancılar tarafından yapılmakta olup, Suudi nüfus için işsizlik oranları yükselmektedir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Suudi Arabistan, ekonomisi üzerinde güçlü bir hükümet kontrolü olan petrole dayalı göreceli olarak güçlü bir ekonomidir. Dünya petrol rezervlerinin %16'sına sahip olan ülke, petrol ihracatında en yüksek sıralarda olup OPEC ülkeleri arasında lider rolüne sahiptir. Petrol gelirleri bütçe gelirlerinin yaklaşık %80'ini, GSMH'nin %45'ini ihracat gelirlerinin %90'ını oluşturmakta olup ülke özel sektörü ekonomisini çeşitlendirmek ve daha fazla Suudi işçi

alışmasını sağlamak için uğraşmaktadır. Suudi Arabistan, lke ekonomisini güçlendirmek için ‘‘Ekonomi Kentleri’’ kurulması için çalışmalara başlamıştır ve 2014 yılında sosyal gelişmeler ve altyapı yatırımlarıyla ekonomisini geliştirmeyi amaçlamıştır (Index Mundi, 2014).

4.3.2.Suudi Arabistan ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası

Dünyanın en önemli petrol ekonomisi olan ve bugün sahip olduğu rezervler ile 90 yıl süre ile petrol gelirlerini sürdüreceği tahmin edilen Suudi Arabistan petrol fiyatlarının uluslararası piyasalarda gösterdiği iniş ve çıkışlardan doğrudan etkilenmektedir (TC Ekonomi Bakanlığı). Ham petrol üretimi yanında ekonomi içerisinde petrole dayalı sanayilerin ekonomi içerisindeki ağırlığı ile toplam ihracat ve kamu gelirlerinin %90’ının petrol ve ilgili sektörlerden oluşması nedeniyle Suudi Arabistan’ın ekonomik performansında petrol fiyatlarının önemli bir etkisi vardır. Ayrıca Suudi Arabistan, Petrol rezervleri tahmini olarak 264 milyar varil olup, dünya petrollerinin % 21’ine sahiptir (BP Statistical Review, 2014). Suudi Arabistan’ın kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinde artış görülmekte ve lkede 7.17 trilyon m³ doğal gaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir (BP Statistical Review, 2014). Bu miktar tüm dünya toplam gaz rezervinin %4’n teşkil etmekle birlikte, İran ve Katar’daki rezervlere nazaran düşüktür (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

şimdi genel olarak Suudi Arabistan’ın temel verileri tablo halinde gösterilip açıklanacak olursa:

Tablo 4.3 Suudi Arabistan ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler

Yıl	GSYİH (US\$ / Milyon \$)	GSYİH Büyüm e (Yıllık %)	GSYİH Kişi Başı (US\$ /1000 \$)	Enflasyo n, c.p. (Yıllık %)	İthalat (US\$ /Milyon \$)	İhracat (US\$ /Milyon \$)	İthala t/ GSYİ H	Exp ort/ GS YİH
1999	160.957	- 0,75	8.203	- 1,35	37.485	56.061	0,23	0,35
2001	183.012	0,55	8.760	- 1,11	44.058	72.980	0,24	0,40
2002	188.551	0,13	8.639	0,23	44.830	77.641	0,24	0,41
2004	258.742	9,25	10.854	0,33	62.350	131.920	0,24	0,51
2005	328.459	7,26	13.303	0,70	81.797	187.388	0,25	0,57
2008	519.796	8,43	19.714	9,87	176.684	322.853	0,34	0,62
2009	429.097	1,83	16.013	5,07	162.069	202.056	0,38	0,47
2012	733.955	5,81	25.946	2,89	215.206	399.419	0,30	0,54
2013	748.449	3,95	25.962	3,51	229.291	387.615	0,31	0,52

(Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir)

GSYİH rakamlarına bakıldığında, 1999 yılında yaklaşık \$161 milyar olan Suudi Arabistan'ın GSYİH'si 2013 yılında \$748 rakamını aşmış ve verili yıllar itibariyle yaklaşık beş kat büyüyen bir GSYİH rakamından bahsedilebilir. 2001 ve 2009 yılları dışındaki her yılda, verili yıllar itibariyle, kendinden önceki yıla göre GSYİH rakamı artış göstermiştir. GSYİH yıllık artış hızına bakıldığında, yıllara göre dengesiz bir dağılımın olduğu görülür. 1999 yılında %-0,75 oranında küçülme görülürken diğer yılların tamamında yıllık büyüme pozitif olmuştur. Yıllık büyümenin oransal olarak en yüksek olduğu yıl görüldüğü üzere 2004 yılında gerçekleşen % 9,25 oranıyla olmuştur. Kendinden önceki yıla göre en keskin yıllık büyüme hızındaki düşüş de 2008 yılında %8,43 oranından 2009'a %1,83 oranıyla olmuştur. Bunda da küresel krizin belirgin etkisi başlıca faktör olmuştur.

Kişi başı GSYİH açısından bakıldığında, 1999 yılında \$8.203 seviyesinden 2013 yılına gelindiğinde 25.962 seviyesinde olduğu görülür. 2001, 2002 ve 2009 yıllarında kişi başı GSYİH rakamları, kendilerinden önceki yıla göre düşüş gösteren yıllar olarak göze çarparken diğer yıllarda kişi başı GSYİH rakamları önceki yıllara göre artmıştır. Özellikle 2009 yılında düşüşün çok keskin olması da küresel krizin etkisini teyit eder niteliktedir. Enflasyon oranı, 1999,2000 ve 2001 yıllarında negatif rakamlarda seyrederken diğer verili yıllarda pozitif rakamlarda seyretmiştir. Enflasyon oranının en düşük olduğu yıl %-1,35 ile 1999 yılı iken

mezkur oranın en yüksek olduğu yıl %9,87 ile 2008 yılı olmuştur. 2009 yılı ve sonrasında enflasyon oranının ortalama olarak %3 ila %5 arasında seyrettiği görülür.

Toplam ithalat açısından bakıldığında, 1999 yılında toplamda \$37,5 milyar civarı olan toplam ithalat 2013 yılında \$230 milyar sınırını zorlamış ve tablodaki verili yılların başlangıcı olan 1999 yılına nazaran yaklaşık yedi kat artmıştır. Bu artış da GSYİH'deki artışa göre daha fazla olmuştur. Verili yıllar itibariyle 2001 ve 2009 yılı hariç, tüm verili yıllarda her yılda bir önceki yıla göre toplam ithalat değerinde artış olduğu gözlenmiştir. Toplam ihracat açısından bakıldığında da toplam ithalattaki değişim gibi 1999 yılından 2013 yılına gelindiğinde toplam ihracat yaklaşık olarak yedi kat artmıştır (\$56 milyardan \$388 milyara yaklaşmıştır). 2001, 2009 ve 2013 yılı hariç verili yıllarda her yılda kendinden önceki yıla göre daha fazla ihracat hacmi gözlenmiştir. Toplam ithalat ve ihracat açısından dikkat çeken bir detay, 2013 yılında toplam ithalat değeri önceki yıl olan 2012'ye göre \$14 milyar civarı artarken ihracat miktarı yaklaşık \$12 milyar düşmüştür. Ancak şunu hatırlamakta fayda vardır ki verili yılların tamamında Suudi Arabistan'ın görece yüksek bir dış ticaret fazlası verdiği görülür.

İthalat ve ihracatın GSYİH'ye oranı açısından bakıldığında şöyle olmaktadır: 1999 yılında 0,23 olan ithalat/GSYİH oranı 2013 yılına gelindiğinde 0,31 oranına ulaşmıştır. Anılan oran 1999'dan 2000 yılına geçildiğinde artış oranında olsa da 2001 yılında düşüşe geçmiş ve sonraki üç yılda oran değişmeksizin aynı kalmış ve 2005 yılında yeniden artmıştır. 2005, 2006, 2007 yıllarında kendinden önceki yıla göre artan ithalat/GSYİH oranı 2008 ve 2009 yılında tekrar artmışsa da 2010 ve 2011 yılında yeniden düşmüştür. 2012 yılında önceki yıla göre sabit kalmış ve nihayet 2013 yılında yeniden bu oran artmıştır. Mezkûr oranın en yüksek olduğu yıl 0,38 ile 2009 yılı olmuştur. İhracat/GSYİH açısından da bakıldığında dengesiz bir dağılım söz konusudur. Verili yıllar itibariyle anılan oranda 2001, 2009, 2012 ve 2013 yıllarında kendinden önceki yıla göre düşüş gözlemlenmiştir. Mezkûr oranın en yüksek olduğu yıl 0,62 oranıyla 2008 yılı olmuştur. Şunu da görmekte fayda vardır ki, 1999 yılında 0,35 olan ihracat/GSYİH oranı 2013 yılına gelindiğinde 0,52 olmuştur. Bu artış oranı Suudi Arabistan'ın 2013 yılı bitiminde dâhil görece yüksek olan dış ticaret fazlasını sürdürdüğünü ve hatta artırmasını göstermesi açısından önemlidir.

4.3.3. Suudi Arabistan' Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi

Kamu gelirlerinin %85-90'ı, ihracat gelirlerinin ise %90'ı petrol sektöründen elde edilen Suudi Arabistan'da hidrokarbon kaynaklarına ulaşılabilmesi sayesinde petrol arıtma ve petrokimyasal üretim kapasitesinde önemli artışlar sağlanmış ve son yıllarda hızlı bir gelişme gösteren petro-kimya sektörünün hammaddesi de "Master Gaz Sistemi" tarafından dağıtılan doğal gaza dayalıdır. Petrol gelirleri ve ucuz enerji ise tarım sektörünü ve diğer sanayilerin (demir çelik ürünleri, inşaat malzemeleri, gıda işleme, mühendislik, kimyasallar ve metal üretimi gibi) gelişmesine yardımcı olmaktadır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Suudi Arabistan hükümetinin ekonomiyle ilgili öncelikli hedefi, tabii kaynaklara ve yabancı emeğe bağımlılığı azaltarak geleceğe daha fazla güvenle bakabilmektir. Bunun için yerli sanayinin gelişmesi teşvik edilirken yabancı işçi çalıştırılması üzerine sınırlamalar getirilmiş ve Suudi Arabistan'da yerlilere, yabancı işçi getirme ve kefil oldukları bu yabancılardan kefalet bedeli alma izni verilmiştir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014). Petrol dışındaki sektörler, ekonominin çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalarla birlikte giderek önem kazanmaya başlamıştır. Petrol dışındaki sektörlerde özel sektörün 2/3 oranında ağırlığı olup özel sektör ithalat, toptancılık ve perakendecilik, finans, inşaat, ziraat, madencilik ve hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Doğal kaynaklara bağımlılığı azaltma hedefleri doğrultusunda "Kral Abdullah Şehri" isimli yeni bir şehir oluşturma planı uygulanmaya başlanmıştır. Yaklaşık 30 milyar \$ harcanarak oluşturulacak bu şehrin bir sanayi şehri olması planlanmaktadır. Kral tarafından desteklendiğinden gelecek yıllarda bu şehirde yapılacak yatırımlara teşvikler sağlanması muhtemeldir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Hükümet, Suudi Arabistan'ın 2005 yılında DTÖ'ye katılmasından (accession) sonra ekonomik reformlara ve ekonomiyi çeşitlendirmeye devam etmektedir ve Krallıkta doğrudan yatırımları artırmaktadır. Burjuvazi kesimi, ekonominin büyük oranda petrole dayalı çıktıya bağlı oluşu ve fiyatlar hükümeti endişelendiren konular olmaya devam etmektedir (WTO, 2014).

4.4. KUVEYT

4.4.1. Genel Bilgiler

Kuveyt, Arabistan Yarımadası'nın kuzeydoğusunda, Basra Körfezi kıyısında yer alan kuzeyinde Irak, güneyinde Suudi Arabistan ile komşu olan bir devlet olup coğrafik olarak küçük ancak yaklaşık olarak 102 milyar varil petrole sahip olan Kuveyt, dünya rezervlerinin 6%'sına eşit olan ham petrolü sayesinde zengin bir ülkedir. Petrol gelirleri ülkenin GSMH'nin yarısını, ihracat gelirlerinin 95%'ini ve hükümet gelirlerinin 95%'ini oluşturmakta olup Kuveyt resmi olarak 2020 yılına kadar günlük petrol üretimini 4 milyon varile çıkarmayı taahhüt etmiştir (CIA World Factbook, 2015).

Kuveyt 1961 yılında bağımsızlığını kazanarak 1963 yılında Birleşmiş Milletlerin bir üyesi olmuştur. Jeopolitik konumu nedeniyle etrafındaki istikrarsızlıklardan olumsuz olarak etkilenip 8 yıl kadar karmaşa ve savaş içinde yaşasa da 1993 yılında tekrar istikrara kavuşmuştur (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Petrol ve doğalgaz haricinde dikkate alınmaya değer başka doğal kaynaklara sahip olmayan Kuveyt'in topraklarının büyük çoğunluğu çöl olup, yer altı su kaynakları bulunmamaktadır; bu yüzden ülkede tuzu arındırılmış deniz suyu kullanılmaktadır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

4.4.2. Kuveyt ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası

Bilinen dünya ham petrol rezervlerinin yaklaşık %10'una sahip bulunan Kuveyt'te, ekonomi önemli ölçüde petrole dayalı olup GSYİH'nin yaklaşık % 50'si ve ihracat gelirlerinin yaklaşık % 95'i petrolden elde edilmektedir. Günlük petrol üretimi 2.300.000 varil seviyesindedir (TC Dışişleri Bakanlığı, 2014).

Kuveyt'in ihracatının yaklaşık % 95'ini ham petrol oluşturmakta ve ithalatının ise % 41'ni tüketim ürünleri, % 34'ünü ara malları, % 25'ini nihai ürünler kapsamaktadır. Kuveyt,

petrolünün büyük çoğunluğunu üç Asya ülkesine, Japonya, Güney Kore ve Singapur’a ihraç etmektedir. Kuveyt’in ithalatında binek otomobilleri, mücevherat, hava taşıtları, kümes hayvanları, ilaç, pirinç, inşaat malzemeleri, iş makineleri aksam ve cihazları, radyo-televizyon verici cihazları önde yer alırken ihracatında ise petrol, plastik hammaddeleri, amonyum ürünleri ilk sırada gelmektedir. Kuveyt’in ithalatında başlıca ülkeler ABD, Çin, Almanya, Japonya, BAE, İtalya ve Fransa olup Kuveyt’in en fazla ihracat yaptığı ülkeler Japonya, Kore, Hindistan, Tayvan, ABD ve ÇHC’dır (Çin Halk Cumhuriyeti). 2035 yılında “Körfez’de mali ve ticari merkez” olma hedefine sahip olan Kuveyt, bu amaçla 2010 yılı başında Ulusal Meclis’te beş yıllık kalkınma planını kabul etmiş ve böylece, devlet ile özel sektörün işbirliğiyle, altyapının güçlendirilmesi, yeni şehirler oluşturulması, sanayi projelerinin gerçekleştirilmesi, ülkeye daha fazla yabancı yatırım çekilmesi ve özel sektörün canlandırılması suretiyle ülkenin kalkınması hedeflenmiş olup, 2014 yılına kadar öngörülen projeler için 100 milyar dolardan fazla harcama yapılması planlanmıştır (TC Dışişleri Bakanlığı, 2014).

Genel olarak Kuveyt’in temel verileri tablo halinde gösterilip açıklanacak olursa:

Tablo 4.4 Kuveyt ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler

Yıl	GSYİH (US\$ / Milyon \$)	GSYİH Büyüm e (Yıllık %)	GSYİH Kişi Başı (US\$/10 00 \$)	Enflasy on, c.p. (Yıllık %)	İthalat (US\$ /Milyon \$)	İhracat (US\$ /Milyon \$)	İthalat / GSYİ H	Export / GSYİH
1999	30.120	- 1,79	16.564	2,99	11.878	13.836	0,39	0,46
2001	34.890	0,73	17.616	1,30	12.399	17.900	0,36	0,51
2003	47.875	17,32	22.622	0,96	16.499	24.939	0,34	0,52
2005	80.797	10,08	35.186	4,14	22.839	51.691	0,28	0,64
2008	147.402	2,48	54.549	10,58	38.212	98.404	0,26	0,67
2009	105.911	- 7,08	37.161	4,61	31.132	62.984	0,29	0,59
2011	154.032	10,21	49.295	4,91	39.893	112.781	0,26	0,73
2012	174.044	8,31	53.544	3,20	45.739	130.069	0,26	0,75
2013	175.830	..	52.197	2,70	46.677	125.825	0,27	0,72

(Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir)

Kuveyt'in GSYİH'si 1999 yılında \$30 milyar iken 2013 yılında gelindiğinde bu rakam \$176 milyar rakamına yaklaşmış ve yaklaşık beş buçuk kat artmıştır. Yıllar itibariyle bakıldığında, 2001 ve 2009 yılları hariç her yılda kendinden önceki yıla nazaran bir artış olduğu görülmektedir. Verili yıllar itibariyle en düşük GSYİH rakamı 1999 yılında görülürken en yüksek rakam da 2013 yılında görülmektedir. GSYİH yıllık büyüme oranına bakıldığında, GSYİH'nin de düştüğü 2001 ve 2009 yılları ile 2010 yılı haricinde verili yılların tamamında büyüme görülmüştür. 1999 yılında %1,79 ve 2009 yılında %7,8 oranında Kuveyt ekonomisinde küçülme görülmüştür. 2003, 2005 ve 2011 yıllarında iki haneli büyüme oranlarına ulaşıldığı ve bu oranın en yüksek olduğu yılda %17,32 ile 2003 yılında olduğu görülmüştür.

Kişi başı GSYİH rakamlarına bakıldığında, 1999 yılında \$16.564 iken 2013 yılında gelindiğinde kişi başı GSYİH \$52.197 olmuştur. 2001, 2009 ve 2013 yılları hariç verili yılların tamamında Kuveyt'te kişi başı GSYİH değeri, kendinden önceki yıla göre artış göstermiştir. Bu temel gösterge açısından tabloda dikkat çeken ilginç ayrıntı, kişi başı GSYİH değerinin en yüksek olduğu yılın \$54.549 ile 2008 yılında görülmesidir. Sonraki beş yılda bile bu değere ulaşamamıştır. Enflasyon oranı, verili yıllarda değer olarak dengesiz bir dağılım göstermiştir. Mezkur oranın en düşük olduğu yıl %0,89 oran ile 2002 yılı olduğu görülürken en yüksek oranın da %10,58 oranıyla iki haneli rakamın görüldüğü tek yıl olan 2008 yılında olmuştur. dikkat edilirse 2008 yılı, Kuveyt için hem kişi başı GSYİH değerinin en yüksek olduğu ve hem de enflasyon oranının en yüksek olduğu yıl olmuştur.

Toplam ithalat, verili yıllar itibariyle, 1999 yılında \$12 milyar rakamının biraz altında olduğu görülürken 2013 yılında \$47 milyar rakamına yaklaşmış ve yaklaşık 4 kat artmıştır. Bu rakam, GSYİH'nin artış değeri ile mukayese edildiğinde düşük kalmakta ve Kuveyt'in büyüyen ekonomisine göre, görece daha düşük seviyede ithalat yaptığını göstermektedir. Toplam yapılan ithalat değerine bakıldığında, verili yıllarda 2000 ve 2009 yılı haricinde her yılda gerçekleşen ithalat değerinin kendinden önceki yıldan fazla olduğu görülür. Toplam ithalatın en az yapıldığı yıl \$11 milyar civarıyla 2000 yılı olduğu görülürken toplam ithalatın en fazla yapıldığı yıl ise yaklaşık \$47 milyar değerle 2013 yılı olduğu görülür. Toplam ihracat da 1999 yılında \$14 milyar civarındayken 2013 yılında \$126 milyar sınırını zorlamıştır. Bu da, tablodaki başlangıç yılı olarak görülen 1999'dan 2013 yılına gelindiğinde, Kuveyt

ihracatının ithalatına nazaran 2,5 kat civarı daha fazla arttığı görülür. Kuveyt ihracatında artış azalış yılları dengesiz bir görünüm sergilemekte olup toplam ihracatın verili yıllarda en az olduğu yıl \$14 milyardan biraz daha az bir rakamla 1999 yılı olduğu görülürken bu rakamın en yüksek olduğu yılın da \$130 milyar ile 2012 yılı olduğu görülür.

Son olarak ithalat ve ihracatın GSYİH'ye oranı açısından inceleme yapılırsa, ithalat/GSYİH oranının en yüksek olduğu yıl olarak 1999 yılı, 0,39 oranı ile görülür. Aynı yılda ihracat/GSYİH oranına da bakıldığında verili yıllar itibariyle oranın en düşük olduğu yıl olarak göze çarpmaktadır. Sadece bu bilgiye dayanarak, verili yıllarda oransal anlamda Kuveyt'in en az dış ticaret fazlası elde ettiği yıl yorumu veya çıkarsaması yapılabilir. İthalat ve ihracatın GSYİH'ye oranı yıllar itibariyle dengesiz değerlere erişmekte ve anılan yıllar en düşük ithalat/GSYİH oranının 0,24 oranıyla 2006 yılı olduğu görülürken en yüksek ihracat/GSYİH oranının 0,75 oranıyla 2012 yılı olduğu görülür. 2012 yılında ithalat/GSYİH oranının 0,26 olduğu da dikkate alınır, verili yıllar itibariyle, oransal olarak, Kuveyt'in en fazla dış ticaret fazlası verdiği yıl olarak 2012 yılı olarak görülür.

4.4.3. Kuveyt Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi

Kuveyt'in Vizyon 2035 adı verilen uzun dönem plan çerçevesinde 2010-2014 yıllarını kapsayan bir kalkınma planını yürüttüğü görülmektedir. Bu kalkınma planları ile hem özel sektörün ekonomideki rolünün artırılması ve ekonominin çeşitlendirilmesi hem de uzun dönemde daha kalkınmış ve yüksek refah düzeyine sahip bir ülke inşa etmek amaçlanmaktadır (Öztürkler, 2012).

Kuveyt dünya enerji piyasasının en önemli ülkelerinden biri olup British Petroleum (BP)'un verilerine göre, Kuveyt 2011 yılı sonu itibariyle dünya ispatlanmış petrol rezervlerinin %6,1'ine, doğal gaz rezervlerinin ise %0,9'una sahiptir (BP, 2014). Rezervlerin yıllık üretime bölünmesi ile hesaplanan ve mevcut üretim miktarının sürdürülmesi durumunda rezervlerin kaç yıl süreceğini veren hesaplama sonucuna göre Kuveyt'in petrol rezervleri 48,1 yıl, doğal gaz rezervleri ise 100 yıldan daha uzun süre yeterlidir. Kuveyt yalnızca rezerv değil, ama aynı zamanda petrol ve doğal gazın üretiminde de dünyanın önemli ülkelerinden biridir. Kuveyt 2011 yılı sonu itibariyle dünya petrol üretiminin %3,5'ini, doğal gaz üretiminin ise %0,4'ünü gerçekleştirmektedir (BP, 2014).

Sonuç olarak Petrol, Kuveyt ekonomisinin ana taşı olmuş ve ülke, dünya ekonomisiyle yüksek düzeyde ekonomik bir entegrasyon içine girmiştir; ancak bu entegrasyon ülkeyi dünya ekonomisindeki dalgalanmalara karşı hassas hale getirmektedir. Bu yüzden hükümet dünyadaki krizlerden etkilenmemek için ekonomisini petrol dışında da farklı alanlara yaymayı amaçlamakta ve ekonominin çeşitlendirilmesiyle ülke daha sürdürülebilir bir büyüme ve gelişme sağlayacağını düşünmektedir (MENA Economic Outlook, 2015).

4.5. BAHREYN

4.5.1. Genel Bilgiler

Bahreyn Krallığı, Asya'da, Basra Körfezi'nde yer alan bir ada ülkesi olan Bahreyn'in güneydoğusunda Katar, batısında Arabistan yer alıp ülke adı Arapça tensiye veya ikil kalıpta olup "iki deniz" anlamına gelmektedir. Ülke topraklarının % 5'i tarım arazisi, % 7'si otlak alanı olup en yüksek yeri Bahreyn adasında bulunan Duhan Dağı'dır ve Adalar arasında bazı yerlerde suyun derinliği az olduğundan buralar toprakla doldurulmak suretiyle tarım arazisi veya meskun yer haline getirilmiştir (TC. Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Doğal kaynakları çevresindeki komşuları kadar zengin olmayan ve petrolü ve doğal gazı sınırlı olan Bahreyn ekonomisini “çeşitlendirme politikaları” izlemektedir. Bu kapsamda, Ülkede dışa açık ve rekabeti esas alan ekonomik model uygulanmakta ve siyasi irade ile ekonomi yönetimi serbest ticaret, yatırım, teşvik ve döviz kuru politikalarıyla ülkeyi bölgenin en ileri ekonomilerinden biri haline getirmeye çalışmaktadır (Dışişleri Bakanlığı, 2014).

4.5.2. Bahreyn ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası

Bahreyn'in ekonomisi halen büyük ölçüde petrole bağımlı olup ülkede çıkarılan ve Suudi Arabistan'dan boru hattıyla alınan petrolün mevcut tesislerde rafine edilerek, ihraç edilmesinden elde edilen toplam gelir ülkenin ihracat gelirlerinin %60'ı, devlet gelirlerinin %70, GSMH'sının ise %11'ini teşkil etmektedir. Ayrıca, Bahreyn'in petrolden sonra en

büyük ihracat kalemini oluşturan alüminyum üretimi ile finans ve inşaat sektörleri ülkedeki diğer önemli gelir getiren iktisadi faaliyetleri oluşturmakta ve Bahreyn İslami bankacılık alanında dünya çapında bir merkez olarak, Malezya ile rekabet halindedir (Dışişleri Bakanlığı, 2015).

Index Mundi'den (2015) alınan bilgilere göre Bahreyn, ekonomisini çeşitlendirmek için büyük çaba sarf etmiş bu doğrultuda ulaşım ve iletişimde gerçekleştirmiş olduğu büyük atılımlar onu körfezdeki iş olanaklarıyla pek çok çokuluslu şirketin merkezi haline getirmiştir. Yazının devamında, çeşitlendirme planının bir parçası olarak Bahreyn'in 2006 Ağustos ayında ABD ile Serbest Ticaret Antlaşmasını (STA) uygulamaya koyduğu, belirtilen STA'nın Körfez Devletleri ile ABD arasında imzalanan ilk antlaşma olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, Bahreyn ekonomisinin hala büyük oranda petrole dayanmaya devam ettiği de belirtilmekte, 2012 yılında petrol üretimi ve rafinesi Bahreyn ihracat gelirlerinin 77%'sini, hükümet gelirlerinin 87%'sini, GSMH'nin 19%'unu oluşturduğu da belirtilerek diğer ekonomik faaliyetlerin petrolden sonra ikinci sırada gelen alüminyum üretimi, finans ve yapı işleri olduğu da eklenmiştir. Yine, Index Mundi'ye göre, Bahreyn dünya çapında İslami finans merkezi olmak için Malezya ile yarışmakta, petrokimyasını ve alüminyum endüstrisini desteklemek ve yeni doğalgaz kaynakları bulmak için çalışmaya devam etmektedir. Her ne kadar 2011 yılında Bahreyn ekonomisi iç huzursuzluklardan dolayı bazı aksaklıklar yaşasa da 2012-2013 yıllarında kısmen turizmdeki gelişmelerden dolayı kendini toparlamış ve birtakım ekonomi politikaları Bahreyn'in ekonomisine güveni yeniden tesis etmek için uygulamaya konulmuş olduğu ifade edilmiştir. Ancak yine de sorun olarak, örneğin göçmen işçilerin ve Gulf Air olağan hisselerinin vergilerinin askıya alınması, uzun dönemde Bahreyn için genç işsizlik ve hükümet borçlarının büyümesinin üstesinden gelme çabaları, Bahreyn'in baş etmesi gereken en zor konular olarak belirtilmiştir.

Petrokimya (BAPCO) ve alüminyum işleme (ALBA) tesisleri önemli sanayi kuruluşları olup yanı sıra, ekonomide bankacılık, finans, eğitim ve turizm gibi hizmet sektörleri de öne çıkmaktadır. Bahreyn, bölgenin bankacılık (ve bu meyanda kıyı bankacılığı) ve mali işler başkenti olarak tanınmakta ve ülkede banka ve muhtelif mali hizmet ve sigortacılık firmalarından oluşan yaklaşık 400 finans kuruluşu faaliyet göstermektedir (TC. Dışişleri Bakanlığı, 2014).

Ülkenin uzun vadeli ekonomik, sosyal ve idari dönüşümüne yönelik stratejik kalkınma planı olarak 2008 yılında ilan edilen “Ekonomik Vizyon 2030” stratejisi ile ekonominin açıklık, rekabetçilik ve sürdürülebilirlik ilkelerine dayanması hedeflenmektedir ve yapısal reformlar çerçevesinde, özel sektörün kalkınmada daha fazla rol oynamasını sağlayacak şekilde özelleştirmenin stratejisini belirleyen ve şeffaflık sağlayan mevzuatın 2003'te kabulü sonrasında özelleştirmeye hız verilip bazı belediye hizmetleri özelleştirilmiş, iletişim sektöründe devlet tekeli kaldırılmış, elektrik santrallerinin yap-işlet-devret modeliyle kurulmasına başlanmış ve liman işletmesinin özelleştirilmesi sonuçlandırılmıştır (TC. Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Genel olarak Bahreyn'in temel verileri tablo halinde gösterilip açıklanacak olursa:

Tablo 4.5 Bahren ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler

Yıl	GSYİH (US\$ / Milyon \$)	GSYİH Büyüm e (Yıllık %)	GSYİH Kişi Başı (US\$/1 000 \$)	Enflasyon , c.p. (Yıllık %)	İthalat (US\$ /Milyon \$)	İhraca t (US\$ /Milyo n \$)	İthalat/ GSYİH	Export/ GSYİH
1999	6.621	4,30	10.331	- 1,29	4.168	5.221	0,63	0,79
2001	8.976	2,49	12.846	- 1,21	4.794	6.607	0,53	0,74
2002	9.632	3,61	13.149	- 0,50	5.624	6.956	0,58	0,72
2006	18.505	6,47	19.460	2,01	11.559	15.662	0,62	0,85
2007	21.730	8,29	21.050	3,26	12.626	17.314	0,58	0,80
2009	22.938	2,54	19.251	2,80	11.354	15.704	0,49	0,68
2011	29.044	2,10	22.467	- 0,36	13.884	22.945	0,48	0,79
2012	30.756	3,59	23.339	2,75	14.719	22.853	0,48	0,74
2013	32.890	5,34	24.689	3,19	..	..	..	..

(Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir)

1999 yılında GSYİH \$6,6 milyar iken 2013 yılında gelindiğinde bu değerin \$33milyar rakamına yaklaştığı ve yaklaşık 5 kat arttığı görülmektedir. Verili yıllarda 2001 ve 2009 yılı haricinde diğer yıllarda her yılda kendinden önceki yıla nazaran daha yüksek rakamda GSYİH değerine ulaşıldığı gözlemlenmektedir. GSYİH büyüme hızı oranına bakıldığında, diğer Körfez ülkelerine göre göreceli olarak daha düzenli bir büyüme oranı olduğu görülür. 1999'dan 2013 yılına dek negatif büyüme denilen küçülme oranı hiç görülmezken en yüksek büyüme oranı %8,29 oranıyla 2007 yılında gerçekleştiği görülürken en düşük büyüme oranı da %2,10 oranıyla 2011 yılında gerçekleştiği görülmüştür. Ancak artış ve azalış oranlarında yıllara göre belirli bir düzen içinde olmamakta ve kimi yıllarda büyüme oranları artarken kimi yıllarda azalmaktadır.

Kişi başı GSYİH rakamlarına bakıldığında, GSYİH'nin toplamda beş kata yakın bir artışa rağmen kişi başı GSYİH değerinde 2,5 kattan daha az bir değer artışı görülmüştür. Nitekim, 1999 yılında \$10.331 olan Bahreyn'in kişi başı GSYİH'si 2013 yılında \$24.689 olmuştur. Bu da GSYİH/Toplam Nüfus oranıyla bulunan kişi başı GSYİH'nin aynı paralelde büyümemesinin Bahreyn'in nüfus artış hızı ile ilgili olduğunu göstermektedir. Verili yıllarda 2001 ve 2009 yılı hariç diğer tüm yıllarda kendinden önceki yıla göre kişi başı GSYİH artış göstermiştir. Enflasyon oranları, diğer temel göstergelere nazaran daha dengesiz bir dağılım göstermektedir. Sözelimi, 1999-2002 yıllarında negatif değerlerde seyreden enflasyon oranları, 2011 yılı hariç diğer yıllarda pozitif seyretmiştir. Göreceli olarak düşük enflasyon oranlarına sahip olan Bahreyn'in en düşük enflasyon oranının % -1,29 ile 1999 yılında gerçekleştiği görülmüştür.

Bahreyn'in toplam ithalat ve toplam ihracatına bakılırsa, Tablo 4,5'te verili yılların tamamında toplam ihracatın toplam ithalattan fazla olduğu görülür. Sadece bu bilgiden Bahreyn'in dış ticaret fazlası elde eden bir ülke olduğu yorumu rahatlıkla çıkarılabilir. 1999 yılında \$5 milyarın biraz üzerinde olan Bahreyn'in toplam ithalatı, 2013 yılı verilerine Dünya Bankası veri tabanında erişilememekle birlikte, 2012 yılında \$15 milyar rakamına yaklaşmıştır. Toplam ihracat açısından bakıldığında ise, \$5 milyar rakamının biraz üzerinde olan 1999 yılındaki Bahreyn'in toplam ihracatı, önceki temel göstergede olduğu gibi, 2013 yılı verilerine Dünya Bankası veri tabanında erişilememekle birlikte, 2012 yılında \$23 milyar rakamını zorlamıştır. Toplam ithalatta en yüksek rakama \$15 milyara yaklaşan değeriyle 2012

yılında erişilirken toplam ihracatta en yüksek rakama \$23 milyara yaklaşan değeriyle 2011 yılında erişilmiş olup her iki temel gösterge açısından değerin en düşük olduğu yıl 1999 yılı olmuştur.

İthalat ve ihracatın GSYİH'ye oranı açısından bakıldığında, Tablo 5'te verili yılların tamamında ihracat/GSYİH oranı ithalat/GSYİH oranından yüksek olmuştur. İthalat/GSYİH oranının en yüksek olduğu yıl 0,64 oranıyla 2005 yılı olurken ihracat/GSYİH oranının en yüksek olduğu yıl 0,85 oranıyla 2006 yılı olmuştur. Oransal olarak ihracat/GSYİH'nin, ithalat/GSYİH'den en fazla olduğu yıl 0,79 ile birinci orana karşılık 0,48 ile ikinci geçen oran olan 2011 yılı olmuştur. bu yıl aynı zamanda Bahreyn'in, Tablo 5'te verili yıllar itibariyle, en fazla dış ticaret fazlası elde ettiği yıl olmuştur.

4.5.3. Bahreyn'in Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi

Bölgenin 1936'da ilk ham petrol ihraç eden ülkesi durumundaki Bahreyn'de kalkınma çabaları başlangıçta petrol gelirlerine dayanırken doğal kaynaklarının kıtlığı, sürdürülebilir kalkınma için petrol-dışı sektörlerle yönelmesini zorunlu kılmış ve gelinen noktada Körfez bölgesinde ekonomisi en fazla çeşitlendirilmiş ülke konumunda olmuştur. Bahreyn, çok yüksek oranda gelişmiş iletişim ve ulaşım altyapısıyla birçok çok uluslu firmanın merkezi konumundadır. Yine, 2006 yılında ABD ile STA imzalayan ilk Körfez ülkesi olup Suudi Arabistan, BAE, Çin ve ABD, Bahreyn'in en önemli ticari ortaklarıdır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Finansal hizmetlerin GSYİH'ya katkısı % 22,7 olup, petrol sektöründen sonra gelmekte ve bölgede katılım (İslami) bankacılığının öncülüğünü de yapan Bahreyn, halen faaliyet gösteren 29 İslami banka ve diğer kurumlarla da bu alanda en yüksek sayıda kuruma ev sahipliği yapmaktadır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

4.6. KATAR

4.6.1. Genel Bilgiler

Gerek nüfus gerek yüzölçümü açısından küçük Körfez ülkelerinden bir tanesi olan Katar, Arap Yarımadası'nın doğu kıyısında yaklaşık 11.521 km²'lik bir alana sahiptir ve kıyı şeridi 550 km, kara sınırı ise 60 km olup Suudi Arabistan'la komşudur (TC Ekonomi Bakanlığı 2014).

Katar, bilhassa son yıllarda, sahibi olduğu doğalgaz ve petrol rezervlerini gittikçe artan bir hızla ekonomisine kazandırmaya başlamış ve bunun sonucunda rekor düzeyde ekonomik büyüme gerçekleştirerek, kişi başına milli gelir bazında dünyanın en zengin ülkelerinden birisi haline gelmiştir (TC. Dışişleri Bakanlığı,2014).

4.6.2. Katar ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası

Katar, ekonomisinin yaklaşık %60'ını oluşturan petrol ve doğalgaz sektörlerinin ağırlığını giderek azaltarak, imalat sanayi, ulaştırma, finans, ticaret ve turizm sektörleri lehine değiştirmek istemekte ve bu amaca yönelik olarak kapsamlı bir ekonomik çeşitlendirme politikası uygulamaktadır. 2008 yılında ilan edilen “Katar Ulusal Vizyon Belgesi 2030” çerçevesinde ve 2022 FIFA Dünya Kupasının Katar'da gerçekleştirilecek olmasının kazandırdığı ivme ile yeni uluslararası havalimanı, demiryolu ve metro, yeni yerleşim siteleri ve yeni yollar inşası gibi büyük çaplı yatırımlara girişmekte ve bu itibarla, inşaat sektörü, hali hazırda, ülkenin en önde gelen sektörü konumundadır (TC. Dışişleri Bakanlığı,2014).

Katar Ekonomisi petrol ve doğalgaza dayalı olup petrol, Dukhan ve Qatari'de çıkarılmakta ve ülkenin GSYİH'nın %56'sı, ihracat gelirlerinin ise % 89'u petrol ve doğalgaz sektöründen elde edilmektedir. Dünyanın en büyük 3. doğalgaz rezervine sahip bulunan Katar'ın rezervleri, dünya doğalgaz rezervlerinin %15'ine tekabül etmekte, Katar'ın doğalgaz üretimini 300 yıl boyunca sürdürebileceği tahmin edilmekte olup Katar'ın petrol rezervi ise 26,8 milyar varildir. Katar'ın ihracat gelirlerinin %49'unu petrol, %40'ını LNG teşkil etmektedir (TC Ekonomi Bakanlığı).

2008-2009 yıllarındaki finansal kriz boyunca Katar otoriteleri yerel banka sektörünü korumak için yerel banka sektörüne doğrudan yatırımlar yapmış ve GSYİH/GSMH büyük oranda petrol fiyatlarındaki ve enerji sektöründeki doğrudan yatırımların değişimiyle sürüklenmiştir. Katar ekonomik politikalarını petrol ve gaz dışı sektörlerle doğrudan yatırım yapmayı hedef edinmişti ancak petrol ve gaz gelirleri GSYİH/GSMH'nın %50'den fazla olmaya devam etmektedir. Ortaya çıkarılmış olan petrol rezervi 25 milyar varil olan katar şuan ki günlük üretimiyle 57 yıl daha devam etme olanağına sahiptir. 2022 Dünya Kupasına ev sahipliği yapacak olan Katar büyük ölçekli alt yapı projelerine yatırım yapmakta ve gelişmektedir (CIA World Factbook, 2015).

Genel olarak Katar'ın temel verileri tablo halinde gösterilip açıklanacak olursa:

Tablo 4.6 Katar ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler

Yıl	GSYİH (US\$/ Milyon \$)	GSYİ H Büyü me (Yıllı k %)	GSYİH Kişi Başı (US\$ /1000 \$)	Enflasy on, c.p. (Yıllık %)	İthalat (US\$ /Milyon \$)	İhracat (US\$ /Milyon \$)	İthala t/ GSYİ H	Expo rt/ GSYİ H
1999	12.393	4,28	21.660	2,18	3.184	7.440	0,26	0,60
2001	17.538	3,90	28.667	1,47	5.099	11.556	0,29	0,66
2005	44.530	7,49	54.229	8,81	13.207	28.982	0,30	0,65
2006	60.882	26,17	62.921	11,84	21.767	38.244	0,36	0,63
2008	115.269	17,66	84.812	15,05	32.356	70.732	0,28	0,61
2009	97.798	11,96	62.528	- 4,86	28.370	50.009	0,29	0,51
2010	125.122	16,73	71.510	- 2,43	29.717	77.821	0,24	0,62
2011	169.804	13,02	88.861	1,92	43.792	121.692	0,26	0,72
2012	190.289	6,04	92.801	1,87	..	..	..	..
2013	203.235	6,32	93.714	3,13	..	..	..	..

(Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir)

GSYİH açısından bakıldığında, Tablo 4.6'da verili yıllarda 1999 yılında \$12 milyar olan Katar'ın GSYİH'si 2013 yılında gelindiğinde \$203 milyar olmuş ve on beş yıllık zaman zarfında yaklaşık on yedi kat artmıştır. Yine Tablo 4,6'da verili yıllara bakıldığında mezkur

temel değişkende 2001 yılında küçük bir düşüş görölse de kendinden önceki yıla göre ciddi düşüş gösteren yıl 2009 yılı olmuştur. Görece küçük bir nüfusa sahip Katar'ın bu kadar büyük bir GSYİH artışı göstermesi, en azından Körfez ülkeleri bağlamındaki inceleme, normalin çok üzerinde bir artış olmuştur. Doğal olarak GSYİH'nin en düşük olduğu yıl 1999 ve en yüksek olduğu yıl da 2013 olmuştur. GSYİH yıllık büyüme hızı açısından bakıldığında, Tablo 4.6'daki verili yıllardan da görüldüğü üzere dengesiz ancak her yıl pozitif büyümenin sergilendiğı görölür. Verili yıllarda en yüksek büyüme oranının %26,17 ile 2006 yılında gerçekteştiğı görölürken en düşük büyüme oranının %3,72 oranı ile 2003 yılında gerçekteştiğı görölür.

Kişi başi GSYİH açısından bakıldığında, Tablo 4.6'daki verili yılların ilki olan 1999 yılında Katar'ın kişi başi GSYİH'si \$21.660 iken 2013 yılında bu rakam \$93.714 olmuş ve yaklaşık dört buçuk kat artış göstermiştir. GSYİH toplamda 17 kat civarı artış gösterirken kişi başi GSYİH rakamının 4,5 kat artış göstermesi Katar'ın de ciddi nüfus artışının göstergesidir. Verili yıllar itibariyle, 2001 ve 2009 yılları dışında kalan tüm yıllarda, her yılda kendinden önceki yıla göre GSYİH'de artış gözlemlenmiştir. Enflasyon oranlarına bakıldığında çok dengesiz bir dağılım gözlenir. 2009 ve 2010 yıllarında negatif enflasyon oranları görölürken geri kalan tüm yıllarda pozitif enflasyon oranları görölmekte ve 2006-2007-2008 yıllarında iki haneli rakamlarda enflasyon görölmüştür. Tablo 4.6'da verili yıllarda en yüksek enflasyon oranı %15,05 ile 2008 yılında görölürken en düşük enflasyon oranı da %-4,86 ile 2009 yılında görölmüştür.

Toplam ithalat ve toplam ihracat açısından bakıldığında, Tablo 4,6'da verili yılların tamamında ihracatın ithalattan fazla olduğu görölmektedir. Katar'ın gerçekteştirdiğı ithalat rakamı 1999 yılında \$3 milyarın biraz üzerindeyken, 2012 ve 2013 verilerine Dünya Bankası veri tabanından erişilememekle birlikte, 2011 yılında \$44 milyar sınırı zorlanmış ve 8 yılda yaklaşık 14 kat artmıştır. Verili yıllarda sadece 2009 yılında gerçekteştirilen ithalat kendinden önceki yıla göre düşüş göstermiş geri kalan yılların tamamında kendinden önceki yıla göre daha fazla ithalat gerçekteştirilmiştir. Katar'ın gerçekteştirdiğı ihracat rakamı ise, 1999 yılında \$7,5 milyara yakinken, 2012 ve 2013 verilerine Dünya Bankası veri tabanından erişilememekle birlikte, 2011 yılında \$122 milyar sınırını zorlamış ve yaklaşık 16 kat artmıştır. Görüldüğü üzere, Katar'ın gerçekteştirdiğı toplam ihracat, toplam ithalatının

neredeyse üç katıdır ve Katar kendi ekonomik büyüklüğüne göre büyük bir dış ticaret fazlası elde etmektedir.

İthalat ve ihracatın GSYİH'ye oranı açısından bakıldığında, verili yılların tamamında ihracat/GSYİH oranı, ithalat/GSYİH oranından açık bir şekilde daha yüksek olmaktadır. Katar'ın ithalat/GSYİH'si 1999 yılından 0,26 iken, 2011 yılında yine 0,26 olarak görülmekte ancak aradaki yıllarda bu oranın altında ve üstünde dalgalanma göstermektedir. Mezkur oranın en yüksek olduğu yıllar 0,36 ithalat/GSYİH oranı ile 2006 ve 2007 olurken en düşük olduğu yıl 0,22 oranı ile 2000 yılı olmuştur. İhracat/GSYİH oranları görece yüksek olmakta ve 1999'da 0,60 olan ihracat/GSYİH oranı 2011 yılına gelindiğinde 0,72 olmuştur. Aradaki yıllarda bu iki rakamın arasında düzensiz bir şekilde dalgalanma görülmekte ancak, önceden belirtildiği üzere, Tablo 4.6'da belirtilen yılların tamamında ihracat/GSYİH oranı ithalat/GSYİH oranından yüksek olmuştur. İhracat/GSYİH oranının en yüksek olduğu yılın 0,72 oranı ile 2013 olduğu görülürken anılan oranın en düşük olduğu yıl da 0,51 oranı ile 2009 olduğu görülmüştür. İki oran arasındaki farkın en az olduğu yıl 2007 yılı olurken en fazla olduğu yıl da 2000 yılı olmuştur.

4.6.3. Katar'ın Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi

Katar, dünyanın üçüncü büyük kanıtlanmış doğalgaz rezervlerini elinde bulundurmamak olup (25,7 trilyon m³ - küresel rezervlerin yaklaşık %15'i) Katar'da doğalgaz üretimi 1991 yılında başlamış, ilk LNG ihracatı ise 1996 yılında yapılmış ve 2010 yılı sonu itibarıyla yılda 77 milyon ton sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) üretme kapasitesine sahip olan Katar, üretiminin çoğunu Asya'ya (Japonya, Hindistan ve Güney Kore) satmakta, Avrupa ve ABD'ye LNG ihracatı için de çalışmalarını yoğunlaştırmış bulunmaktadır (TC.Dışişleri Bakanlığı).

Enerji sektörü özellikle doğalgaz Katar endüstrisi ve ticaretinin baş aktörü olarak kalmaya devam ettiği gözlenmekte ve dünyadaki en büyük üçüncü rezervle Katar, bahsi geçen sektörde araştırmalar yaparak sürekli bir şekilde üretim çıktısını artırıp 2012 yılında ihracatı en yüksek seviyesine ulaşmıştır (WTO, 2014).

Genel olarak Katar, önemli ölçüde dış ticaret fazlası vermektedir. 2010 yılında 51 milyar dolar olan dış ticaret fazlası 2011 yılında da 92 milyar dolara, 2012 yılında 107 milyar dolara 2013 yılında da 110 milyar dolara ulaşmıştır. Son yıllarda hızla gelişen ekonomi ile birlikte ithalat artışı ihracat artışından hızlı olarak gelişmişse de, ihracatta ana kalem olan enerji kaynaklarının uluslararası piyasa fiyatlarındaki artış dolayısıyla söz konusu ticaret fazlası 2013 yılının sonuna dek sürüldüğü gözlemlenmektedir (TC Ekonomi Bakanlığı). 2015-2016 yıllarında GSMH reel büyümesi 6,5-7% olarak tahin edilmektedir (WTO, 2014)

4.7. BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ

4.7.1. Genel Bilgiler

Birleşik Arap Emirlikleri, kuzeyden Basra Körfezi, batıdan Katar ve Suudi Arabistan Krallığı, güneyden Umman Sultanlığı ve Suudi Arabistan Krallığı ve doğudan Umman Körfezi'ne sınır komşusudur.

BAE'nin sahip olduğu en önemli kaynaklar olan petrolün ve doğalgazın %90'ından fazlası Abu Dhabi'de çıkarılıp BAE'deki doğalgaz ve petrol rezervleri, OPEC içindeki en büyük beşinci rezerv olma özelliğine sahip olmanın yanında, Fujairah ve Ras al-Khaimah'ta bakır, Abu Dhabi'de magnezyum ve kuzeydeki emirliklerde manganez çıkarılmaktadır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014). BAE'nin doğal gaz rezervleri ise 213 trilyon ft³ ile dünyadaki en büyük beşinci doğal gaz rezervi olarak yer almakta, ham petrol rezervleri ise 97,8 milyar varil olup söz konusu miktarın % 94'ü Abu Dhabi'dedir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

BAE ekonomisi için bugün uluslararası ticaret politikaları büyük önem arz etmekte ve aşağıda Dünya Bankası'ndan verilecek ithalat ve ihracatının GSYİH'sine oranı verilirken bu husus gösterilmeye çalışılacaktır. BAE, Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) 1996 yılında üye olup 2013 ve 2014 yıllarında bütçesine de %1,2'nin üzerinde bir oran ile katkı sağlamaktadır (WTO, 2015). Ayrıca, Dünyadaki toplam ithalat oranı içerisinde payı 2013 yılında %1,6 olup aynı yılda dünya ihracatı içerisindeki payı %0,35 olmuştur (WTO,2015).

4.7.2. Birleşik Arap Emirlikleri ile İlgili Temel Ekonomik Göstergeler ve Ekonomi Politikası

Serbest piyasa ekonomisinin hakim olduğu BAE'nin ekonomik zenginliği, büyük oranda Gayri Safi Yurt İçi Hasılâsının (GSYİH) da yaklaşık % 38'ini oluşturan petrol ve doğalgaz üretimine dayalıdır. Ülkenin başlıca ihraç ürünleri ham petrol ve doğalgaz, başlıca ithalat ürünleri ise, makine ve taşıt araçları, kimyasallar ve gıda ürünleridir.

BAE, toplam 97,8 milyar varil ile dünya petrol rezervinin % 10'una sahiptir. Günlük petrol üretimi yaklaşık 2,5 milyon varildir. Petrol rezervlerinin yaklaşık % 94'ü Abu Dhabi Emirliği'nde, % 4'ü ise Dubai Emirliği'ndedir (TC Dışişleri Bakanlığı, 2014). BAE'nin günlük petrol üretimi 2,28 milyon varil civarında olup BAE Hükümeti'nin gerçekleştirdiği yatırımlarla sözkonusu miktarın 2014 yılında 3,06 milyon varile çıkarılması hedeflenmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2014).

BAE Hükümeti son dönemlerde dış pazarlarda yatırıma yönelmiş, sahip olduğu kamu şirketleri aracılığıyla çeşitli ülkelerde telekom ve sanayi şirketleri ile bankalar satın almış, kamu şirketlerinin liman, serbest bölge işletme, turizm ve gayrimenkul geliştirme gibi projeler aracılığıyla gelişmekte olan ülkelere yatırım yapmaya yöneldiği görülmüştür (Ekonomi Bakanlığı, 2014).

BAE'nin temel verileri ile ilgili Dünya Bankası'ndan ve Index Mundi'den (2015) alınan verilerle gösterilecek olup BAE'nin mal ve hizmet ihracatının toplamı, Index Mundi'den alınan verilere göre (2015), 2001-2010 yıllarında neredeyse 5 kat artış göstermiştir (2015) ve GSYİH'si de benzer bir görünüm çizmiştir. Ancak 2009 yılında her iki veride de kendinden önceki yıla göre düşüş olmuştur.

Şimdi genel olarak BAE'nin temel verileri tablo halinde gösterilip açıklanacak olursa:

Tablo 4.7 BAE ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler

Yıl	GSYİH (US\$/ Milyon \$)	GSYİH Büyüme (Yıllık %)	GSYİH Kişi Başı (US\$ /1000 \$)	Enflasyon, c.p. (Yıllık %)	İthalat (US\$ /Milyon \$)	İhracat (US\$ /Milyon \$)	İthalat/ GSYİH	Export / GSYİH
1999	84.445	2,90	29.183	..	..	..		
2001	103.311	1,40	32.984	..	42.053	50.787	0,41	0,49
2006	222.105	9,84	45.554	..	112.930	152.433	0,51	0,69
2007	257.916	3,18	44.488	..	166.134	186.690	0,64	0,72
2008	315.474	3,19	46.402	12,25	219.714	248.805	0,70	0,79
2009	253.547	-5,24	32.850	1,56	187.139	201.958	0,74	0,80
2012	372.313	4,68	40.444	0,66	280.646	364.551	0,75	0,98
2013	402.340	5,20	43.049	1,10	312.499	395.888	0,78	0,98

(Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından derlenerek hazırlanmıştır.)

BAE'nin GSYİH'si yıllar itibariyle bakıldığında 1999'dan 2013 yılına gelinene dek \$84.445.000.000'dan \$402.340.000.000'a kadar artıp yaklaşık olarak beş kat büyüme göstermiş ve bu büyüme de yıllar içinde 2001 ve 2009 yılı haricinde her yıl düzenli olarak artmıştır. GSYİH büyüme hızı açısından bakıldığında dengesiz bir büyüme oranı görülür. Bakıldığında en yüksek büyüme hızı %10,85'lik büyüme hızı ile 2000 yılında görülmüş ve yıllar içerisinde 2009 yılında %5,24 negatif anlamda büyüme yani küçülme gerçekleşmiştir. Tablo 4.7'den ilginç olan veri, 2008 yılındaki GSYİH kendinden sonra gelen yıllar olan 2011, 2012 ve 2013 yılından daha küçük olmasına rağmen kişi başı mili gelirin en yüksek olduğu yıl yaklaşık olarak \$46,5 bin dolar ile 2008 yılı olmuştur. Enflasyon oranları açısından bakıldığında, 2008 yılına dek Dünya Bankası'ndan BAE ile ilgili verilere ulaşılamazken 2008 yılında %12,25 oranla tabloda verili yıllar içerisinde açıkça bir farkla en yüksek enflasyon oranı görülmüştür. Diğer verili yıllarda ortalama %1 civarında bir enflasyon oranı görülerek enflasyon oranı düşük seyretmiştir.

Yine Tablo 4.7'den devam edildiğinde, 1999 ile 2000 yıllarında BAE'nin gerçekleştirdiği toplam ithalat-ihracat rakamlarına ulaşılamazken 2009 yılı hariç verili yılların tamamında her yıl bir önceki yıla göre ithalat miktarı artış göstererek bu rakam 2001 yılında \$42 milyar civarındayken 2013 yılında \$312 milyar seviyesine ulaşmıştır. BAE'nin ihracatında da 2009 yılı hariç her yıl bir önceki yıla göre artış göstererek toplam ihracat değeri

2001 yılında \$51 milyar civarındayken 2013 yılında bu rakam \$396 milyar civarında seyretmiştir. İthalat ve ihracattın GSYİH'ye oranına bakıldığında ise 1999 ve 2000 yıllarında ithalat-ihracat rakamlarına ulaşamadığından bunlardaki oran da anılan yıllarda tespit edilememiştir. Bakıldığında, ithalatın GSYİH'ye oranındaki artış oranı 2005 ve 2010 yılı hariç her yıl bir önceki yıla göre artış göstermiştir. Kendinden önceki yıla göre en yüksek ithalat/GSYİH artış oranı 2007 yılında olmuş ve 2006'da %51 olan ithalat/GSYİH oranı 2007 %64 olmuştur. Son olarak, İhracat/GSYİH oranına bakıldığında 2010 yılı hariç her yıl bir önceki yıla göre artış göstermiş ve 2001 yılında 0,49 olan ihracat/GSYİH oranı 2012 ve 2013 yılların 0,98 seviyelerinde seyrederek, bu oranda dünyada önde gelen ülkelerden biri olmuştur.

4.7.3. Birleşik Arap Emirlikleri'nin Enerji-Dış Politikası ve Dış Ticaretine Etkisi

Birleşik Arap Emirlikleri'nde petrol 1958 çıkarılmaya başlanmış ve bu tarihten itibaren Birleşik Arap Emirlikleri'nin ekonomik performansı petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara göre daha duyarlı olup değişiklik göstermiş; sanayi üretimi ve ihracat bu dalgalanmalardan direkt olarak etkilenmiştir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

BAE'de 2013 yılında günlük petrol üretiminin ortalama 2,75 milyon varil olup 2016 ve 2017 yıllarında üretimin daha fazla artması ve 2017 yılında günde ortalama 3,0 milyon varile ulaşması beklentisi, takip eden yıllarda BAE'nin ihracat hacminin de büyümesi konusunda beklentiyi beraberinde getirmektedir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014). BAE ilaveten, dünyadaki en büyük hidrokarbon üreticileri arasında yer almasına rağmen, temiz enerji konusunda bölgenin ve dünyanın öncü ülkelerinden birisi olma yönünde çaba sarfetmekte ve bu marjda, Abu Dhabi'de Masdar adında bir yenilenebilir enerji şehri kurmuştur (TC Dışişleri Bakanlığı, 2014).

BAE bir nevi bir "ticari hub" vazifesi görmektedir denilebilir. Literatürde bu durum için özel olarak "reeksport" kavramı kullanılmakta ve bir nevi BAE'nin gördüğü rolü ifade etmektedir. Dubai Emirliği olmak üzere, reeksport ağırlıklı bir ticari yapıya sahip olan BAE, çeşitli ülkelerden gelen malları farklı pazarlara ulaştırılmaktadır. Reeksportta en büyük pazarı Hint Yarımadası ve Körfez ülkeleri oluşturmakta olup İran, Hindistan, Irak, Bahreyn, Suudi Arabistan ve Pakistan reeksportta ilk sıraları paylaşmaktadır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Reeksport yoluyla satışı yapılan başlıca ürünler; makineler, ses kaydediciler, inci, mücevherat, tekstil ürünleri, taşıt araçları, kimyasal ürünler ve gıda ürünleri ile içeceklerdir (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014). BAE'ye ihracat yapan pazarlar, birçok ürün grubunun ithal edilmesinden kaynaklanan bir biçimde çeşitlilik arz eder görünmekte ve bu bağlamda BAE'ye en fazla ihracat yapan ülkeler Japonya, Hindistan, Güney Kore, Tayland, Singapur, Çin, Umman, Pakistan, Türkiye, Malezya, Tayvan, Avustralya ve Belçika olmaktadır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

4.8.UMMAN

4.8.1. Genel Bilgiler

Umman Sultanlığı, Arap Yarımadası'nın güneydoğu kıyısında yer alan, Hürmüz Boğazı'ndan Yemen'e kadar uzanan kıyıların uzunluğu kuzeybatıda Birleşik Arap Emirlikleri, batıda Suudi Arabistan, güneybatıda ise Yemen, Güneyde ve doğuda Hint Okyanusu, kuzeydoğuda ise Basra Körfezi ile çevrili devlettir.

Umman'ın başlıca doğal zenginlikleri petrol, bakır, asbest, mermer, kireçtaşı, krom, alçıtaşı ve doğalgaz olup Oman ekonomisi diğer Körfez ülkelerinde olduğu gibi hidrokarbona dayanmakta ve ülkede keşfedilmiş petrol varlığı 5,5 milyar varil olarak belirtilse de açıklanan üretim ve ihracat rakamları bunun daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014). Petrol öncesi Oman ekonomisi balıkçılık, küçük çaplı tarım ve madencilğe sektörlerine dayanmıştır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Umman, WTO'ya 2000 yılında üye olup örgütün bütçesindeki payı 2013-2014 yıllarında %0,16 ile %0,17 arasında seyretmiştir (WTO, 2015). Ayrıca, dünya ithalatındaki payı %0,23 iken dünya ihracatındaki payı %0,07 olmuştur (WTO, 2015).

4.8.2. Oman ile İlgili Temel Göstergeler ve Ekonomi Politikası

Hızlı nüfus artışı, azalan üretim düzeyi ve petrol kaynaklarının sınırlılığı, geçmiş yıllarda Oman ekonomisini epey zora sokup işsizliğe dair kaygılar ve petrole olan aşırı bağımlılık, hükümetin ekonomi politikasını 3 tema üzerinde kurmasına yol açmış olup bu temalar; “Ummanlılaştırma” adı verilen yabancı işgücünün yerli işgücü ile değişimi, ekonomik çeşitlendirme ve özelleştirme (Ekonomi Bakanlığı, 2014). 2020 yılına kadar petrol gelirlerinin GSYİH içindeki payının % 9’a düşürülmesi ve doğal gazın payının % 10’a çıkarılması hedeflenmekte ve Umman özellikle petro-kimya, plastik sanayi ve turizm sektörlerinde çeşitli atılımlar yapılmaktadır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Dünya Ticaret Örgütü’nün 2008 yılındaki son Ticaret Politikası İncelemesinden beri Umman’ın ekonomik performansı, güçlü reel GSMH büyümesi, düşük enflasyon, sağlam mali durum ve sağlam dış hesaplar ile olumlu olmuştur (WTO, 2014). Büyüme, yüksek petrol fiyatları, artan petrol üretimi gibi konular açık ve şeffaf dış ticaret rejimi ile sürdürülmüş; dış yatırımlar petrol ve gaz üzerine yoğunlaşmıştır. Ayrıca, Oman’ın ihracatının ağırlığını Asya pazarlarına gönderdiği petrol ve petrol ürünleri oluşturmuştur (WTO, 2014).

Umman’ın ekonomik görünümü büyük oranda dünyadaki petrol pazarındaki gelişmelere bağlıdır. Orta vadede kamu yatırımları göreceli olarak yüksek büyüme oranlarını sürdürebilir. Hükümetin çeşitli hisse senedi ve tahvillere yatırım yapma ve özelleştirme politikaları demografik faktörlerle birlikte gelecekteki gelişme için ayrıca önemli bir rol oynayacaktır (WTO, 2014).

Dünya Bankası’ndan alınan verilere göre Umman’ın temel ekonomik göstergeleri gösterilirse:

Tablo 4.8 Umman ile İlgili Temel Ekonomik Bilgiler

Yıl	GSYİH (US\$/ Milyon \$)	GSYİ H Büyü me (Yıllı k %)	GSYİH Kişi Başı (US\$ /1000 \$)	Enflasy on, c.p. (Yıllık %)	İthalat (US\$ /Milyon \$)	İhracat (US\$ /Milyon \$)	İthalat/ GSYİH	Export/ GSYİH
1999	15.710	- 0,12	7.232	..	5.901	7.648	0,38	0,49
2001	19.452	4,48	8.688	- 0,82	5.706	10.057	0,29	0,52
2002	20.142	- 1,10	8.726	- 0,29	5.622	9.890	0,28	0,49
2007	42.085	4,45	16.377	5,96	16.829	23.771	0,40	0,56
2008	60.905	8,20	23.484	12,09	22.644	35.617	0,37	0,58
2009	48.388	6,11	18.169	3,94	16.764	24.501	0,35	0,51
2011	69.521	0,88	22.984	4,07	23.388	46.655	0,34	0,67
2012	77.497	5,76	23.385	2,91	27.843	48.548	0,36	0,63
2013	79.655	..	21.929	1,25	..	..	..	..

(Kaynak: Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir)

Umman'ın GSYİH'si 1999 yılında \$15,7 milyar iken 2013 yılına gelindiğinde \$79,6 olmuş ve görüldüğü üzere 15 yılda beş kattan daha yüksek bir değerde artmıştır. 2001 ve 2009 yılları hariç tabloda verili yıllar itibariyle her yılda bir öncekine göre daha fazla GSYİH rakamına ulaşmıştır. GSYİH'de en fazla dalgalanma 2007-2008-2009 yıllarında görülür ve en fazla GSYİH artış oranı 2007'den 2008'e geçilen yılda görülürken en fazla düşüş oranı da 2008 yılından 2009 yılına geçişte olmuştur. GSYİH artış oranları da verili yıllar itibariyle dengesiz bir dağılım göstermektedir. Nitekim, 1999, 2002 ve 2003 yıllarında negatif büyüme oranları, yani küçülme görülürken diğer yıllarda da büyüme görülmüştür. En büyük GSYİH büyüme oranı %8,20 ile 2008 yılında görülürken en büyük GSYİH küçülme oranı da, verili yıllar itibariyle %-2,67 ile 2003 yılında görülmüştür.

Kişi başı GSYİH de yıllara göre düzensizlik gösteren bir başka temel ekonomik parametredir. 2001, 2009 ve 2013 yılları kendilerinden önceki yıla göre kişi GSYİH'de düşüş gösteren yıllar olarak görülmektedir. Kişi başı GSYİH'nin en yüksek olduğu yıl \$23.484 ile 2008 yılı olmuş ve genel olarak bakıldığında 1999'da \$7.232 olan kişi başı GSYİH, 2013 yılında \$21.929 olmuştur. Görüldüğü üzere, 15 yıl içerisinde GSYİH beş kat artarken kişi başı GSYİH ancak üç kat artabilmiştir. Bu durum da ülkenin yüksek nüfus artış hızı ile alakalıdır.

Eflasyon oranları açısından bakıldığında, 1999 ve 2000 yıllarına ait verilere ulaşılamamış ve 2001 ile 2002 yıllarında enflasyon oranları negatif seviyelerde görülmüştür. Genel olarak enflasyon oranları düşük seyretmekle birlikte 2008 yılında %12 oranını aşarak iki haneli rakamı görmüş ancak daha sonra yine %3 seviyelerine doğru gerilemiştir.

Toplam ithalat açısından bakıldığında, verili yıllar itibariyle, 1999 yılında \$5,9 milyar olan Umman'ın toplam ithalatı 2013 yılında ne kadar olduğu bilinmemekle birlikte 2012 yılında \$27,8 seviyesine ulaşmış ve 14 yıl içerisinde yaklaşık beş kat artmıştır. Verili yıllar içerisinde ithalatın en yüksek olduğu yıl 2012 yılı olurken bir önceki yıla göre en fazla ithalat artış oranı 2008 yılında olmuştur. Toplam ihracat tarafında da 2013 verilerine ulaşılamamakla birlikte 1999 yılında \$7,6 milyar olan Umman'ın toplam ihracatı 2012 yılında yaklaşık 6,5 kat artarak \$48,5 milyar olmuştur. Ayrıca, 2012 yılı Umman'ın ihracatının, verili yıllar itibariyle, en yüksek olduğu yıl olmuştur. Görüldüğü üzere, Umman'ın toplam ihracat hacmi, toplam ithalat hacmi ile mukayese edildiğinde verili 14 yıl içerisinde daha yüksek bir rakam ve oranda artmıştır. Dolayısıyla, Umman dış ticaretinde dış ticaret fazlasına sahip bir ülkedir. İthalat/GSYİH ve ihracat/GSYİH temel göstergeleri açısından bakıldığında da, verili yılların tamamında ikinci oranın birinci orandan daha yüksek olduğu görülür. Tablo 4.8'den bakıldığında iki oran arasındaki en büyük fark 2000 yılında 0,26 ithalat/GSYİH oranına karşın 0,54 ihracat/ithalat oranı ile görülür. İki oran arasındaki en küçük fark da 2004 yılında 0,39 ithalat/GSYİH oranına karşın 0,51 ihracat/GSYİH oranı ile görülür. Oranlardan da görülebileceği üzere Umman, göreceli olarak yüksek oranda dış ticaret fazlası veren bir ülkedir.

4.8.3. Umman'ın Enerji ve Dış Politikasının Dış Ticaretine Etkisi

Oman'ın başlıca ihraç ürünleri arasında petrol yağları, demir cevherleri, gübreler ve işlenmemiş alüminyumdur. Ülke, yirmi yıldan fazla süredir her yıl dış ticaret fazlası vermekte, ithalat ve ihracat değerleri, uluslararası petrol fiyatlarından etkilenerek yıllar itibarıyla değişkenlik göstermektedir. Petrol, Oman'ın son on yıldır ihracat gelirlerinin yaklaşık % 70'ini oluşturmaktadır (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014).

Ekonomi Bakanlığı'ndan alınan bilgilere göre (2014), Oman hızla büyüyen bir ekonomi olduğu için buna paralel olarak ithalatı ve ihracatı da artmaktadır. 2009 yılında Oman'ın

ihracatı bir önceki yıla göre %26 oranında, ithalatı da % 22 oranında azalmıştır. 2010 yılında ise ihracatı bir önceki yıla göre % 32 artarak 37 milyar dolar olmuştur. 2011 ve 2012 yıllarında ise sırasıyla ithalat 23 milyar dolar ve 28 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2013 yılında ithalat 34 milyar dolara yükselince 15 milyar dolarlık dış ticaret açığı oluşmuştur.

Petrol ve gaz gelirleri Oman Hükümet gelirlerinin %85 oluşturmakta ve Oman GSMH'ine ham petrolün katkısı son yıllarda %36 ve %49 aralığında değişiklik göstermektedir. 2007 ve 2012 yılları arasında petrol üretimi ve ihracı önemli ölçüde artmıştır. Diğer madenlerin Oman GSMH'ine katkısı ise 0.3%tür (WTO, 2014).

5- TÜRKİYE’NİN KÖRFEZ ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ

Türkiye’nin komşularıyla ve komşuları olmayan ve hepsi Körfez İşbirliği Teşkilatı üyesi olan ülkeler şeklinde iki kategori şeklinde ele alınacak ve konuyla ilgili Türkiye ile konu kapsamındaki ülkeler arasındaki dış ticaret bileşimi ele alınırken ve çekim modeli uygulanırken de bu husus dikkate alınacaktır. Bu bölümde açıklamalar yapılırken günümüze doğru gelindikçe dış ticaret bileşimi daha ayrıntılı açıklanmaya çalışılacaktır. Bundan dolayı önce sekiz Körfez Ülkesinin Türkiye ile gerçekleştirdiği dış ticaret ile ilgili istatistiki tablolardan yararlanarak birtakım genel açıklamalar yapılmaya çalışılacak daha sonra her bir ülke ile ilgili 10 yıllık genel ithalat-ihracat bilgileri, 5 yıllık ürün grupları ve 1 yıllık hangi ürünlerin dış ticarete konu olduğu şeklinde bir açıklama yoluna gidilecektir.

Sekiz Körfez ülkesi ile ilgili yıllara göre gerçekleşen dış ticaret dengesi ve dış ticaret hacmi özet olarak aşağıdaki tabloda görülebilir:

Tablo 5.1 Türkiye ile Sekiz Körfez Ülkesi Arasında Dış Ticaret

Yıl	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Hacim (Milyon \$)
1999	-307	2.399
2000	-948	3.094
2001	-382	3.175
2002	350	2.748
2007	1.650	18.057
2009	7.252	17.813
2012	14.781	52.458
2013	6.535	44.366

(TÜİK veri tabanından derlemiştir)

Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki dış ticarete bakıldığında, 2002 yılı öncesi dış ticaret açığı varken 2002 yılı sonrası dış ticaret fazlası olduğu görülmüştür. Bunda da birçok etkenin olduğu öne sürülebilir: Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Ortadoğu ve İslam Dünyası ile ilişkileri, 1999-2002 arası ticaret yapılmayan Irak ile ticaretin başlaması, tek partili iktidar, Türkiye ekonomisinin kriz dönemlerinden çıkışı gibi faktörler sayılabilir. Çalışma kapsamındaki istatistikî verilere bakıldığında Irak ile ticaretin anılan ülkeler ile ticarete

Türkiye'nin dış ticaret fazlasını sağlamadaki en büyük etken olduğu söylenebilir. Aşağıda Türkiye ile Irak dış ticaret bileşimi verilirken, Türkiye'nin Irak'a karşı elde ettiği dış ticaret fazlası rakamından da açık şekilde görülebilecektir.

Tablo 5.1'de verili yıllar itibariyle, Türkiye'nin Körfez ülkelerine en fazla dış ticaret açığı verdiği yıl 2000 yılı olurken en fazla dış ticaret fazlası elde ettiği yıl da 2012 yılı olmuştur. Yine bakıldığında 2001 ve 2009 krizlerinin Türkiye'nin önceki yıllara nazaran Körfez ülkelerine dış ticaret açık veya fazlasını derinden etkilemediği gözlenebilmektedir.

Aşağıda yine açıklamalardan da görülebileceği üzere Türkiye'nin en fazla dış ticaret açığı da İran karşısında görülmektedir. Bunda da en önemli neden Türkiye'nin enerjide dışa bağımlı olması ve İran'ın diğer Körfez ülkelerinden farklı olarak görece petrol dışı sektör ve ürün çeşidinin fazla olmasıdır.

Türkiye'nin Körfez ülkelerine ihraç ettiği başlıca ürünler arasında süt-yumurta-bal, meyve, hayvansal ve bitkisel yağlar, şeker, hububat-un, meşrubat, tütün ve tütün yerine işlenmiş maddeler, taş-tuz-alçı-kireç-çimento, mineral yakıtlar-yağlar-mumlar, muhtelif kimyasal maddeler, plastikler ve mamulleri, halı-dokuma, giyim eşyası, seramik mamuller, demir ve çelik, demir ve çelikten eşya, kazan-makine-cihaz, elektrikli makine ve cihazlar, motorlu taşıtlar, optik-fotoğraf-tıbbi alet ve cihazlar ile mobilya ve yatak takımları yer alırken Türkiye'nin Körfez ülkelerinden ithal ettiği başlıca ürünler arasında mineral yakıtlar ve yağlar, alüminyum ve alüminyumdan eşya ile kazan-makine ve mekanik cihazlar yer alıp bunların ağırlığı petrol temelli sektörler olmaktadır.

5.1. TÜRKİYE’NİN KOMŞUSU OLAN KÖRFEZ ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARETİ

Bu başlık kapsamına giren ülkeler İran ve Irak’tır.

5.1.1. TÜRKİYE-İRAN DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ

Türkiye ve İran, uzun süreli tarihsel ilişkileri var olan ve İslam Coğrafyasındaki iki büyük ana akım mezhebin en büyük aktörleri olan imparatorlukların mirasını devr alan iki devlet olup ticari ilişkileri de iki ülkenin bugünkü rejim veya sistemlerinin de gerisine gitmektedir.

İslam İnkılâbı (1979) ile birlikte İran ve Türkiye arasında rejimler itibariyle bir zıtlaşma görülmüş ve bu durum ticari rakamlara da yansımıştır. 2003 yılından bu yana durum belli ölçüde değişse de, hala gelişme potansiyeli göstermektedir. Çalışmanın sonunda Türkiye-İran ticaret potansiyeli çekim modeli yoluyla ayrıca test edileceğinden şimdilik gerçekleşen dış ticaret ile anlatım sınırlı kalacaktır.

5.1.1.1 2004-2013 Yıllarında Dış Ticaret

Tablo 5,2’ye bakıldığında Türkiye-İran dış ticaret dengesi Türkiye aleyhine seyretmekte ve Türkiye, İran ile yaptığı ticarete açık vermektedir. Bunun da temel sebebi aşağıdaki tabloda verileceği üzere enerji ile ilgili ürünlerde yaptığı yoğun ithalattır.

Tablo 5.2 Türkiye'nin İran ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti

Türkiye-İran Dış Ticaret Değerleri (1 000 Dolar)				
Yıl	İhracat \$ / Bin	İthalat \$ / Bin	Hacim \$ / Bin	Denge \$ / Bin
2004	813.031	1.962.059	2.775.090	-1.149.028
2005	912.940	3.469.706	4.382.646	-2.556.766
2006	1.066.902	5.626.610	6.693.512	-4.559.708
2007	1.441.190	6.615.394	8.056.584	-5.174.204
2008	2.029.760	8.199.689	10.229.449	-6.169.929
2009	2.024.863	3.405.986	5.430.849	-1.381.123
2010	3.044.177	7.645.008	10.689.185	-4.600.831
2011	3.589.635	12.461.532	16.051.167	-8.871.898
2012	9.921.602	11.964.779	21.886.381	-2.043.177
2013	4.192.776	10.383.117	14.575.893	-6.190.341

(Kaynak: TÜİK'in veri tabanından derlenmiştir)

Verili yıllar içerisinde Türkiye'nin en yüksek ihracatı \$9.921.602.000 ile 2012 yılında gerçekleşmiş olup en düşük ihracatı da \$813.031.000 ile 2004 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye'nin en yüksek rakamlı ithalatı da \$12.461.532.000 ile 2011 yılında yapıldığı görülürken en düşük rakamlı ithalatının da \$1.962.059.000 ile gerçekleştiği görülür (Tersi de İran'ın en yüksek ihracat ve ithalat yaptığı yıllardır).

Tablo 5.2'den 2004 yılında \$2.775.090.000 olan Türkiye-İran dış ticaret hacmi 2013 yılında \$14.575.893.000 olmuş ve bu zaman zarfında yaklaşık altı kat dış ticaret hacmi artmıştır. İki ülke arasındaki en büyük dış ticaret hacmi 2011 yılında \$16.051.167.000 ile gerçekleşmiş olup en düşük ticaret hacmi de \$2.775.090.000 ile 2004 yılında gerçekleşmiştir. Bir önceki yıla göre en fazla dış ticaret hacmi artışı oranı 2010 yılında gelişirken bir önceki yıla en yüksek düşüş oranı 2009 yılında gerçekleşmiştir. 2009 yılında Türkiye'nin dış ticaret açığının düştüğü görülürken daha sonraki iki yılda dış ticaret açığı artarak artmış ve 2012 yılındaki önceki iki yıla göre dış ticaret açığında görülen düşüşten sonra 2013'te yeniden Türkiye'nin dış ticaret açığı artmıştır.

Dış ticaret dengesi, Tablo 5.2’de verili yıllarda görüldüğü üzere istisnasız Türkiye aleyhine açık vermekte ve en büyük dış ticaret açığı rakamı da \$6.190.341.000 ile 2013 ve \$6.169.929.000 ile 2008 yıllarında görülmüştür. Türkiye, 2004 yılından sonra 2008 yılı dahil her yıl bir önceki yıla göre daha fazla dış ticaret açığı vermiş ve 2008 yılında \$6.169.929.000 dış ticaret açığı vererek 2004 yılındaki \$1.149.028.000 olan dış ticaret açığının yaklaşık beş buçuk katı daha fazla dış ticaret açığı vermiştir.

5.1.1.2 2009-2013 Yıllarında Genel Ürün Gruplarında Dış Ticaret

Şimdi genel olarak başlıca ürün grupları üzerinden Türkiye-İran arası dış ticaret analiz edilirse Ekte gösterilmiş Tablo.1 yardımıyla şöyle açıklanabilir:

Ana sektörler bazında bakıldığında, TÜİK’ten alınan bilgilere göre (2014), Ek Tablo 1’de görüleceği üzere, Tarım ve Ormancılık faslında 2009-2012 yılları arasında Türkiye’nin üstünlüğü görülmekteyken 2013 yılında bu grubun ürünlerinde İran’ın dış ticaret fazlası vermeye başladığı görülmektedir. Örneğin, bu alanda 2009 yılında Türkiye İran’a \$49.265.275 ihraç edip \$6.235.179 ithal ederken 2013 yılında \$20.424.980 ihraç edip \$25.918.812 ithal etmiştir. Ayrıca, 2009-2013 yıllarında görüldüğü üzere, balıkçılık alanında da Türkiye’nin dış ticaret açığı vardır.

Madencilik ve Taş Ocağı alanı Türkiye’nin dış ticaret açığının en yüksek olduğu alan olarak öne çıkmaktadır. Türkiye’nin İran karşısındaki dış ticaret açığının çok ezici bir kısmı bu alanda gerçekleşmektedir. Nitekim, 2009 yılında Türkiye’nin toplam \$2.024.546.255 ihracatı ve \$3.405.985.565 ithalatı varken sadece Madencilik ve Taşocakçılığı alanında \$2.826.868 ihracatı ve \$3.018.932.823 ithalatı olmuştur. 2011 yılı, Madencilik ve Taşocakçılığı alanında Türkiye’nin en fazla dış ticaret açığı verdiği yıl olmuş, \$10.966.502.902 ithalata karşın ancak \$2.874.047 ihracat yapılabilmektedir. 2012 yılında da bu alanda Türkiye’nin yüksek ithalatı görülürken 2013 yılında \$14.843.822 ihracata karşı \$8.981.787.869 ithalat ile bu alanda önceki iki yıla göre daha az dış ticaret açığı vermiştir.

Elektrik, Gaz, Su alanında 2010 yılında Türkiye'nin \$204.568 ihracata karşılık hiç ithalat yapmadığı gözlemlenirken 2011 yılında \$18.910.251 ithalat yapmış ancak buna karşılık ihracat yapamamıştır. 2012 ve 2013 yıllarında da yine bu alanda dış ticaret açığı vermeye devam etmiştir.

Toptan Perakende ve Ticaret alanı da Madencilik ve Taşocakçılığı gibi, 5 yılın 5'inde de Türkiye'nin dış ticaret açığı verdiği bir alandır. İmalat Sanayi ürünlerinde denge farklı olmaktadır. Tablodan okunan 5 yılda da Türkiye bu alanda dış ticaret fazla vermiştir. Böylece, İran karşısındaki dış ticaret açığını en fazla bu alan sayesinde azaltabilmektedir. Sözelimi, Türkiye 2012 yılında \$987.731.782 anılan ürünlerde İran'a ihracat yaparken \$1.299.586.064 ithalat yapmıştır. Diğer geri kalan alanlar da görüldüğü üzere ciddi rakam tutmamakta ve böylece Türkiye-İran ticaret bileşiminin başlıca kalemleri açıklanmış bulunmaktadır.

İki ülke arasında hangi ürünlerin ne rakamda dış ticarete konu olduğu da ayrıntılı olarak, yine TÜİK veri tabanından derlenerek alınmış ve Ek Tablo 9'da sunulmakta olan tabloda sadece 2013 yılında ait Türkiye'nin İran dâhil 8 Körfez Ülkesi ile dış ticaretinin ürün fasıllarına göre dağılımı da gösterilip ilgili ülkeler ve ürünler hakkında çok güncel bir bakış açısı verilmeye çalışılacaktır. Genel olarak dış ticaret içinde görece yüksek değere sahip olan fasılların ne kadar değerinde ithalata-ihracata konu olduğu parantezlerde gösterilecektir.

5.1.1.3. 2013 Yılında Dış Ticarete Konu Başlıca Ürünler

Ek Tablo 9'da gösterilmiş 2013 yılına ait fasıllara göre Türkiye'nin İran'a ihraç ettiği başlıca ürünler arasında et, süt-yumurta-bal, sebze, meyveler ve sert kabuklu meyveler, değirmencilik ürünleri, yağlı tohum ve meyveler, hayvansal ve bitkisel yağlar, şeker ve şeker mamulleri, kakao ve kakao müstahzarlar, hububat-un-nişasta, yenilen çeşitli gıdalar, gıda kalıntıları ve hayvansal yemler, tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler (\$113.004.685 değerinde), tuz-kükürt-taş-alçı-kireç, metal cevherleri, mineral yakıt-yag-mum, inorganik kimyasallar, organik kimyasallar, eczacılık ürünleri, gübreler, boya-pigment-macun-mürekkep, uçucu yağ-parfüm-kozmetik, sabun-yıkama yağlama müstahzarları, albüminoid maddeler, barut ve patlayıcı maddeler, fotoğrafçılık veya sinemacılıkta kullanılan maddeler,

muhtelif kimyasal maddeler, plastikler ve mamulleri (\$208.616.493 değerinde), kauçuk ve kauçuktan eşya, ağaç ve ahşap eşya (\$129.624.067 değerinde), odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları, kağıt-karton ve onlardan eşya (\$112.281.022 değerinde), yapağı ve yün, sentetik ve suni filamentler, sentetik ve suni devamsız lifler, vatka-keçe ve dokunmamış mensucat, halılar, özel dokunmuş mensucat, dokunabilir mensucat, örme eşya, örme giyim eşyası ve aksesuarları, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları, hazır eşya-takımlar-kullanılmış giyim, ayakkabı, taş-alçı-çimento-amyant-mika, seramik mamulleri, cam ve cam eşya, kıymetli ve yarı kıymetli taşlar-kıymetli metaller-inciler (\$1.679.050.218 değerinde), demir ve çelik (\$111.552.131 değerinde), demir veya çelikten eşya (\$107.308.521 değerinde), bakır ve bakırdan eşya, nikel ve nikelden eşya, alüminyum ve alüminyumdan eşya, adi metallere aletler, adi metallere çeşitli eşya, kazan-makine-mekanik cihaz ve aletler (\$349.318.936 değerinde), elektrikli makine ve cihazlar (\$144.410.547 değerinde), motorlu taşıtlar, optik-fotoğraf-sinema-tıbbi cihaz ve aletler, silahlar ve mühimmat, mobilya ve yatak takımları, oyuncaklar ile çeşitli mamül eşya yer alırken İran'ın Türkiye'ye ihraç ettiği başlıca ürünler arasında kıl-kemik-bağırsak gibi diğer hayvansal menşeli ürünler, sebze, meyveler ve sert kabuklu meyveler, kahve-çay, değirmencilik ürünleri, yağlı tohum ve meyveler, kakao ve kakao müstahzarlar, yenilen çeşitli gıdalar, meşrubat, tuz-kükürt-taş-alçı-kireç, mineral yakıt-yag-mum (\$9.124.623.653 değerinde), inorganik kimyasallar, organik kimyasallar (\$124.084.841 değerinde), gübreler, boya-pigment-macun-mürekkep, sabun-yıkama yağlama müstahzarları, muhtelif kimyasal maddeler, plastikler ve mamulleri (\$520.557.016 değerinde), ham postlar-deriler, sentetik ve suni filamentler, sentetik ve suni devamsız lifler, vatka-keçe ve dokunmamış mensucat, ayakkabı, taş-alçı-çimento-amyant-mika, cam ve cam eşya, demir ve çelik, demir veya çelikten eşya, bakır ve bakırdan eşya (\$139.304.418 değerinde), alüminyum ve alüminyumdan eşya, kurşun ve kurşundan eşya, çinko ve çinkodan eşya, adi metallere aletler, kazan-makine-mekanik cihaz ve aletler, elektrikli makine ve cihazlar ile motorlu taşıtlar yer almaktadır.

5.1.2. TÜRKİYE-IRAK DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ

Türkiye-Irak ticari ilişkileri, Türkiye'nin dış ticaretinde en önde gelen ülkelerden birini vasfını Irak'a vermektedir. Bakıldığında son yıllarda Türkiye'nin ilk beş ticaret partnerinden olan Irak, Türkiye'nin büyük oranda dış ticaret fazlası verdiği bir ülke olarak da Türkiye'nin

dış ticaret dengesinde önemli bir yere oturmaktadır. Nitekim, TC Ekonomi Bakanlığı, Irak'ı 2014-2015 döneminde hedef ülke olarak belirlemiştir.

5.1.2.1 2004.2013 Yıllarında Dış Ticaret

Son yıllarda Irak ile gerçekleşen dış ticaret verileri bir tablo halinde gösterilirse konu daha rahat açıklanacaktır:

Tablo 5.3 Türkiye'nin Irak ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti

<i>Türkiye-Irak Dış Ticaret Rakamları</i>				
Yıl	İthalat (Milyon Dolar)	İhracat (Milyon Dolar)	Hacim (Milyon Dolar)	Denge (Milyon Dolar)
2004	145	1.821	1.966	1.676
2005	66	2.750	2.816	2.684
2006	121	2.589	2.710	2.468
2007	118	2.845	2.963	2.727
2008	133	3.917	4.050	3.784
2009	120	5.123	5.243	5.003
2010	153	6.036	6.189	5.883
2011	86	8.310	8.396	8.224
2012	149	10.830	10.979	10.681
2013	146	11.958	12.104	11.812

(Kaynak: TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

Saddam Hüseyin Dönemi'nde, özellikle de 1990-1991 Körfez Gerginliği-Savaşı'ndan sonra neredeyse durma noktasına gelen Türkiye-Irak dış ticaret ilişkileri ABD'nin Irak müdahalesinden sonra, Birleşmiş Milletler'in (BM) Irak'a karşı uyguladığı ambargoyu kaldırmasıyla beraber gelişmeye başlamıştır.

Tablo 5.3'e bakıldığında, 2004 yılındaki dış ticaret, \$1.821.000.000 iken 2005 yılında \$2.750.000.000 seviyesine ulaşarak çok ciddi bir büyüme gerçekleştirmiştir. 2009 yılına gelindiğinde, 2004 yılında gerçekleşen dış ticaret rakamının yaklaşık üç katı bir toplam dış ticaret hacmi gerçekleşmiştir. Yine tablodan görüleceği üzere, 2005-2006 yılları karşılaştırması hariç, verili yılların hepsinde, bir sonraki yıla geçildiğinde dış ticaret hacmi

artmıştır. Bir diğer önemli ve dikkat çeken husus da tabloda verili yılların tamamında Türkiye'nin dış ticaret fazlası verirken Irak'ın dış ticaret açığı vermesidir. Verili yıllar içerisinde Türkiye'nin en çok ihracatı \$11.958.000.000 ile 2013 yılında gerçekleşmiş ve Türkiye'nin en büyük dış ticaret fazlası da yine \$11.812.000.000 ile aynı gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki dış ticaret hacminin en büyük rakamını da 2013 yılı \$12.104.000.000 ile oluşturmaktadır.

5.1.2.2 2009-2013 Yıllarında Genel Ürün Gruplarında Dış Ticaret

2009-2013 yılları arasında Türkiye-Irak arasında ana başlıklar halinde dış ticaret faslı şöyledir:

TÜİK'ten (2014) alınmış ve Ek Tablo 2'de de gösterilmiş olan ana fasıllara göre bakıldığında, 2009-2013 yılları arasında Tarım ve Ormancılık faslında Türkiye, her yıl düzenli olarak ihracatını ve dış ticaret fazlasını artırmış, anılan fasılda Irak'a karşı sürekli dış ticaret fazlası vermiş ve bu alanda en fazla dış ticaret fazlasını da 2013 yılında \$754.328.698 ihracata karşı \$1.850.276 ithalat ile gerçekleştirdiği görülmüştür. Balıkçılık faslında da Türkiye'nin sürekli dış ticaret fazlasına sahip olduğu görülmekte ve Irak'tan belirtilen yıllarda hiç ithalat yapmadığı görülmekte ve Türkiye'nin oransal olarak en büyük dış ticaret fazlasını 2010 yılında \$13.845 olan ihracatını \$3.971.856'a çıkardığı yıl olan 2011 yılında görülür.

Madencilik ve Taşocakçılığı ürünlerinde de Türkiye'nin ihracat fazlası verdiği gözlemlenmektedir. Anılan fasılda da Türkiye'nin verili yıllar içerisinde, sürekli daha fazla ihracat yaptığı görülür. Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 2013 verilerini ele aldığımızda, anılan fasılda, Türkiye'nin \$12.679.100 ihracata karşın \$22.344 ithalat yaptığı görülebilmektedir.

İmalat Sanayi faslı, fasıllar içerisinde rakamsal değeri en yüksek olan fasıl olup Türkiye-Irak arasındaki dış ticaretin ağırlıklı merkezini oluşturmaktadır. Bakıldığında, Türkiye'nin yaptığı ihracata karşı ithalatı çok küçük rakamlarda durmakta ve bu da ikili

ticareti Türkiye'nin lehine dış ticaret fazlası, Irak'ın aleyhine ise dış ticaret açığı şeklinde gözlemlenmektedir. 2009 yılından 2013 yılına gelindiğinde mezkur fasılda Türkiye'nin ihracatının \$4.691.603.999'dan \$11.140.855.212'a çıktığı ve yaklaşık üç kat arttığı gözlemlenirken Irak'ın ihracatının 2009 yılından 2013 yılına gelindiğinde \$116.466.945'dan \$128.323.641'a çıktığı ve %10'dan daha az bir oranda arttığı gözlenebilir.

Gayrimenkul , Kiralama ve İş Faaliyetleri faslı da Balıkçılık faslı gibi, anılan yıllar içerisinde Türkiye'nin hiç ithalat yapmadığı bir fasıl olmuştur. Ancak ne var ki bu alanın Türkiye-Irak dış ticaret bileşimindeki payı küçüktür. Sözgelimi, 2013 yılında Türkiye'nin bu alandaki ihracatının parasal değeri \$116.763 olmuştur. Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel hizmetler faslı da Türkiye'nin 2009-2012 yıllarında hiç ithalat yapmadığı, anılan 5 yılda ise sürekli dış ticaret fazlasına sahip olduğu yıllar olmuştur.

Açıklamalar toparlanacak olursa, sekiz temel başlık altında toparlanan "ISIC Rev3 Sınıflamasına Göre Dış Ticaret" istatistiğinden görüleceği üzere, her bir fasılda Türkiye'nin dış ticaret fazlası görülmekte ve dış ticaret dengesi Türkiye lehine ve Irak aleyhine olmaktadır. Türkiye'nin Irak'a yaptığı bu ticaret, Irak'ı 2013 yılında Türkiye'nin Almanya'dan sonra en fazla dış ticaret yaptığı ülke konumuna getirmiştir (TÜİK, 2014).

5.1.2.3. 2013 Yılında Dış Ticarete Konu Başlıca Ürünler

Önceki ülke (İran) örneğinde olduğu gibi Irak hakkında da Fasıllar 2013 Tablosu'ndan, Ek Tablo 9'dan da görüleceği üzere, Türkiye'nin dış ticarete konu ürün kalemlerinin neredeyse tamamını ihraç ettiği gözlenmektedir. 2013 yılında Türkiye'nin Irak'a ihraç ettiği başlıca ürünler arasında et-balık ve onların müstahzarları, süt-yumurta-bal ve ürünleri (\$439.285.718 değerinde), canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yenilen sebzeler, yenilen meyvalar (\$268.272.090 değerinde), kahve-çay, hububat, değirmencilik ürünleri (\$528.101.384 değerinde), yağlı tohum ve meyveler, hayvansal ve bitkisel yağlar (\$661.022.198 değerinde), şeker ve şeker mamulleri, kakao ve kakao müstahzarları, hububat-un-nişasta-süt müstahzarları-pastacılık ürünleri (\$361.882.734 değerinde), sebze-meyve-sert kabuklu meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar, yenilen çeşitli

gıda müstahzarları, meşrubat, gıda sanayi kalıntıları ve hayvansal yemler, tütün ve tütün yerine işlenmiş maddeler, tuz-taş-alçı-kireç, mineral yakıt-yağ-mum, inorganik kimyasallar, organik kimyasal ürünler, eczacılık ürünleri, gübreler, boya-pigment-macun-mürekkep, uçucu yağ-parfümeri-kozmetik, sabun-yıkama yağları, albüminoid maddeler, barut ve patlayıcı maddeler, muhtelif kimyasal maddeler, plastik ve mamulleri (\$671.097.934 değerinde), kauçuk ve kauçuktan eşya, deri-sereciye eşyası, ağaç ve ahşap eşya, kağıt-karton ve onlardan eşya, basılı kitap-gazete-resim, sentetik ve suni filamentler, sentetik ve suni devamsız lifler, votka-keçe ve dokunmamış mensucat, halılar, özel dokunmuş mensucat, örme eşya, örme giyim eşyası ve aksesuarları (\$351.551.289 değerinde), örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları, dokunabilir maddelerden hazır eşya, ayakkabı, taş-alçı-çimento-amyant-mika, seramik mamuller, cam ve cam eşya, kıymetli ve yarı kıymetli taşlar (\$451.810.867 değerinde), demir ve çelik (\$1.240.109.543 değerinde), demir veya çelikten eşya (\$906.233.813 değerinde), bakır ve bakırdan eşya, alüminyum ve alüminyumdan eşya, adi metallere aletler, adi metallere çeşitli eşya, kazan-makine- mekanik cihaz ve aletler (\$674.281.053 değerinde), elektrikli makine ve cihazlar (\$949.058.116 değerinde), motorlu taşıtlar, optik-fotoğraf-sinema-tıbbi alet ve cihazlar, mobilya-yatak takımları-aydınlatma cihazları (\$576.920.972 değerinde), oyuncaklar ile çeşitli mamul eşya ürünleri yer alırken Irak'ın Türkiye'ye gerçekleştirdiği ihracatında başlıca ürünler arasında mineral yakıt- yağ-mum, muhtelif kimyasal maddeler, plastik ve mamulleri, ham post ve deriler, odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları ile kıymetli ve yarı kıymetli taşlar yer almaktadır. Bu ayrıntılı ürünler listesi de Türkiye'nin Irak'a gerçekleştirdiği ihracat kalemlerinin çeşitliliğine karşın Irak'ın Türkiye'ye gerçekleştirdiği ihracatın önemli bölümünün ciddi rakamsal değer olarak sadece birkaç üründe toplayabildiği görülmektedir.

5.2. TÜRKİYE'NİN KOMŞUSU OLMAYAN KÖRFEZ ÜLKELERİ DIŞ TİCARETİ

5.2.1. TÜRKİYE-SUUDİ ARABİSTAN DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ

Suudi Arabistan, Körfez Bölgesi'nin en büyük ekonomik gücü olarak öne çıkmakta ve Arap dünyasında da önemli bir oyuncu olarak öne çıkmaktadır.

5.2.1.1. 2004-2013 Yıllarında Dış Ticaret

Genel olarak son yıllarda aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki dış ticarete ciddi bir artış gözlenmiştir.

Tablo 5.4 Türkiye'nin Suudi Arabistan ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti

<i>Türkiye-Suudi Arabistan Dış Ticaret Değerleri</i>				
Yıl	İhracat (Milyon ABD Doları)	İthalat (Milyon ABD Doları)	Hacim (Milyon ABD Doları)	Denge (Milyon ABD Doları)
2004	769	354	1.123	415
2005	962	587	1.549	375
2006	983	623	1.606	360
2007	1.486	736	2.222	750
2008	2.201	909	3.110	1.292
2009	1.768	776	2.544	992
2010	2.217	1.380	3.597	837
2011	2.764	2.001	4.765	763
2012	3.676	2.320	5.996	1.356
2013	3.191	2.015	5.206	1.176

(Kaynak: TÜİK'in veri tabanından derlenmiştir)

Tablo 5.4'te verili yıllar itibariyle Türkiye'nin yaptığı ihracatın artış trendinde olduğu söylenebilir. 2004 yılında \$769.000.000 olan Türkiye'nin ihracatı 2008 yılında yaklaşık üç katına çıkarak \$2.201.000.000 olmuş ve 2009 yılında tekrar düşen Türkiye'nin ihracatı 2012 yılına kadar her yıl artarak 2012 yılında \$3.676.000.000'a çıkarak Tablo'daki verili yıllar içerisinde en yüksek değere ulaşmıştır. 2013 yılında ise 2012 yılına göre düşüş olmuş ve Türkiye'nin Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği ihracat değeri \$3.191'e düşmüştür. Suudi Arabistan açısından bakıldığında, verili yıllar itibariyle Türkiye'ye gerçekleştirdiği en düşük ihracat \$354.000.000 değer ile 2004 yılı olurken en yüksek ihracat değeri de 2012 yılında \$2.320.000.000 değer ile olmuştur. Suudi Arabistan'ın 2009 yılındaki ihracatı, önceki yıl olan 2008 yılındaki \$909.000.000 ihracata göre düşmüş ve \$776.000.000 olarak kalmıştır. Daha sonra 2012 yılına dek artmış ve 2013 yılında önceki yıla göre Suudi arabistan'ın ihracatı düşmüş ve \$2.015.000.000 tutarında kalmıştır.

Tablo 5.4'e bakıldığında, 2004 yılında \$1.123.000.000 olan Türkiye ile Suudi Arabistan'ın toplam dış ticaret hacmi yaklaşık üç yıl sonra, 2007 yılında, iki katına çıkarak \$2.222.000.000 olmuştur. 2009 ve 2013 yıllarında toplam dış ticaret hacmi kendinden önceki yıla göre düşüş göstermiş, diğer yıllarda ise kendinden önceki yıllara göre dış ticaret hacminde artış gözlenmiştir.

Dış ticaret dengesi açısından tablo incelendiğinde, Türkiye'nin 2008 yılında yüksek bir dış ticaret fazlası rakamı gözlenmekte (\$1.292.000.000) ve anılan yılı aşan dış ticaret fazlasına Türkiye, ancak 2012 yılında \$1.356.000.000 rakamı ile ulaşabilmiştir. Sadece tablodaki yıllara bakıldığında 2012 yılı, Türkiye'nin Suudi Arabistan'a karşı en fazla dış ticaret fazlası verdiği yıl olmuştur. Türkiye'nin en az dış ticaret fazlası elde ettiği, başka bir deyişle Suudi Arabistan'ın en az dış ticaret açığı verdiği yıl 2006 olmuş ve anılan \$360.000.000 Türkiye dış ticaret fazlası elde ederken Suudi Arabistan da aynı rakamda dış ticaret açığı vermiştir. Tablodaki yılların tamamında dış ticaret dengesi Türkiye'nin lehine olurken Suudi Arabistan'ın da aleyhine olmuştur.

5.2.1.2. 2009-2013 Yıllarında Genel Ürün Gruplarında Dış Ticaret

2009-2013 yılları arasında Türkiye ve Suudi Arabistan arasındaki dış ticaret bileşimi ana başlıklar halinde incelenirse ana fasıllar şöyle olmaktadır:

Tarım ve Ormancılık faslı, Ek Tablo 3'te da verildiği üzere, verili beş yılda da Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği ürünlerden olmuştur. Bu alanda verili yıllarda Türkiye'nin en fazla dış ticaret fazlası verdiği yıl, yaptığı \$184.077.449 ihracat ve \$3.464.374 ithalat ile 2010 yılı olarak göze çarpmaktadır. Balıkçılığın fasıl olarak payı çok küçük görünmekte ve 2013 yılında Türkiye dış ticaret fazlası verirken 2010 yılında bu alanda hiç ticaret gerçekleşmemiş ve geri kalan yıllarda Suudi Arabistan dış ticaret fazlası vermiştir.

Madencilik ve Taşocakçılığı Faslı, Türkiye'nin Suudi Arabistan'a karşı dış ticaret fazlası verildiği bir alandır. Türkiye her yıl bu alanda Suudi Arabistan'a ihracatını arttırarak

devam ettirmiş ve istikrarlı bir şekilde dış ticaret fazlasına sahip olmuştur. Verili yıllarda, Türkiye açısından en fazla dış ticaret fazlasının elde edildiği yıl, \$10.754.098 ihracata karşın \$3.742 ithalat yaptığı 2013 yılı olmuştur.

İmalat Sanayi faslı, İki ülkenin birbiriyle en fazla ithalat-ihracat yaptığı fasıl olarak öne çıkmaktadır. Verili yılların tamamında Türkiye'nin dış ticaret fazlası gözlenmekte ancak artış oranı ve miktarı önemli oranda dalgalanma göstermektedir. Bu faslın ürünlerinde Türkiye'nin en fazla dış ticaret fazlası verdiği yıl, \$3.570.518.694 ihracata karşın \$2.164.904.879 ithalat ile 2012 yılı olmuştur. Verili yıllarda toplam dış ticaret hacminin olduğu yıl da yine 2012 yılı olmuştur.

Toptan Perakende ve Ticaret faslına bakıldığında, belirtilen her yılda Suudi Arabistan'ın dış ticaret fazlası verdiği gözlemlenmekte ve en fazla dış ticaret fazlasını da \$5.842.527 değerinde Türkiye'ye ihracatına karşın \$294.267 ithalatı ile 2011 yılında gerçekleştirmiştir. Geri kalan diğer iki fasıl, Türkiye ve Suudi Arabistan ithalat-ihracatında ciddi bir rakam tutmamaktadır.

2013 yılı itibariyle, İki ülkenin toplam \$5.200.000.000 civarı gerçekleşen dış ticaret hacminde Türkiye'nin \$1.170.000.000 dış ticaret fazlası verdiği gözlemlenmektedir. Diğer bir dikkat çeken husus da, aşağıda ayrıntılı şekilde ürünlerin belirtileceği, Ek Tablo 9'da da gösterilmiş Fasıllar 2013 Tablosu'ndan görüleceği üzere, Türkiye'nin mamul ürünler ağırlıklı bir ihracat bileşimi olduğu görülürken Suudi Arabistan'ın petrol endüstrisi ürünleri ağırlıklı bir dış ticaretinin olduğu görülür.

5.2.1.3. 2013 Yılında Dış Ticarete Konu Başlıca Ürünler

Fasıllar 2013 Tablosuna göre analiz yapıldığında Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ihraç ettiği başlıca ürünler arasında sebze, meyve, hububat, tahıl, gıdalar, müstahzarları, meşrubat, tütün, mineral yakıt ve yağlar, eczacılık ürünleri , kauçuk ve kauçuktan eşya, kağıt-karton ve bunlardan eşya, ağaç veya ahşap eşya, basılı kitap ve gazeteler, pamuk ipliği, sentetik ve suni

dokumaya elverişli ürünler, ip-halat kordon, mensucat ve duvar halıları, halı ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları (\$321.146.554 değerinde), giyim eşyası ve aksesuarları, örme giyim eşyası ve aksesuarları, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları (\$126.146.956 değerinde), hazır eşya ve takımlar, ayakkabı başlıklar ve aksamaları, taş-alçı-çimento-amyant-mika, seramik mamulleri ve cam, kıymetli-yarı kıymetli taşlar, demir-çelik-bakır-alüminyum-adi metaller ve onlardan yapılmış eşya, kazan-makine ve mekanik cihazlar (\$194.307.147 değerinde), elektrikli makine ve cihazlar (\$377.117.647 değerinde), adi metallerden çeşitli eşya, motorlu taşıtlar, optik fotoğraf-sinema gibi ürünlerin aksam ve parçaları, silah ve mühimmat, mobilya ve yatak takımları ile çeşitli mamul eşya gibi ürünler yer alırken Suudi Arabistan'ın Türkiye'ye ihraç ettiği ürünler arasında inorganik kimyasallar, organik kimyasallar (\$252.164.490 değerinde), gübreler, kağıt-karton ve bunlardan eşya, albüminoid-değişikliğe uğramış nişasta esaslı- ürünler ve tutkal-enzimler, plastik ve mamulleri (\$1.615.836.506 değerinde) ile ham postlar ve deriler yer almaktadır.

5.2.2.TÜRKİYE-KUVEYT DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ

Körfez Krizi öncesi Türkiye'nin Kuveyt'e yönelik ciddi rakamlarla, sadece 1987 yılında \$287 milyon civarı bir ihracatı varken Körfez Krizi ile beraber rakamlar düşüşe geçmiş ve 1991'de Kuveyt'e Türkiye'nin yaptığı ihracat \$16'a düşmüş ve 1992'de sonra yeniden canlanma dönemine girilmiş (İzmir Ticaret Odası, 2014) ve günümüze kadar bu süreç gelmiştir.

5.2.2.1. 2004-2013 Yıllarında Dış Ticaret

Son zamanlarda Türkiye ile Kuveyt arasında gerçekleşen dış ticaret rakamları bir tablo halinde verilip değerlendirilirse;

Tablo 5.5 Türkiye'nin Kuveyt ile 2004-2013 Döneminde Ticareti

Türkiye-Kuveyt Dış Ticaret Rakamları (1 000 Dolar)				
Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim
2004	266 090	25 693	240 396	291 783
2005	210 349	41 603	168 745	251 953
2006	219 016	56 038	162 978	275 055
2007	221 292	90 488	130 804	311 780
2008	493 035	80 638	412 396	573 673
2009	211 293	184 219	27 082	395 520
2010	395 185	214 513	180 672	609 698
2011	297 208	270 446	26 762	567 654
2012	290 600	278 400	12 200	569 000
2013	334 999	290 613	44 386	625 612

(Kaynak: TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

Tablo 5.5'e bakıldığında, 2007'den 2008'e ve 2009'dan 2010'a geçişte Türkiye'nin Kuveyt'e ihracat miktarı ciddi oranda artarken, Kuveyt'in de Türkiye'ye ihracatında 2008'den 2009'a geçişte çok belirgin bir artış görülmüş ve genel olarak 2007'den 2008'e geçilen dönem dışında tablodaki 9 yıl boyunca Kuveyt'in Türkiye'ye gerçekleştirdiği ihracat istikrarlı bir şekilde artmıştır. Türkiye'nin Kuveyt'e en yüksek ihracatı 2008 yılında gerçekleşirken, Kuveyt'in Türkiye'ye en yüksek ihracat rakamı da 2013 yılında gerçekleşmiştir.

Yine Tablo 5.5'ten devam edilirse, en yüksek dış ticaret hacmi 2013 yılında \$625.612.000 ile gerçekleşirken bu rakamı 2010 yılında gerçekleştiren \$609.698.000 takip etmektedir. Dış ticaret dengesi açısından da bakıldığında, verili tüm yıllarda Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği görülmekte ve en yüksek dış ticaret fazlasını da 2008 yılında \$412.396.000 ile verdiği görülmekteyken \$12.200.000 ile 2012 ve \$26.762.000 ile 2011 yıllarında da en düşük dış ticaret fazlası rakamları görülmektedir.

5.2.2.2. 2009-2013 Yıllarında Genel Ürün Gruplarında Dış Ticaret

Son beş yıllık ana kalemlerden oluşan fasıllar incelenirse Türkiye-Kuveyt dış ticaret bileşimi şöyledir:

Tarım ve Ormancılık faslında Türkiye'nin daima dış ticaret fazlası verdiği görülmekte ve bahsi geçen fasıl için en fazla dış ticareti de \$11.636.085 ihracatına karşı \$0 ithalat ile 2011 yılında elde etmiştir. Ek Tablo. 4'te verili yıllar itibariyle Türkiye'nin 2011 yılından 2012 yılına geçtiği yıl haricinde, mezkur fasılda her yıl bir önceki yıla göre artan rakamlarda ihracat yapmış ve aynı şekilde dış ticaret fazlası elde etmiştir. Kuveyt'in sadece 2009 yılında önemsiz bir rakam değerinde Türkiye'ye Tarım ve Ormancılık faslında ihracatı olmuştur. Balıkçılık faslında gerçekleşen iki ülkenin birbirleriyle dış ticareti, yok denecek kadar az olup Kuveyt'in \$0 ihracatı bulunmaktadır.

Madencilik ve Taşocakçılığı faslı da bir önceki fasılda olduğu gibi düşük rakamlarda iki ülke arasında dış ticarete konu olmakta ve bu alanda neredeyse tamamen türkiye ihracatçı, Kuveyt ise ithalatçı ülke pozisyonundadır. Anılan fasılda Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ve dolayısı ile dış ticaret fazlası elde ettiği yıl \$854.987 ile 2012 yılı olmuştur.

İmalat Sanayi faslı, iki ülke arasındaki dış ticaretini domine eden fasıl olup verili yılların tamamında Türkiye'nin dış ticaret fazlası elde ettiği gözlemlenmektedir. Türkiye'nin \$385.601.971 ihracatına karşın \$214.481.591 ithalat yaptığı yıl olan 2010 yılı, hem en çok ihracat yaptığı ve hem de en çok dış ticaret fazlası elde ettiği yıl olmuştur. Tersini ifade edilirse, 2010 yılı Kuveyt'in en fazla dış ticaret açığı verdiği yıl olmuştur. 2012 yılında iki ülkenin ihracatı neredeyse başabaş da olsa sonuç olarak Türkiye'nin dış ticaret fazlası elde ettiği görülür; ancak mezkur yıl, Ek Tablo 4'teki verili yıllar içerisinde, Türkiye'nin en az dış ticaret fazlası elde ettiği yıl olmuştur. Kuveyt'in, İmalat Sanayi faslında, verili yıllar itibariyle, en fazla ihracat yaptığı yıl \$290.612.734 ile 2013 yılı olmuştur. Geri kalan iki fasıl da yok denecek kadar düşük rakamlarda gerçekleşmekte ve ayrıca açıklamaya gerek duyulmamaktadır.

5.2.2.3. 2013 Yılında dış Ticarete Konu Başlıca Ürünler

EK Tablo 9'da gösterilmiş Fasıllar 2013 Tablosu incelendiğinde Türkiye'nin ihraç ettiği başlıca ürünler arasında et, süt-yumurta-bal, sebze, meyve, hayvansal ve bitkisel yağlar, şeker ve şeker mamulleri, kakao ve kakao müstahzarlar, hububat-un, yenilen çeşitli gıda

müstahzarları, meşrubat, tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler, mineral yakıt-yağ-mum, organik kimyasal ürünler, boya-macun-mürekkep, uçucu yağ-parfümeri-kozmetik, sabun-yıkama-yağlama müstahzarları, plastik ve mamulleri, kauçuk ve kauçuktan eşya, ağaç ve ahşap eşya, kağıt-karton ve onlardan eşya, sentetik ve suni filamentler, sentetik ve suni devamsız lifler, halı ve yer kaplamaları, özel dokunmuş mensucat, örme eşya, örme giyim eşyası ve aksesuarları, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları, dokunabilir maddelerden hazır eşya, ayakkabı, taş-alçı-çimento-amyant-mika, seramik mamulleri, kıymetli ve yarı kıymetli taşlar, demir ve çelik, demir veya çelikten eşya, alüminyum ve alüminyumdan eşya, kazan-makine-mekanik cihaz ve aletler, elektrikli makina ve cihazlar, motorlu taşıtlar, mobilya ve yatak takımları ile çeşitli mamul eşya yer alırken Kuveyt'in ihraç ettiği başlıca ürünler arasında organik kimyasal ürünler (\$200.857.608 değerinde), muhtelif kimyasal maddeler ile plastik ve mamulleri (\$82.680.874 değerinde) yer almaktadır.

Türkiye'nin ihraç ettiği başlıca ürün sayısı görece çok ve çeşitli iken Kuveyt'in ihraç ettiği başlıca ürün sayısı az ve parantez içinde verili iki rakam bile ele alındığında Kuveyt'in ihracatının büyük kısmını oluşturduğu gözlemlenebilir.

5.2.3.TÜRKİYE-BAHREYN DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ

Türkiye, 1990 yılında Manama'da Büyükelçilik açarken Bahreyn'in Ankara'da Büyükelçilik açması ancak 2008 yılında mümkün olmuş ve Türkiye ile Bahreyn arasındaki ticari ilişkiler, 2007 yılına dek görece düşük seyrederken 2008 yılında önceki yıla nazaran Türkiye'nin Bahreyn'e ihracatı yaklaşık dört kat artmış ve ikili ticaret hacmi de iki kat artmıştır (TC Dışişleri Bakanlığı, 2014).

5.2.3.1. 2004-2013 Yıllarında Dış Ticaret

İki ülkenin son 10 yıllık dış ticaret değerleri bir tablo halinde verilirse şöyle olacaktır:

Tablo 5.6 Türkiye'nin Bahreyn ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti

Türkiye-Bahreyn Dış Ticaret Değerleri (1 000 Dolar)				
	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2004	54 416	18 101	36 315	72 517
2005	41 915	18 929	22 987	60 844
2006	35 303	44 852	-9 549	80 155
2007	76 651	119 423	-42 772	196 074
2008	308 223	95 516	212 707	403 740
2009	113 712	24 289	89 423	138 001
2010	171 795	71 682	100 113	243 477
2011	160 436	111 454	48 982	271 890
2012	208 800	158 900	49 900	367 700
2013	199 195	172 478	26 777	371 673

(TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

Tablo 5.6'daki verilere bakıldığında, ağırlıklı olarak Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği görülmekte ve en çok 2008 yılında \$308.223.000 ihracata karşılık \$95.516.000 ithalat gerçekleştirdiği yıl olmuş ve toplamda \$212.707.000 dış ticaret fazlası elde etmiştir. 2008 yılı aynı zamanda toplam dış ticaret hacminin de en yüksek olduğu yıl olarak dikkat çekmektedir. Tabloda verili yıllar içerisinde en düşük dış ticaret hacminin ise \$60.844.000 ile 2005 yılı olduğu görülür ve mezkur yılda Türkiye'nin ihracatının \$41.915.000 ile \$18.101.000 olan ithalatın iki katından fazla olduğu görülür. Tablo 5.6'daki verilerden en dikkat çekici olanı da Arap Baharı'nın başlangıcından sonra 2011 yılında isyanlarla çalkalanan Bahreyn'in Türkiye ile dış ticaret hacminde 2012 ve 2013 yıllarında artışın görülmesidir.

5.2.3.2. 2009-2013 Yıllarında Genel Ürün Gruplarında Dış Ticaret

Çalışma kapsamındaki son beş yıllık ana kalemlerden oluşan fasıllar incelenirse Türkiye-Bahreyn dış ticaret bileşimi şöyledir:

Tarım ve Ormancılık faslı başlığındaki ürünlerde Türkiye'nin, Ek Tablo 5'te de gösterildiği üzere, beş yılda da dış ticaret fazlası verdiği ve en yüksek dış ticaret fazlasını da 2011 yılında \$2.863.464 ihracatına karşın \$0 ithalat yaparak sağlamıştır. Yine anılan fasılda en az dış ticaret fazlasına da 2009 yılında \$706.572 ihracat ve \$0 ithalat rakamları ile ulaştığı görülmektedir. 2011'den 2012'ye geçilen yıl haricinde belirtilen 4 yılda Türkiye'nin Bahreyn'e tarım ve ormancılık ürünlerini bir önceki yıla göre artan düzeyde ihraç ettiği görülmekte iken 2013 yılında \$71.901 gibi küçük bir rakam dışında bu alanda Bahreyn'in hiç ihracat yapmadığı görülmektedir.

Madencilik ve Taşocakçılığı ile Toptan ve Perakende Ticaret de Türkiye'nin düzenli olarak dış ticaret fazlası verdiği fasıllar olarak görülmekte ancak ciddi bir rakam teşkil edememektedir. Bahsi geçen iki faslın toplamından en fazla dış ticaret hacmi 2013 yılında Türkiye'nin \$97.839 Madencilik ve Taşocakçılığı ve \$297.088 Toptan ve Perakende Ticaret ürünleri ihracatına karşın, aynı fasıllarda sırasıyla \$3.076 ve \$158.715 ithalatı ile gerçekleşirken, Türkiye'nin en fazla dış ticaret fazlası da 2012 yılında yine aynı fasıllarda sırasıyla \$203.046 ve \$135.090 ihracatına karşın, \$4.565 ve \$0 ithalatı ile gerçekleşmiştir.

İki ülke arasında en büyük dış ticarete konu ürünlerini imalat sanayi ürünleri teşkil etmektedir. İmalat Sanayi faslında Türkiye'nin dış ticaret fazlasının en çok olduğu yılın 2010 yılı olduğu gözlenmektedir. Bu yılda Türkiye, \$170.162.191 ihracata karşın \$71.674.084 ithalat yapmış ve yaklaşık \$98,5 milyon dış ticaret fazlası elde etmiştir. Türkiye'nin en az dış ticaret fazlası elde ettiği yıl da 2013 yılı olup mezkur senede \$197.177.682 ihracata karşın \$172.242.639 ithalat yapmış ve yaklaşık \$25 milyon dış ticaret fazlası rakamında kalmıştır. Tablo incelendiğinde ilginç bir detay daha ortaya çıkmaktadır. Türkiye, verili beş yılın tamamında dış ticaret fazlası veren ülke konumunda olmasına rağmen Bahreyn'in Türkiye'ye yaptığı ihracat her yıl farklı oranlarla da olsa artmış olması ve yine Bahreyn'in ihracatının 2009'dan 2010 yılına geçişte yaklaşık üç kat artmasıdır.

5.2.3.3. 2013 Yılında Dış Ticarete Konu Başlıca Ürünler

Ek Tablo 9'da gösterilmiş olan 2013 Fasıllar Tablosu incelendiğinde Türkiye'nin ihraç ettiği başlıca ürünler arasında süt-yumurta-bal, meyve, hayvansal ve bitkisel yağlar, şeker,

kakao ve müstahzarları, hububat-un, meşrubat, tütün ve tütün yerine işlenmiş maddeler (\$60 milyonu aşkın bir tutar), taş-tuz-alçı-kireç-çimento, mineral yakıtlar-yağlar-mumlar, muhtelif kimyasal maddeler, plastikler ve mamulleri, sentetik ve suni devamsız lifler, halı-dokuma, giyim eşyası, seramik mamuller, demir ve çelik, demir ve çelikten eşya, kazan-makine-cihaz, elektrikli makine ve cihazlar, motorlu taşıtlar, su taşıtları, optik-foroğraf-tıbbi alet ve cihazlar ile mobilya ve yatak takımları yer alırken Bahreyn'in Türkiye'ye ihraç ettiği ürünler arasında mineral yakıtlar ve yağlar, alüminyum ve alüminyumdan eşya (\$125.947.424 tutarında) ile kazan-makine ve mekanik cihazlar olarak öne çıkmaktadır.

5.2.4. TÜRKİYE-KATAR DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ

TC Dışişleri Bakanlığı'ndan (2014) alınan bilgilere göre, Türkiye'nin Katar'daki yatırımları asıl manada müteahhitlik (alt taşeronluk) ve müşavirlik hizmetleri alanında gerçekleşip büyük inşaat şirketlerinin de aralarında bulunduğu 30'dan fazla Türkiyeli şirketin bugüne kadar üstlenmiş olduğu projelerin toplam tutarı yaklaşık 8,5 milyar Dolara ulaşmış ve dünyanın en zengin ülkelerinden biri olan Katar sermayesinin Türkiye'ye yöneltilmesinin yoğun çaba gösterilen alanlardan birisini oluşturduğu belirtilmektedir.

5.2.4.1. 2004-2013 Yıllarında Dış Ticaret

2004-2013 yıllarında gerçekleşen iki ülke arasındaki dış ticaret rakamlarına bakıldığında tabloda gösterildiği şekilde şöyle olmaktadır:

Tablo 5.7 Türkiye'nin Katar ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti

Yıl	İhracat \$ / Bin	İthalat \$ / Bin	Hacim \$ / Bin	Denge \$ / Bin
2004	35.026	17.727	52.753	17.299
2005	82.045	50.724	132.770	31.320
2006	342.146	66.410	408.557	275.736
2007	449.962	29.643	479.605	420.319
2008	1.074.012	159.352	1.233.365	914.659
2009	289.363	85.652	375.015	203.710
2010	162.549	177.046	339.595	-14.496
2011	188.137	670.325	858.463	-482.187
2012	257.491	466.498	723.989	-209.007
2013	244.019	373.923	597.942	-129.904

(Kaynak : TUIK veri tabanından derlenmiştir)

Tablo 5.7'deki verilere göre, Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı yıl olarak \$1.074.012.000 ile 2008 yılı olarak görülürken en az ihracat yaptığı yıl olarak da \$35.026.000 ile 2004 yılı olduğu görülür. Katar açısından bakıldığında, Katar'ın en fazla ihracat yaptığı yıl \$670.325.000 ile 2011 yılı olduğu görülürken en az ihracat yaptığı yıl olarak \$17.727.000 ile 2004 yılı olduğu görülür. Genel olarak yıllar itibariyle iki ülkenin ihracat ve ithalat rakamlarında önceki yıllara göre bir düzenlilik görülmemekte ve rakamların çok dalgalı olduğu görülmektedir.

Yine Tablo 5.7'den, 2005 ve 2006 yılları, kendilerinden önceki yıla göre ortalama 2-5-3,5 kat artan dış ticaret hacmi rakamlarına ulaşmışlardır. Ayrıca, 2007'den 2008 yılına geçildiğinde dış ticaret hacmi \$479.605.000'dan \$1.233.365'a yükselmiş ve 2010 yılından 2011 yılına geçişte de yine dış ticaret hacmi \$339.595.000'dan \$858.462'a yükselmiştir. Verili yıllar itibariyle, en düşük dış ticaret hacmi 2004 yılında \$52.753.000 ile gerçekleşirken önceki yıla göre dış ticaret hacminde en keskin düşüş de 2008 yılında gerçekleşen \$1.233.365'lık dış ticaret hacminin \$375.015'a düştüğü 2009 yılı olmuştur. 2011 yılından

itibaren 2012-2013 yılları arasında da toplam dış ticaret hacmi önceki yıla göre düşen bir seyir izlemektedir.

Tablo 5.7'deki verili yıllar itibariyle, 2004-2009 yıllarında Türkiye'nin sürekli dış ticaret fazlası verdiği görülürken 2010-2013 yılları arasında Katar'ın sürekli dış ticaret fazlası verdiği görülür. Türkiye, 2008 yılında \$914.659.000 en büyük dış ticaret fazlasını elde ederken en büyük dış ticaret açığını da 2011 yılında \$482.187.000 ile vermiştir.

5.2.4.2. 2009-2013 Yıllarında Genel Ürün Gruplarında Dış Ticaret

Şimdi de 2009-2013 yılları arasında Türkiye ve Katar arasındaki dış ticaret bileşimi ana başlıklar halinde incelenirse ana fasıllar şöyle olmaktadır:

Tarım ve Ormancılık faslına bakıldığında, Ek Tablo 6'da verildiğiüzere, verili yılların tamamında Türkiye'nin dış ticaret fazlası elde ettiği görülürken 2011 yılı görmezden gelinirse Türkiye'nin sürekli artan rakamlarda dış ticaret fazlasının olduğu gözlemlenir. Zaten 2009 yılı Türkiye'nin bu fasılda \$871.863 ile en düşük ihracat yaptığı yıl olmuştur. Katar'ın bu fasılda yaptığı dış ticaret yok denecek kadar düşük bir rakamdadır. Nitekim, en yüksek ihracat rakamı 2013 yılında \$70.763 iken aynı yıl Türkiye'nin yaptığı ihracat \$2.707.358'dir. Balıkçılık faslı da Türkiye'nin 2009 yılı hariç sürekli dış ticaret fazlası elde ettiği bir alandır.

Madencilik ve Taşocakçılığı da Türkiye'nin sürekli dış ticaret fazlası elde ettiği bir fasıl olup bu alanda Türkiye'nin elde ettiği en yüksek dış ticaret fazlası \$493.528 ile 2009 yılı olmuştur. 2011 yılı ise \$322.354 ile Türkiye'nin en az dış ticaret fazlası elde ettiği yıl olmuştur. Katar'ın ise 2012 yılında \$13.985 gibi çok düşük rakamlı ihracatı dışında verili fasıl ve yıllarda hiç ihracatı gerçekleşmemiştir.

İmalat Sanayi faslı, iki ülkenin dış ticaretinin başlıca faslı olarak dikkat çekmekte olup anılan fasılda 2009 yılı hariç geri kalan dört yılda Türkiye'nin dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. 2009 yılında \$287.759.879 ihracata karşılık \$85.650.75221ık ithalatla Türkiye

\$200.000.000'dan fazla bir dış ticaret fazlası elde etmiştir. Türkiye'nin en fazla dış ticaret açığı verdiği ve Katar'ın da en yüksek dış ticaret fazlası elde ettiği yıl 2011 yılı olmuştur. Anılan yılda Türkiye'nin Katar'a \$186.840.761 ihracatına karşılık Katar'dan \$476.248.762 ithalatı görülmüş ve yaklaşık \$290.000.000 dış ticaret açığı vermiştir. 2010-2011 yıllarında önceki yıla göre Katar'ın anılan fasılda ihracatında artma gözlemlenirken 2012-2013 yıllarında da önceki yıla göre azalma meydana gelmiştir.

Toptan Perakende ve İhracat faslında 2009 yılında çok küçük bir rakam olan \$7.068 ihracatına karşılık Katar \$0 ihracatı olmuştur. Onun dışındaki tüm yıllarda Katar'ın dış ticaret fazlası elde ettiği görülür. 2010-2011-2012 yıllarında her yıl önceki yıla göre Katar'ın anılan faslın ürünlerinde artarak dış ticaret fazlası elde ettiği görülmekte, nitekim 2009'da \$0'dan 2010 yılında \$2.542.860 ihracat ile Türkiye'ye karşı dış ticaret fazlası elde ettiği, 2011 yılında \$4.651.760, 2012 yılında da \$7.056.577 ihracat ile dış ticaret fazlasını da sürekli artırmıştır. 2013 yılında ise \$2.687.024 ihracat ile önceki yıla nazaran Katar'ın dış ticaret fazlası anılan fasılda nerdeyse üç kat düşmüştür. Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmetler faslı düşük rakamlarda seyretmekte ve 2011 yılı hariç diğer dört yılda Türkiye'nin dış ticaret fazlası ile sonuçlanmıştır.

5.2.4.3. 2013 Yılında Dış Ticarete Konu Başlıca Ürünler

Daha ayrıntılı bir şekilde ve sadece 2013 yılı fasıllarını içeren Ek Tablo 9'da da gösterilmiş 2013 Fasıllar Tablosu'na bakıldığında Türkiye'nin Katar'a ihraç ettiği başlıca ürünler arasında et-balık, süt-yumurta-bal, meyvalar, hayvansal ve bitkisel yağlar, şeker ve şeker mamulleri, kakao ve kakao müstahzarlar, hububat-un, yenilen çeşitli gıda müstahzarları, meşrubat, tütün, mineral yakıt-yag-mum, plastik ve mamulleri, kauçuk ve kauçuktan eşya, ağaç ve ahşap eşya, basılı kitap-gazete-resim-baskı, sentetik ve suni filamentler, halılar, örme giyim eşyası ve aksesuarları, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları, taş-alçı-çimento, seramik mamulleri, cam ve cam eşya, kıymetli ve yarı kıymetli taşlar, demir ve çelik, demir veya çelikten eşya, alüminyum ve alüminyumdan eşya, adi metallerden aletler, adi metallerden çeşitli eşya, kazanlar-makinalar-mekanik cihazlar ve aletler, elektrikli makine ve cihazlar, motorlu taşıtlar, su taşıtları, optik-fotoğraf-sinema-tıbbi alet ve cihazlar, silahlar ve mühimmat ve bunların aksam parça ve aksesuarları ile mobilya ve yatak takımları yer alırken

Katar'ın Türkiye'ye ihraç ettiği başlıca ürünler arasında organik kimyasal ürünler, muhtelif kimyasal maddeler, plastik ve mamulleri (\$131.269.740 tutarında), ham postlar-deriler-köseler ile alüminyum ve alüminyumdan eşya (\$217.110.03 tutarında) yer almaktadır.

5.2.5. TÜRKİYE-BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ

Son yıllarda Türkiye ile Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) arasında ticari ilişkiler, son yıllarda gelişen siyasi ilişkilerle beraber önem kazanmaya başlamış ve BAE, Türkiye'nin gerek Körfez Bölgesindeki GCC ülkeleri içerisinde en önemli dış ticaret partneri olmuştur (TC Dışişleri Bakanlığı, 2014).

5.2.5.1. 2004-2013 Yıllarında Dış Ticaret

İki ülkenin son 10 yıllık dış ticaret değerleri bir tablo halinde verilirse şöyle olacaktır:

Tablo 5.8 Türkiye'nin BAE ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti

Türkiye-BAE Dış Ticaret Rakamları (Milyon Dolar)				
Yıl	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi	Dış Ticaret Hacmi
2004	1 143	183	960	1 327
2005	1 675	205	1 469	1 880
2006	1 985	352	1 633	2 337
2007	3 240	470	2 770	3 711
2008	7 975	691	7 284	8 666
2009	2 896	667	2 229	3 563
2010	3 332	698	2 634	4 030
2011	3 706	1 649	2 057	5 355
2012	8 174	3 596	4 578	11 770
2013	4 967	5 384	-417	10 351

(TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

2004-2008 yılları iki ülkenin birbirleriyle ihracat ve ithalatı her yıl düzenli bir şekilde artarken 2009 yılında Türkiye'nin gerçekleştirdiği ihracat, önceki yıl olan 2008'de \$7.975.000'dan \$2.896.000.000'a düşerek neredeyse üç kat düşmüş ve BAE'nin de gerçekleştirdiği İhracatta da her ne kadar küçük de olsa, \$691.000.000'dan \$667.000.000'a

düşmüştür. Sonrasında, 2009'dan 2012'ye her iki ülkenin de karşılıklı yaptığı ihracat-ithalat rakamları yeniden düzenli olarak artmış ve 2012 yılında Türkiye'nin gerçekleştirdiği \$8.174.000.000 ihracata karşı BAE'nin gerçekleştirdiği \$5.384.000.000 ihracat ile toplam dış ticaret hacmi \$11.770.000.000 olmuş ve tablodaki verili yıllar içerisinde en yüksek dış ticaret hacmine ulaşılmıştır. Tabloda dikkat çeken 2009 ile ilgili bir diğer husus da dünya genelindeki ekonomik krizin ve birçok dünya ekonomisinin eksi değerlerde büyümenin muhtemelen bu rakamı etkilediğidir. 2012 yılında her iki ülke, önceki yıla göre ihracat ve ithalatlarını %100'ün üzerinde artırmış ve bunun da Ortadoğu'daki Arap Baharı'yla beraber özellikle birtakım siyasi etkenler beraberinde düşünülmelidir.

Yine Tablo 5.8'den devam edilirse, Türkiye'nin en fazla dış ticaret fazlasını 2007'de \$7.284.000.000 ile verdiği görülürken en az pozitif rakamlı dış ticaret fazlasını \$960.000.000 ile 2004 yılında verdiği görülür. Tabloda verili yıllar içerisinde Türkiye'nin sadece 2013 yılında \$417.000.000 dış ticaret açığı verdiği (\$4.967.000.000-\$5.384.000.000) görülür. Bunun tersi okunduğunda da BEA'nın en fazla dış ticaret açığını 2007'de verdiği ve dış ticaret fazlasına sadece 2013'te sahip olabildiği şeklinde bir yorum geliştirilebilir.

5.2.5.2. 2009-2013 Yıllarında Genel Ürün Gruplarında Dış Ticaret

Şimdi de 2009-2013 yılları arasında Türkiye-BAE arasında ana başlıklar halinde dış ticaret faslı açıklanırsa şöyle olacaktır:

Ek Tablo 7'den de görülebileceği üzere, Tarım ve Ormancılık faslı Türkiye'nin istikrarlı olarak dış ticaret fazlası verdiği bir alan olarak görünmekte ve yine her yıl toplam dış ticaret bileşimi içerisinde Türkiye'nin ihracatının sürekli olarak arttığı bir ürünler faslı olmuştur. Bundan dolayı en fazla dış ticaret fazlasını Türkiye, 2013 yılında \$31.069.201 ile elde ederken en düşük dış ticaret fazlasını da 2009 yılında \$10.793.703 ile gerçekleştirmiştir. BAE'nin mezkur fasıldaki ihracatı dalgalı ve yok denecek kadar az olup en yüksek rakama 2013 yılında \$644.084 ulaşabilmektedir. Anılan fasıl, İmalat Sanayi faslından sonra Türkiye'nin BAE'ye gerçekleştirdiği ihracatta en önemli payı almaktadır. Balıkçılık faslı, nispeten düşük değerle gerçekleşse de Türkiye'nin sürekli dış ticaret fazlası verdiği ve her yıl artan değerlerle

ihracatını artırdığı bir fasıl olmuş ve önceki fasıl en gibi en güncel yıl en yüksek dış ticaret değerine ulaşmıştır (vice versa). Yine verili yılların dört yılında Türkiye bu alanda hiç ithalat yapmamış ve sadece 2011 yılında \$14.376 gibi cüz'i bir rakamı ithal etmiştir.

Madencilik ve Taşocakçılığı da verili yıllar içersinde Türkiye'nin sürekli dış ticaret fazlası verdiği bir fasıl olmuş ve bu alanda en yüksek rakamda dış ticaret fazlası 2012 yılında \$6.481.986 ve 2009 yılında \$6.385.766 ile olmuştur. Bu fasılda da BAE'nin ihracatı düşük düzeylerde seyretme ancak 2013 yılında önceki yıllara nazaran çok keskin bir artışla 2012'deki \$264.832'lık seviyeden 2013'te \$1.343.533'a yükselmiştir.

Verili yıllar marjında bakıldığında, Türkiye ile BAE arasında en yüksek ve belirleyici dış ticarete konu fasıl İmalat Sanayi olarak öne çıkmakta ve dış ticaretin %99 civarını bu fasıl teşkil etmektedir. Anılan fasıldaki toplam en yüksek dış ticaret 2012 yılında, aynı zamanda Türkiye'nin \$8.142.909.672 ile ihracatına karşılık BAE'nin \$3.593.009.136 ihracatı ile en yüksek değerde ihracat yaptığı yılda gerçekleşmiş olup aynı yıl, aynı zamanda BAE'nin de en yüksek rakamlı dış ticaret açığının olduğu yıl olmuştur. Genel olarak bakıldığında da 2013 yılı haricindeki tüm yıllarda Türkiye dış ticaret fazlası vermiş ve anılan fasılda ve 2013 yılında Türkiye'nin BAE'ye \$4.922.346.274 ihracatına karşı, BAE'nin Türkiye'ye \$5.357.092.820 ihracatı olmuştur. Yine tabloya göre, iki ülke arasındaki mezkur fasılda en düşük dış ticaret hacmi 2009 yılında Türkiye'nin \$2.877.600.791 ihracatına karşılık, BAE'nin \$667.019.596 ihracat ile olmuştur.

Toptan ve Perakende Ticaret faslında 2009 yılında çok cüz'i bir rakamla Türkiye'nin dış ticaret fazlası verdiği gözlense de geri kalan dört yılda da BAE'nin dış ticaret fazlası elde ettiği görülür. Anılan fasılda BAE'nin en fazla dış ticaret elde ettiği, bir başka deyişle Türkiye'nin en fazla dış ticaret açığı verdiği yıl, BAE'nin \$22.479.239 ihracatına karşı Türkiye'nin \$988.339 ihracat gerçekleştirebildiği 2013 yılı olmuştur.

Verili yıllar içerisinde diğer iki fasıl ciddi rakamlar oluşturmamakla birlikte sadece 2013 yılında Diğer Sosyal, toplumsal ve Kişisel Hizmetler faslında BAE'nin \$2.908.605

ihracatına karşı Türkiye ancak \$250.026 ihracat gerçekleştirmiş ve BAE'ye kaşı dış ticaret açığı vermiştir.

5.2.5.1. 2013 Yılında Dış Ticarete Konu Başlıca Ürünler

Ek Tablo 9'da da gösterilmiş 2013 Fasıllar Tablosu'na bakıldığında Türkiye'nin BAE'ye ihraç ettiğı başlıca ürünler arasında et, balık, süt-yumurta-bal, sebze, meyva ve sert kabuklu meyvalar, kahve-çay-baharat, değirmencilik ürünleri, yağlı tohum ve meyvalar, hayvansal ve bitkisel yağlar, şeker ve şeker mamulleri, gıda müstahzarları, meşrubat, tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler, tuz-kireç-alçı, mineral yakıt-yag-mum, inorganik kimyasallar, organik kimyasallar, eczacılık ürünleri, boya-macun-mürekkep, parfümeri-kozmetik, sabun, albüminoid maddeler, muhtelif kimyasal maddeler, plastik ve mamülleri, kauçuk ve kauçuktan eşya, deri-saraciye eşyası ve eyer-koşum takımları-çanta, kürk, ağaç ve ahşap eşya, kağıt karton ve kağıt-kartondan eşya, yapağı ve yün, pamuk-pamuk ipliğı ve pamuklu mensucat, sentetik ve suni filamentler, devamsız lifler, vatk-keçe ve dokunmamış mensucat, halı, özel dokunmuş mensucat, dokunabilir mensucat, örme eşya, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları, ayakkabı, taş-alçı-çimento, seramik mamulleri, cam ve cam eşya, kıymetli ve yarı kıymetli taşlar- kıymetli metaller- inciler, demir ve çelik, demir veya çelikten eşya, bakır ve bakırdan eşya, alüminyum ve alüminyumdan eşya, adi metallerden çeşitli eşya, kazan-makine-mekanik cihaz, elektrikli makine ve cihaz, motorlu taşıtlar, hava-uzay araçları, su taşıtları, opti-fotoğraf-sinema aksesuarları, silah-mühimmat ve parçaları, mobilya-yatak takımları, oyuncaklar, çeşitli mamul eşya ile deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzeme yer alırken BAE'nin Türkiye'ye ihraç ettiğı ürünler arasında metal cevherleri, mineral yakıt-yag, organik kimyasal ürünler, macun-mürekkep, albüminoid maddeler, muhtelif kimyasal maddeler, plastik ve mamülleri, kauçuk ve kauçuktan eşya, ham postlar-deriler, pamuk-pamuk ipliğı ve pamuklu mensucat, sentetik ve suni filamentler, dokunabilir mensucat, seramik mamulleri, cam ve cam eşya, kıymetli ve yarı kıymetli taşlar- kıymetli metaller- inciler, demir ve çelik, demir veya çelikten eşya, alüminyum ve alüminyumdan eşya, adi metallerden çeşitli eşya, kazan-makine-mekanik cihaz, elektrikli makine ve cihaz, hava-uzay araçları ile sanat eserleri yer almaktadır.

5.2.6. TÜRKİYE-UMMAN DIŞ TİCARET BİLEŞİMİ

Türkiye ile Oman arasında özellikle Türk inşaat şirketlerinin faaliyetlerinden dolayı 2000'lerden bu yana ticari ilişkiler gelişmektedir. TC Dışişleri Bakanlığı'na (2014) göre 200'lerden bu yana 20'den fazla Türk inşaat firması Oman'da faaliyette bulunmuş ve günümüzde de taahhüt işlerini üstlenen 20'ye yakın firma olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca TC Ekonomi Bakanlığı, Umman'ı 2014-2015 dönemi için öncelikli ülkelerden olarak görmüştür (2014).

5.2.6.1. 2004-2013 Yıllarında Dış Ticaret

2004-2013 yıllarında gerçekleşen iki ülke arasındaki dış ticaret rakamlarına bakıldığında tabloda gösterildiği şekilde şöyle olmaktadır:

Tablo 5.9 Türkiye'nin Umman ile 2004-2013 Dönemindeki Ticareti

Türkiye-Umman Dış Ticaret Rakamları (1 000 Dolar)				
Yıl	İhracat \$ / Bin	İthalat \$ / Bin	Hacim \$ / Bin	Denge \$ / Bin
2004	29.119	1.387	30.506	27.732
2005	39.959	3.871	43.831	36.088
2006	71.000	2.113	73.113	68.888
2007	91.831	24.334	116.165	67.497
2008	215.755	10.611	226.366	205.144
2009	105.540	16.584	122.124	88.957
2010	129.310	39.464	168.775	89.846
2011	214.650	56.558	271.209	158.093
2012	268.560	52.850	321.410	215.711
2013	373.882	150.394	524.276	223.488

(Kaynak: TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

Tablo 5.9'daki verili yıllara bakıldığında, Türkiye'nin Umman'a gerçekleştirdiği ihracat 2005 yılından 2008 yılına dek sürekli artış eğiliminde olmuştur. 2004 yılında \$29.119.000 olan Türkiye'nin ihracatı 2005, 2006, 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla \$39.959.000, \$71.000.000, \$91.831.000 ve \$215.755.000 olmuş, sonrasında takip eden yıl olan 2009 yılında %50'den fazla düşerek \$105.540.000 olmuştur. 2009 yılından bu yana

Türkiye'nin yaptığı ihracat yeniden her yıl artış eğilimine girmiş 2010, 2011, 2012 ve 2013 yıllarında sırasıyla \$129.310.000, \$214.650.000, \$268.560.000 olmuştur. Umman'ın yaptığı ihracat veya Türkiye'nin yaptığı ithalat ise neisbeten daha düşük değerlerde seyretmekte ancak 2007'den 2008'e geçişte \$24.334.000'dan \$10.611.000'e ve 2011'den 2012'ye \$56.558.000'dan \$52.850.000'e düşüş haricinde Umman'ın ihracatı her yıl önceki yıla göre artmakta ve en son 2013 yılında Türkiye'ye yaptığı ihracat, neredeyse Türkiye'nin kendisine yaptığı ihracatın yarısına yaklaşmıştır. Özellikle de Umman'ın 2012 yılında Türkiye'ye gerçekleştirdiği ihracatın değerinin \$52.850.000'dan \$150.394.000'a çıkışı dikkat çekmektedir.

Dış ticaret hacmi açısından bakıldığında 2005-2008 yıllarında düzenli bir şekilde dış ticaret hacmini arttığı Tablodan gözlenmekte ve 2009 yılında bir düşüşün olduğu görülmektedir. 2004 yılında \$30.506.000 olan dış ticaret hacmi 2008' kadar düzenli artarak 2008 yılında \$226.366.000 olmuş ve 2009 yılında \$122.124.000'a düşmüştür. Daha sonra yine iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi her yıl artmış ve 2013 yılında \$524.276.000 olmuştur.

Dış ticaret dengesi açısından bakıldığında, Türkiye ile Umman arasında gerçekleşen ticarete Türkiye, tablodaki verili yıllar itibariyle her yıl dış ticaret fazlası elde etmiş ve en yüksek dış ticaret fazlasını \$223.488.000 ile 2013 yılında erişirken en düşük dış ticaret fazlasını da \$27.732.000 ile 2004 yılında sağlamıştır. Yine bakıldığında 2005-2008 yıllarında Türkiye her yıl düzenli olarak artan rakamlarda dış ticaret dengesini lehine çevirmiş ancak 2009 yılında \$88.957.000 dış ticaret fazlasıyla önceki yıl olan 2008 yılındaki \$205.144.000'ın gerisine düşmüştür. 2009 yılından sonra ise yine her yıl Türkiye'nin dış ticaret fazlası her yıl artmış ve 2013 yılında \$223.488.000 dış ticaret fazlası rakamına ulaşmıştır.

5.2.6.2. 2009-2013 Yıllarında Genel Ürün Gruplarında Dış Ticaret

Son beş yıllık ana kalemlerden oluşan fasıllar incelenirse Türkiye-Umman dış ticaret bileşimi şöyledir:

Tarım ve Ormancılık faslına bakıldığında, Ek Tablo 8’de de görülebileceği gibi, verili beş yılın tamamında da Türkiye’nin dış ticaret fazlası elde ettiği ve Umman’ın \$0 ihracat yaptığı gözlemlenmektedir. 2011 yılında önceki yıla nazaran Türkiye’nin ihracatında ve dolayısıyla dış ticaret fazlasında bir düşüş gözlenmiş ancak sonraki iki yılda düzenli artarak 2013 yılında mezkur fasılda Türkiye’nin gerçekleştirdiği ihracat rakamı \$1.056.218’a ulaşarak aynı zamanda tabloda verili beş yılın en yüksek değerine ulaşmıştır. Balıkçılık faslı yok denecek kadar rakamsal olarak az değerdedir.

Madencilik ve Taşocakçılığı faslında da iki önceki fasıl gibi beş yılın beşinde de Türkiye dış ticaret fazlası elde ettiği ve Umman’ın \$0 ihracat yaptığı bir fasıl olarak görünmektedir. Anılan fasılda Türkiye’nin en fazla ihracat yaptığı, dolayısıyla dış ticaret fazlası elde ettiği yıl \$1.392.375 ile 2012 yılı olarak görünmektedir. Tabloda verili yıllarda 2010 yılı 2009’a göre artan bir değere sahipken 2011 yılı 2010 göre azalan, 2012 yine 2011’e göre artan ve son olarak 2013 yılı 2012’ye göre azalan bir rakam seyri göstermiştir. Bu açıdan birer yıl ara ile artan-azalan değerler gösterdiğinden ilginç bir seyir izlemiştir.

İmalat Sanayi faslı, önceki yedi ülke gibi Türkiye ile Umman arasında da değer olarak en önde gelen fasıl olup dış ticaretin ağırlıklı ve belirleyici bileşimini oluşturmaktadır. Tablo’dan bakıldığında, Türkiye’nin imalat sanayi faslında her yıl bir önceki yıla göre daha fazla ihracat yaptığı ve yine her yıl dış ticaret fazlası elde ettiği görülür. Dolayısıyla ifade edilen fasılda en yüksek ihracatı da çalışma kapsamındaki en son yıl olan 2013 yılında yapmış, ayrıca yine en fazla dış ticaret fazlası elde ettiği yıl da \$372.025.231 ihracata karşı \$150.394.496 ithalat yaptığı yıl olan 2013 yılı olmuştur. Umman açısından bakıldığında, 2009’dan 2010 yılına geçişte Umman’ın Türkiye’ye ihracatı önceki yıl olan 2009’un iki katından fazla artmıştır. 2012 yılında \$52.849.058 ile bir önceki yıl olan 2011 yılında gerçekleşen \$56.546.403’a göre Umman’ın ihracatında düşüş olmuş ancak bu yıl dışında tablodaki verili her yılda bir önceki yıla göre Umman’ın ihracatı artmıştır. En yüksek oranda artış da 2012’den 2013 yılına geçişle, \$52.849.058’den \$150.394.496’a yükselerek gerçekleşmiştir. Geri kalan iki fasıldaki değerler ise yok denecek kadar az olduğu için açıklamaya gerek yoktur.

5.2.6.3. 2013 Yılında Dış Ticarete Konu Başlıca Ürünler

Ek Tablo 9’da da gösterilmiş 2013 Fasıllar Tablosu incelendiğinde Türkiye’nin Umman’a ihraç ettiği başlıca ürünler arasında et, hayvansal ve bitkisel yağlar, şeker ve mamulleri, kakao ve kakao müstahzarlar, hububat-un, sebzeler-meyvalar, çeşitli gıda müstahzarları, meşrubat, mineral yakıt-yag-mum (\$94.163.782 değerinde), plastik ve mamulleri, kauçuk ve kauçuktan eşya, ağaç ve ahşap eşya, halı, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarları, ayakkabı, taş-alçı-çimento, demir ve çelik (\$82.734.352 değerinde), demir ve çelikten eşya (\$69.077.135 değerinde), kazan-makine-cihaz, elektrikli makine ve cihazlar, motorlu taşıtlar, mobilya ve yatak takımları ile çeşitli mamul eşya yer alırken Umman’ın Türkiye ihraç ettiği başlıca ürünler ise plastik ve mamulleri ile alüminyum ve alüminyumdan eşya (\$134.415.849 değerinde) yer alır.

6- ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI VE MODEL KAPSAMINDA TÜRKİYE’NİN KÖRFEZ ÜLKELERİ İLE DIŞ TİCARETİNİN ELE ALINMASI

6.1.ÇEKİM MODELİ YAKLAŞIMI

6.1.1. Panel Veri Analizi: Tanım ve Kapsam

Panel veri analizinde kullanılan veri türlerine bakıldığında yatay kesit verileri ile zaman serisi olarak iki veri türünün kullanıldığı görülür. Zaman serisi verileri, değişkenlerin belli bir zaman aralığında farklı değerlerden oluşan bir veri setiyle analiz edilmesi suretiyle elde edilir. Yatay kesit verileri de tek bir zaman diliminde farklı değişkenlerin aldığı değerlerin analiz edilmesi suretiyle elde edilir. Panel veri analizi de her iki veri türünün bir araya getirilmesi suretiyle elde edilir.

Panel veri analizi, birden çok kesite ait zaman serilerinin bir arada bulunduğu veri setinin bulunduğu analizdir. Panel veri analizi, setleri her bir kesit için eşit uzunlukta zaman serisi içermeleri durumunda dengeli panel analizi, zaman serisi uzunluklarının kesitten kesite farklılık göstermesi durumunda dengesiz panel analizi şeklinde görülmektedir.

Kesit analizi ile zaman serisi analizini bir araya getiren panel veri analizini kullanmanın kesit veri veya zaman serisi kullanımı ile karşılaştırıldığında bir takım avantajlara sahip olduğu söylenebilir. Hsiao’ya göre bu avantajlar şu şekilde ifade edilebilir (Hsiao, 2003 aktaran; Baltagi, 2005: 4-7):

- Panel veriler, heterojenliğe karşı, kapsadığı kesitlerin heterojen olduğu bilgisiyle kontrol edilir. Zamana ya da birime göre değişmeyen etkileri kontrol ederek yanlış sonuçlar edinilmemesini sağlar.

- Panel veriler, daha ziyade değişkenlik arz eden ve daha bilgilendirici datalar olmasından dolayı, değişkenler arasında çoklu bağlantı sorunu daha az görülmektedir. Panel veri kullanılmak suretiyle tahmin edilen modellerin serbestlik derecesi yüksek olup tahmin ediciler etkinliği beraberinde taşır.

- Panel veriler, değişim dinamiklerini daha iyi yansıtmakta; buna karşın nispeten istikrarlı görünüm arz eden bir yatay kesit verisi, birçok değişimi barındırabilir.

- Panel veriler yoluyla, yatay kesit verileri veya zaman serilerinde kolayca algılanamayan tanımlama ve ölçme etkileri daha kolay saptanır.

- Panel veriler, yatay kesit verileri ve zaman serileri ile mukayese edildiğinde karmaşık modelleri oluşturma ve test etmede daha fazla kolaylık sağlar.

- Bireyler, firmalar ve hane halkları üzerinden toplanıp ölçülen mikro ölçekli panel veriler, makro ölçekte toplanıp ölçülen panel verilere nazaran daha doğru sonuçlar verebilir.

- Makro ölçekli panel veriler, uzun bir zaman serisini içerip birim kök testlerinin tipik sorunu olan standart olmayan dağılım sorununu zaman serileri analizinde ortadan kaldırır. Panel verilerde birim kökler, standart asimptotik dağılım gösterirler.

Panel verinin sahip olduğu avantajlar belirtildikten sonra, şimdi de çalışmaya çekim modelinin genel olarak ekonomi literatüründe ve özel olarak dış ticaret üzerine kullanımı ile ilgili kısa bir literatür taraması ile çalışmaya devam edilecektir.

6.1.2. Çekim Modeli

Çekim modeli, ekonomi literatüründe ampirik veriler kullanılmak suretiyle oluşturulan en önemli modellerden biri olarak öne çıkmakta ve özellikle, bu kapsamda, dış ticareti açıklayan modeller içinde ülkelerin ikili ticaret hacimlerini çekim modeli üzerinden açıklayan birçok çalışma yapılmıştır. Konuyla ilgili yapılan çalışmaların temeli, 17. yüzyılda Newton'un bulduğu yer çekimi yasasına dayanmaktadır. Newton'un bulduğu çekim yasasına göre, iki cisim, birbirlerini her iki cismi birleştiren bir çizgi doğrultusundaki kuvvetle çekerler. Bu kuvvet, (6.1) no'lu denklem şeklinde, iki kütleinin çarpımıyla doğru orantılı ve aralarındaki mesafenin karesi ile ters orantılıdır.

$$F = [G \times (M_1 \times M_2)] / R^2 \quad (6.1)$$

Newton'un çekim yasasına göre;

F: Çekim kuvvetini

M_1 ve M_2 : Cisimlerin kütlelerini

R: Mesafeyi

G: Evrensel çekim sabitini

belirtmektedir.

Çekim yasası ilk defa Tinbergen (1962) ve daha sonra Poyhonen (1963) ekonomi literatürüne tatbik edilerek yine adı geçen iktisatçılar, çekim yasasının uluslararası ticarete ülkeler arasındaki dış ticaret akımlarını açıklamak için de kullanılabileceğini ileri sürmüşlerdir. Böylece, çekim yasasının kullanımı iktisat literatüründe (3.2) no'lu denklemde görüldüğü üzere gerçekleşmiştir.

$$F_{ij} = [G \times (M_i^\alpha \times M_j^\beta)] / R_{ij}^\theta \quad (6.2)$$

Çekim yasasının ekonomi literatürüne uyarlamasına göre F_{ij} , i ülkesi ile j ülkesi arasındaki toplam ticareti veya i ülkesinden j ülkesine gerçekleşen akımı göstermektedir. Denklemde yer alan M_i ve M_j değişkenleri ilgili ülkelerin ekonomik büyüklüklerini gösterirken R_{ij} de i ve j ülkeleri arasındaki mesafeyi ifade etmektedir. Yine G evrensel çekim sabitini temsil etmektedir. Denkleme göre, iki ülke arasındaki ticaretin, ülkelerin ekonomik büyüklükleri ile doğru oranda artması ve aralarındaki mesafe nispetinde azalması söz konusu olmaktadır. Tam bu noktada şunu belirtmek gerekir ki Ballenger ve Coyle (2010) belirttiği gibi yeni taşıma teknolojilerindeki gelişmelerin taşıma ve iletişim maliyetlerini düşürmesi nedeniyle ülkelerarası mesafelerin ticaret akımları üzerindeki etkisinin azalabileceğini belirtmiştir. Nitekim çekim yasasının çalışma bağlamında, ekonometrik model bazında tatbikatında da bu durum görülecektir.

6.1.3. Çekim Modeli Üzerine Kısa Bir Literatür Taraması

Çekim modeli kullanılarak dış ticaret üzerine analiz yapan birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar, dünyanın değişik bölgelerinde, farklı değişkenler kullanılarak farklı coğrafyalarda ve o coğrafyalardaki ülkelerin üzerine tatbik edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, birtakım çalışmalarda mal ve hizmet anlamında dış ticaret ayrımı yapılarak mal veya hizmet üzerine dış ticarete çekim modeli uygulanmış ve çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

Kimura ve Lee “the Gravity Equation in International Trade in Services” adlı eserlerinde (2004) iki taraflı hizmet ticareti üzerindeki çeşitli faktörlerin değerlendirilmesini içeren bir çalışma yapmışlardır. 1999-2000 yılları arasında 10 OECD ülkesi ile diğer ülkeler arasında iki taraflı hizmet ticareti ve mal ticareti üzerine standart çekim modeli kullanarak regresyonlar uygulamışlardır. Çalışmaya göre, çekim modeli kullanılarak hizmet ticareti mal ticaretinden daha iyi öngörülebilir. Yine çalışmaya göre, mal ihracı ile hizmet ithali arasında tamamlayıcı bir ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir. Kimura ve Lee’nin çalışmalarından çıkan bir diğer sonuç, hizmetlerin birtakım özellikleri, hizmet ticaretini mal ticaretinden ayırt etse de ticaret akımlarına ve kaynakların dağılımına etkileri bakımından aralarında bir fark yok olup herhangi bir uluslararası ticaret teorisi ikisini birlikte ele almalıdır.

Hindistan’ın ticaret potansiyelini tahmin etmek için yaptığı araştırmada Batra (2004), genişletilmiş çekim modelini kullanarak Hindistan ile ticari partnerleri arasında gerçekleşen ikili ticaret akımlarını analiz etmiş ve bu akımlar yoluyla elde ettiği katsayıları, Hindistan’ın dış ticaret potansiyelini tahmin etmek için kullanmıştır. Batra’nın çalışması kapsamında çıkardığı sonuçlar ise şöyledir:

- I- Hindistan’ın dış ticaret potansiyeli dikkate alındığında en fazla dış ticaret gerçekleştirebileceği bölge Asya-Pasifik’tir.
- II- Batı Avrupa ve Kuzey Amerika, Asya Pasifik’ten sonra Hindistan’ın en fazla dış ticaret yapabileceği bölgelerdir.

- III- Pakistan, SAARC (Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı / South Asian Association for Regional Cooperation) ülkeleri içerisinde Hindistan'ın en fazla dış ticaret potansiyelinin olduğu ülkelerdir.
- IV- Filipinler, ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği / Association of Southeast Asian Nations) ülkeleri içerisinde Hindistan'ın en fazla dış ticaret potansiyeline sahip olduğu ülkedir.

Zarros ve Lehman'ın yaptığı "Augmented Gravity Model: An Empirical Application to MERCOSUR-Eurolen Union Trade Flows" adlı çalışmalarında (2003), MERCOSUR-AB ticaretini her iki ticaret bloğunun, vardığı anlaşmaları müteakip ticaret potansiyelini çekim modeli kullanarak araştırmışlardır. Çalışma, 4'ü MERCOSUR'ün resmi üyesi ve Şili de olmak üzere 5 MERCOSUR ülkesi ile 15 AB üyesi ülkeye uygulanmıştır. Çalışmada panel veri analizi kullanılmış ve sabit etki modeli, çekim modelinin rastgele etkilerine tercih edilmiştir. Bundan dolayı altyapı, gelir farklılıkları ve döviz kuru da standart çekim modeline eklenmiş ve iki taraflı ticaret akımlarının önemli değişkenleri olduğu belirlenmiştir.

Cristie (2002) de en küçük kareler (EKK) yöntemini kullanarak OECD ülkeleri ile Güneydoğu Avrupa ülkeleri arasındaki ticaret hacmini 1996-1999 yıllarının yatay kesit verilerini kullanmak suretiyle tahmin etmeye çalışmıştır. Bu sayede çıkarılan sonuçlar, farklı GSYİH'lerin ve çeşitli uluslararası örgütlere muhtemel üyeliklerin, ticaret hacmine muhtemel etkilerini değerlendiren öngörüler açısından kullanılmıştır. Çalışmadan, ülkelerarası ticaretin ya çok düşük ya da çok yüksek olmasından dolayı , ülkelerarası ticaret akımları açısından bunun ülkelerarası ticaret homojenliğini yitirdiği sonucuna varılmıştır.

Anderson, "The Gravity Model" (2011) adlı makalesinde, Çekimin (Gravity) ekonomide en başarılı ampirik modellerden biri olduğunu ve son zamanlardaki pratiklerde daha derin teorik bilgileri bir araya getirerek mekânsal ilişkiler üzerine daha zengin, daha doğru tahmin ve yorumlamaları temin etmiştir. Çalışmasının devamında Anderson, çekimin hem ticaret ve hem de faktör hareketlerindeki ekonomik ilişkilerde, muazzam şekilde gözlenmiş değişken sağlayarak ekonomide en başarılı ampirik modellerden biri olduğunu çıkarsamasını yapmıştır.

1995-2001 yıllarında Mısır, İsrail, Lübnan, Ürdün, Suriye ve Türkiye arasındaki bölge içi ticaret potansiyelinin dinamiklerini araştıran Tovias ve diğ. (2005), anılan ülkelerarası ticaretin, potansiyelinin çok altında geliştiğini ifade etmiştir. Bunun da en büyük sebebinin çalışma kapsamındaki ülkelerin birbirleriyle ve bölge içinde var olan gerginlikten kaynaklandığını belirterek siyasi tansiyonun düşmesi veya bitmesi durumunda, çekim modelinden elde edilen sonuçlara göre, mevcut bölge içi ticaret %'5'lik seviyeden %10 seviyesine yani iki katına yükselecektir. Çalışmada çıkan ve şaşırtıcı olmayan bir sonuç da, siyasi tansiyonun düşmesi ve mutlak ilişkilere geçilmesi durumunda kendi dış ticaret potansiyeline göre en fazla dış ticaret potansiyeli artacak ülkenin İsrail olacaktır.

Okyanusya'da bir ada ülkesi olan Fiji'nin dış ticaret potansiyelini 2005 yılına ait yatay kesit verileri ile inceleyen Ram ve Prasad (2007), araştırmaları sonucunda Pasifik ülkelerinin Fiji'nin ticaret potansiyelinin en yüksek olduğu bölge olduğunu belirterek ikinci en yüksek ticaret potansiyelinin Batı Avrupa ve üçüncü en yüksek ticaret potansiyelinin Kuzey Amerika olduğu sonucuna varmıştır.

Bir Güneydoğu Afrika ülkesi olan Malavi'nin önemli dış ticaret ortakları ile ticari akımlarına etki eden faktörleri inceleyen Simwaka (2006), Malavi'nin ticaret yaptığı ülkelerin ekonomik büyüklüklerinin, coğrafi uzaklıklarının ve ülkelerin döviz kurlarındaki dalgalanmaların Malavi ile aralarındaki dış ticaret üzerinde etkili olduğu sonucuna varmıştır. Bu çalışmada asıl ilginç olan bulgu, komşuluk ve bölgesel ekonomik anlaşmaların etkilerinin anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmasıdır.

Rahman (2003), çekim modelini kullanarak Bangladeş'in incelemiş ve adı geçen ülkenin, ticaret yaptığı ülkelerin ekonomik büyüklüğünden, kişi başı GSYİH'sinden ve ticari açıklarından olumlu yönde ve taşıma maliyetlerinin artmasından olumsuz yönde etkilendiği sonucuna varırken döviz kurlarından etkilenmediği sonucuna varmıştır.

Fратиanni, "The Gravity Equation in International Trade" (2007) adlı yazısında ticaret akımlarını açıklamaya çalışmış ve bunu yaparken de çekim modeline yoğunlaşır. Fratianni çekim modeline yoğunlaşmasını iki sebeple açıklar:

Birincisi, çekim modelinin ikili ticari akımları açıklamak konusunda büyük bir ampirik veri seti sağlamasıdır. Fratianni, 1970'lere kadar modelin “babasız bir çocuk gibi” olduğunu ve bunun 1970'lerde değiştiğini, bugün gelinen noktada ise çekim modelinin güçlü kurumsal bir desteğinin olduğunu ve birçok uluslararası ticaret modelinden türetilbildiğini belirtmiştir. İkincisi ise, Çekim modelinin uluslararası ticaretin alternatif hipotezlerini çözümlemede kullanılabilmesi olduğunu söylemiştir.

6.1.3. Türkiye'nin Dış Ticaretini Çekim Modeli İle Açıklamaya Yönelik Çalışmalar

Genel olarak bir literatür taraması yapıldığında, Türkiye'nin dış ticaretini çekim modeli ile açıklayan çalışmalar ağırlıklı Türkiye – Avrupa Birliği arasındaki ilişkileri açıklamaya yöneliktir. Ancak son zamanlardaki çalışmalar farklı bölgelere ve hatta turizmin etkisi gibi farklı alanlara da uygulanmaya başlanmıştır.

Nowak-Lehmann vd. (2007) 1988-2002 yıllarını kapsayan çalışmaları Türkiye ile AB arasındaki ticaret üzerine bir inceleme olmuştur. Türkiye'nin AB'ye ihracatını, endüstri ve tarımsal ürünler üzerinden tetkik etmiştir. İki taraf arasındaki dış ticarete parasal değerlere de önem vererek fiyat rekabeti açısından Türk Lirasının reel değerindeki bir artışın, Türkiye'nin ihracatı açısından tüm sektörler için önemli bir avantaj olacağı sonucuna varmışlardır. Ayrıca, başta tarım sektörü olmak üzere AB tarafından uygulanan tarife ve tarife benzeri engeller karşısında zorluk çeken Türkiye'nin, mevcut gümrük birliği anlaşmasının genişletilmesi suretiyle tarım sektöründeki ihracatının artacağı sonucuna da ulaşmışlardır.

Antonucci ve Manzocchi (2005) yaptıkları araştırmalarında, Türkiye ile AB arasındaki ticaret ilişkisini çekim modeli ile inceleyerek 1967-2001 yıllarını içeren bir çalışma yapmıştır. Buna göre, ilk olarak Türkiye'nin ticaret örüntülerinin çekim modeli ile test edilebilirliğine bakılmış ve daha sonra Türkiye ve AB arasındaki ticari ilişkilerin seviyesi test edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucuna göre, Türkiye için ticari akımların izlenebileceği bir çekim modelinin oluşturulabileceği ve özel olarak Türkiye ile AB arasındaki ticaret akımlarında özel bir ilişkinin olup olmadığı irdelenmiş, zira iki taraf arasında vuku bulan ticaretin potansiyelinden fazla yapıldığı görülmüştür. Sonuç olarak, Türkiye ve AB arasında özel bir ticari ilişki olduğu sonucu çıkarılmıştır.

Türkiye'nin turizm potansiyelinin ortaya çıkarılması yönünde çekim modeli kullanarak araştırma yapan Karagöz (2008), çalışmasında Türkiye'ye turistlerin gelişine ve turist sayısına etki eden talep yanlı faktörleri ve Türkiye'ye kendilerinden turist gelen ülkelerin turizm potansiyelini inceleyip ülkelerin ekonomik büyüklük, uzaklık, kültürel ve tarihsel bağlar ile komşuluk gibi değişkenlerinin Türkiye'ye gelen turist sayısında ve akımında etkili olduğu sonucuna varmıştır. Çalışmada yine, Türkiye'nin turist akımı açısından genişleme potansiyeline sahip olduğu ülkeler ile potansiyelinin üzerinde olan ülkelerin listesi de verilmiştir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütüne (KEİ) üye ülkeler arasındaki ticaret akımlarını inceleyen Genç vd. (2007), sabit etkiler esasına dayalı panel veriler kullanılarak çekim modeli yöntemiyle KEİ ülkeleri arasındaki ticaret akımlarını analiz etmiştir. Çalışmadan ülkelerin ekonomik ve nüfus büyüklüklerinin, ortak sınır ve dile sahip olmalarının ticaret akımlarını pozitif yönde etkilediği sonucu çıkarılırken üye ülkeler arasındaki uzaklığın ise ticaret akımlarını negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

6.1.4. Çalışma Metodolojisi ve Data

Yukarıda panel veri analizi ve çekim modeli ile ilgili açıklamalar yapıldıktan sonra Türkiye'nin sekiz Körfez ülkesi ile dış ticaret hacmi ile belirlenmiş değişkenler arasındaki ilişki irdelenecektir. Ancak, özellikle bazı kukla değişkenlerin ne kadar ilişkiye sahip olduğunu test etmek için model uygulamasında dünyanın farklı coğrafyalarından Türkiye dışında otuz beş ülke seçilerek model uygulaması yapılmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken de 1999-2013 dönemine ilişkin analizler panel veri yöntemiyle yapılmıştır.

6.1.5. Modelin Seçimi

Panel veri analizi, Baltagi'nin (2004) belirttiği üzere, üç şekilde gerçekleştirilmektedir: havuz (pooled), sabit (fixed) ve tesadüfi/rassal (random). Bu çalışma kapsamında Havuz model kullanılarak sabit etkinin mi yoksa tesadüfi etkinin mi kullanılacağını belirlemek amacıyla Hausman Testi de uygulanacaktır.

6.1.6. Model Veri Seti ve Değişkenler

Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki ticari ilişkiyi inceleyen bu çalışmada toplam ticaret hacmini etkileyen değişkenler bağımsız değişkenler olarak ele alınacak ve kukla değişkenler de kullanılacaktır. Dolayısıyla, bu çalışmada daha fazla bilgi verebileceği düşünülen panel veri yöntemi kullanılmıştır. Bağımsız değişken olarak kullanılacak ticaret hacmi ile beraber birçok bağımsız değişken kullanılacak olup denklem oluşturulacaktır.

Denklem şöyle gösterilebilir:

$$\begin{aligned} \text{TOTR}_{it} = & \alpha + \beta_1 \text{GDP}_{it} + \beta_2 \text{GDPP}_{it} + \beta_3 \text{INF}_{it} + \beta_4 \text{DIST}_{it} + \beta_5 \text{AGRC}_{it} \\ & + \beta_6 \text{STA} + \beta_7 \text{OS} + \beta_8 \text{AB} + \beta_9 \text{OY} + \beta_{10} \text{ODIN} + \beta_{11} \text{IIT} + \epsilon_{it} \end{aligned} \quad (6,3)$$

Yukarıda yazılmış (6,3) numaralı denklem ile bütünleşik regresyon modeli seçilerek iki yönlü rastlantısal etkiler (two way random effects) yöntemiyle ve e views programı kullanılarak tahmin yapılmaya çalışılmıştır.

Model için kullanılan denklemde, GSYİH (GDP) ile mesafe değişkenleri, modelin çıkış varsayımı olan iki değişken olup diğer değişkenlerin de modele ne derecede etki ettiği sınanmaya çalışılmıştır. Burada GSYİH değişkenleri ile mesafe değişkenleri üzerinde durmak gerekir. Birincisi, ülkelerin ekonomik büyüklüklerini ölçmesi açısından önemlidir ancak burada sorgulanması gereken hangi GSYİH sorusudur. Zira, literatürde satın alma gücü paritesine ve nominal hesaplama göre yapılabilen iki ayrı hesaplama yöntemi vardır. Ancak, uluslararası ticaretin döviz kurlu nominal dolar hesaplamasıyla yapıldığı gerçeği ile bu çalışmada da GSYİH değişkeni nominal döviz kuru ile ele alınmıştır. İkincisi, mesafe değişkeni de ülkelerin başkentleri arası mesafeye göre ele alınmıştır. Yani her ülkenin farklı ticaret merkezleri veya ticaretin ağırlığının başkent dışında başka yerlerde de olabileceği düşünülmüş ancak böyle bir durum da soyutlama ve genellemeyi zorlaştıracı olduğu düşünülmüş ve basitleştirme amacıyla ülkelerin başkentleri arası mesafe alınmıştır.

Şimdi de değişkenler tek tek açıklanırsa şöyle ifade edilebilir:

TOTR: Total Trade'in kısaltılmış halidir. Toplam ticaret hacmi olarak kullanılan bu değişken ithalat ve ihracatın toplamından oluşmaktadır. Yani Türkiye ile ilgili ülke arasındaki ithalat ve ihracatın toplamını ifade eden değişkendir.

GDP: GSYİH değişkenini ifade eden bu sembol, önceden de açıklandığı üzere dolar döviz kurlu nominal hesaplama suretiyle bulunmuştur.

GDPP: Kişi başına GSYİH değişkenini ifade etmektedir.

INF: Ülkelerin enflasyon oranlarını ifade eden denklemdir.

DIST: Ülkelerin başkentleri arasındaki mesafeyi ifade eden değişkendir.

AGRC: Tarımsal kesimin ülkelerin GSYİH içindeki oranlarını ifade eden değişkendir.

Kukla değişkenler de kullanılmış ve "0" ile "1" değerleri kullanılmıştır. Kukla değişkenler de açıklanacak olursa:

STA: Türkiye ile ilgili ülkeler arasında Serbest Ticaret Anlaşması olup olmadığını ifade eden değişkendir.

OS: Türkiye ile ilgili ülkeler arasında sınır olup olmadığını ifade eden değişkendir. Burada dikkat edilmesi gereken husus ortak sınır değişkeninden kastedilen ortak kara sınırı değişkenidir. Örneğin, Ukrayna Türkiye ile ortak sınıra sahip bir ülke değildir. Bundan dolayı sınır kavramı sınırlı tutulmuştur.

AB: Aynı Bölge değişkenini ifade eden semboldür. Aynı bölge ifadesinden anlaşılması gereken, çalışmanın başında da belirtildiği üzere, Türkiye'nin Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya'nın parçası olduğu değerlendirmesi üzerinden değerlendirilecektir . buna göre, bu açıklama çerçevesi üzerinden AB kukla değişkeni kullanılmıştır.

OY: Ortak yönetim biçimini temsil eden bu sembol, çalışma kapsamındaki ülkelerin yöneticilerinin irsi mi yoksa seçim yoluyla mı işbaşına geldiğine göre ele alınacaktır. Türkiye'de yöneticilerin seçimle işbaşına geldiği düşünülerek çalışma kapsamındaki ülkelerin kukla değerleri de buna göre yapılacaktır.

OD: Ortak Din değişkeni temsil eden bu değişken, çalışma kapsamındaki ülkelerde çoğunlukta halk dininin İslam olup olmadığına göre ele alınmıştır. Burada rejimlerle (sekülerist, İslami) ilgili herhangi bir şey kastedilmemiştir. Ayrıca mezhep konusu konu dışında tutulmuş, İslam dini çoğunlukta olanlar aynıymış gibi ele alınmıştır.

IIT: Aynı uluslararası örgüte mensubiyeti ifade eden değişkendir. Burada aynı uluslararası örgütten kastedilen İslam İşbirliği Teşkilatı'dır. Bundan dolayı semboller de adı geçen örgütü ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

Denkleme uyarlanmış rakamlar/veriler, Dünya Bankası ve TÜİK verilerinden derlenerek oluşturulmuş verilerdir. Bu veriler, sadece Körfez ülkelerine ait veriler olmamış, çalışmanın ilgili değişkenlerinin anlamlı çıkması için 35 ülke verileri şeklinde oluşturulmuştur. Burada da asıl amaç, özellikle kukla değişkenlerin, Türkiye ile Körfez ülkeleri dış ticaret hacmi üzerinde etkisini ölçmek içindir.

6.1.7. Tahminler ve Ampirik Bulgular

E-views programı ile test edilen çalışma kapsamında 35 ülke ile ilgili veriler sınanmıştır. Bunun neticesinde, hangi değişken ve kukla değişkenlerin dış ticaret hacmine nasıl etki ettiği ölçülmeye çalışılmıştır. “t statistic” sütununda yer alan veriler içinde “+1,96 ile -1,96” aralığında yer alan veya “prob.” Sütununda 0,05’ten küçük olan değerler, dış ticaret bağımsız değişkenine anlamlı düzeyde etki yapan değişkenler olmuştur. Ayrıca, yine “t statistic” sütununda yer alan değerlerin önündeki “-” işaretleri, bağımsız bu değişkenler ile bağımlı değişken olan ticaret hacmi arasında negatif ilişkiye, pozitif değerde olan sayılar ise bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan ticaret hacmine olumlu ettiğini göstermektedir. Buna göre, çalışma kapsamındaki ülkelerin GSYİH değerleri ile Türkiye’nin bunlarla dış ticaret hacmi arasında anlamlı ve olumlu derecede etki vardır. Sabit hata terimini ifade eden “C” değeri de anlamlı çıkmıştır.

Tablo 6.1 Çekim Modeli Sonuç Tablosu

Dependent Variable: TOTR?				
Method: Pooled EGLS (Cross-section random effects)				
Date: 02/20/15 Time: 11:32				
Sample: 1999 2013				
Included observations: 15				
Cross-sections included: 35				
Total pool (unbalanced) observations: 494				
Swamy and Arora estimator of component variances				
Cross sections without valid observations dropped				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	6.17E+16	2.57E+16	2.398699	0.0168
GDP?	0.077411	0.013546	5.714524	0.0000
GDPP?	358767.4	432925.7	0.828704	0.4077
DIST?	-2.39E+12	2.53E+12	-0.946442	0.3444
INF?	480863.6	460562.0	1.044080	0.2970
AGRC?	-417181.7	596596.1	-0.699270	0.4847
STA?	-6.62E+15	4.19E+16	-0.158080	0.8745
OS?	-7.92E+15	3.55E+16	-0.223233	0.8234
AB?	-3.16E+16	2.40E+16	-1.317304	0.1884
OY?	-2.17E+16	1.94E+16	-1.115915	0.2650
ODIN?	-3.20E+16	4.92E+16	-0.649723	0.5162
IIT?	9.62E+15	4.67E+16	0.205910	0.8369
R-squared	0.085502	Mean dependent var		3.53E+15
Adjusted R-squared	0.064632	S.D. dependent var		2.32E+16
S.E. of regression	2.24E+16	Sum squared resid		2.43E+35
F-statistic	4.096822	Durbin-Watson stat		0.920814
Prob(F-statistic)	0.000009			

Diğer değişkenler açısından bakıldığında, çalışma kapsamında test edilen 35 ülkenin Türkiye ile ticaretine anlamlı düzeyde bir etki etmedikleri görülür. Oysa literatürde çekim modelini kullanan birçok çalışma, mesafe ve İİT üyeliği değişkenlerinin Türkiye'nin dış ticaretinde anlamlı etti ettiğini belirtmiştir. Burada asıl sorulması gereken soru şudur: hangi ülkeleri hangi ülkelerle mukayese ediyoruz? İşte bu noktada değişkenlerin ifade ettiği değer de değişecektir. Örneğin çalışmada test amacıyla kullanılan Hindistan, Endonezya, Singapur vs. ülkelerden bir veya birkaçı çıkarılınca veya belki de yeni ülkelerin verilerinin eklenmesi durumunda değişkenlerin anlamlılık ve etki düzeyleri de değişecektir. Üstelik, bu çalışma kapsamına alınmayan birtakım başka faktörlerin de olabileceği hesaba katılmalıdır. Sözelimi siyasi gerginlikler, sınır uyumsuzlukları, tarihsel düşmanlık, mezhepsel ilişkiler vs. de

değerlendirilmesi gerekli olabilecek unsurlardır. Ancak yine de, programın bize verdiği değişkenlerin işaretleri de önemli ipuçlarıdır.

Verili ülkelerin testinden çıkan sonuca göre, ülkelerin satın alma gücü paritesine göre GSYİH'si, enflasyon oranı ve İİT üyeliği Türkiye ile dış ticaretlerine anlamlı düzeyde olmasa da olumlu yönde etki ettiklerini gösterirken mesafe, GSYİH içindeki tarımsal kesimin oranı, Türkiye ile ortak sınır, Türkiye ile ilgili ülkeler arasında Serbest Ticaret Anlaşması, Türkiye ile aynı bölgede yer alma, Türkiye ile ortak yönetim biçimine sahip olma ve Türkiye ile ortak dine sahip olma değişkenlerinin Türkiye'nin ilgili ülkelerle dış ticaret hacmine anlamlı düzeyde olmasa da olumsuz etki yaptığını göstermektedir.

7. SONUÇ

Çalışma kapsamında öncelikle Körfez ülkelerinin hangi ülkeler olduğu ve neye göre bu tanımın yapıldığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, Basra/Fars/Arap Körfezi olarak farklı adlarla ifade edilen ancak çalışma dilinin Türkçe olması hasebiyle, Türkçede yaygın olarak kullanımı tercih edilen Basra Körfezi olarak adlandırılan Körfez’e kıyısı bulunan sekiz ülke ele alınmıştır: İran, Irak, ve kısaca GCC/KİK olarak bilinen altı Körfez İşbirliği Konseyi üyesi ülke (Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Katar, BAE ve Umman).

Türkiye’nin adı geçen ülkelerle dış ticareti ele alınırken de öncelikle literatürde bilinen üç temel dış ticaret teorisi ele alınarak çalışma ile ilgili bir bakış açısı elde edilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde, adı geçen her bir teori ile ilgili mezkur ülkelere nasıl tatbik edileceği de açıklanmıştır.

Mutlak Üstünlükler Teorisi açısından bakıldığında, sekiz Körfez Ülkesinin Türkiye’den mutlak olarak üstün olduğu alan, petrol kaynakları ve enerji üretim maliyetleridir. Özellikle, Irak ve Suudi Arabistan dünyada en az maliyetle petrol çıkartan iki ülke olarak göze çarpmakta ve bu alanda mutlak olarak üstün olmaktadır. Diğer ülkeler de her ne kadar Suudi Arabistan ve Irak kadar ucuza üretim potansiyelleri olmasa da Türkiye’ye nazaran mutlak olarak petrol ve enerji kaynaklarının üretiminde mutlak olarak üstün durumdadırlar. Ayrıca, petrole dayalı sanayide de bu durum geçerlidir. Bundan dolayı, mutlak üstünlükler teorisine göre bakıldığında, Türkiye’nin kendisinin petrol ve enerji kaynaklarının üretimi ve ilgili sektörlerde genel olarak, üretimi Körfez ülkelerine bırakması gerekir. Diğer taraftan, kazan, makine ve elektrikli cihazların üretimi konusunda Türkiye’nin bu ülkelere yönelik mutlak üstünlüğü söz konusu olup yine mutlak üstünlük teorisi açısından, anılan ülkelerin bu ürünlerin üretimi konusunda üretimi Türkiye’ye bırakmaları gerekmektedir.

Uluslararası ticarete, bir tarafın iki ürünün üretiminde de mutlak olarak üstün olabileceği ve mukayeseli olarak üstün olduğu alanlarda üretim yapması gerektiği iddiasıyla ortaya çıkan mukayeseli üstünlükler teorisine göre Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki dış ticaret ele alındığında, Türkiye’nin sadece kazan, makine ve elektrikli ürünlerde değil,

petrokimyasal veya mineral yakıt, yağ, mum gibi petrokimyevi sektörlerde de bazı Körfez Ülkelerinden üstün olduğu görülürken ayrıca, bazı Körfez Ülkelerinde de kazan, makine ve elektrikli ürünlerin ticaretinde de öne çıktığı görülebilmektedir. Bu durumda, Ricardo'nun öne sürdüğü ve mukayeseli üstünlük olarak ifade ettiği, ilgili ülkenin hangi ürünü en ucuza üretebiliyorsa onu üretmesi gerektiği perspektifi dikkate alındığında Körfez Ülkeleri, petrokimyasal ürün üretimini daha ucuza yapmakta ve buna karşın Türkiye de kazan, makine ve cihazların üretimini daha ucuza yapmaktadır. Bu durumda, Körfez ülkelerinin iç fiyatları gereği daha ucuza ürettiği petrokimyasal ürünleri, Türkiye'nin de yine iç fiyatları gereği daha ucuza ürettiği kazan, makine ve elektrikli ürünleri üretmesi iki taraf arasındaki uluslararası ticaretin sürdürülebilirliği açısından daha faydalı olacaktır.

Heckscher-Ohlin veya diğer adıyla faktör donatımı teorisine göre bakıldığında üründen çok emek-sermaye faktörleri öne çıktığından analiz düzeyimizin de diğer iki teoriye göre değişmesi gerekir. Nitekim, bu teoriye göre Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki dış ticareti ele aldığımızda GCC üyesi altı ülke, Irak ve İran şeklinde üç ayrı analizin yapılması gerekmektedir: GCC üyesi altı ülke, sermaye açısından zengin olduğundan daha çok sermaye zengin ürünlere yönelmelidir. Nitekim bu ülkelerin petrokimyasal ürünlere yönelmeleri de bunun gerekliliğini yerine getirdiklerini göstermektedir. Diğer taraftan, Türkiye de ilgili ülkelere göre emek yoğun bir ülke olup bu alanda uzmanlaşması gerekir. Türkiye'nin dokuma (giyim eşyaları ve halı gibi) ürünlerinde bu ülkelere yoğun ihracatı da bunun gerekliliğini yerine getirdiğinin işareti niteliğindedir. Ayrıca, Diğer emek-yoğun ürünlerin üretiminde de faktör donatımı teorisine uygun şekilde Türkiye'nin üstünlüğü görülmektedir. Ancak, Irak ve İran konusunda adı geçen teoriye göre bir açıklama yapmak doğru olmayabilir. Öncelikle, İran'la ilgili spesifik ele alınan ürüne göre durum farklılık göstermekte ve Irak açısından da siyasi belirsizliklerin üretim üzerinde yarattığı ciddi sıkıntılar ve üretilebilenin çok altında bir üretim seviyesi görülmektedir. Özellikle İran ve Türkiye, emek ve sermaye açısından her ne kadar birincisinde kamu ve ikincisinde özel sektörün daha güçlü olduğu bir yapı söz konusu olsa da, iki ülke emek ve sermaye açısından birbirine yakın bir görünüm arz etmekte ve İran'a uygulanmakta olan ambargolar ve Batı Dünyasının İran ile yaşadığı kriz nedeniyle gerçek ve istikrarlı bir emek-sermaye gücü tespit edilememektedir.

Dış ticarette hangi ürünlerde hangi ülkenin daha yüksek bir potansiyele ve hangi alanlarda daha öne çıkabileceğini görmek için özel bir araştırma yapmak gerekmektedir. Örneğin, Türkiye ve Körfez ülkelerinde teknik eleman sayısı, hangi sektörlerle ne kadar kalifiye iş gücü aktarılabilirliği gibi sorular, toplam işgücü sayısından daha sağlıklı bir bilgi verecek olup hangi ülkelerin hangi sektörlerde öne çıkabileceğini de bize daha açık gösterebilecektir. Tabii, söz konusu ülkeler Ortadoğu/Batı Asya'da olduğundan siyasi etkenleri de unutmamak gerekir. Dolayısı ile, bu paragrafta ifade edilen hususları daha net hale kavuşturmak için de özel bir çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

1980'lerin başıyla, dünya üzerinde ekonomik liberizasyon ile beraber, uluslararası ticaret hacmi de artıp ithalat ve ihracatın GSYİH'ye oranı artış içine girmiş ve bu durum da 1990'larla beraber kendini daha belirgin biçimde göstermiştir. Çalışma kapsamında da, 1999'dan başlayarak 2013 yılına dek süren dönemde dünya ekonomisi ile ilgili birtakım temel bilgiler verilmiş olup analizin gücü arttırılmaya çalışılmıştır.

1999'dan 2013 yılına dek dünya GSYİH'sinin 2,5 kattan daha az arttığı görülmüştür. Türkiye ve Körfez ülkeleri açısından bakıldığında ülkeden ülkeye belirtilen yıllar aralığında GSYİH miktar ve değeri değişmekle birlikte, belirgin bir şekilde daha büyük oranda büyümüştür (her ne kadar İran'ın ambargolar sebebiyle Dünya Bankası'nın verdiği 2012 - 2013 rakamlarında düşüşler olsa bile Türkiye dahil dokuz ülke ortalaması açısından anılan ifade değerini korumaktadır). Aynı durum, satın alma gücü paritesine göre GSYİH oranındaki büyümede de görülmektedir (Irak ile ilgili bazı yıllardaki rakamlar he ne kadar belirsiz veya dengesiz de olsa).

İthalat ve ihracat değişkenleri açısından bakıldığında, ithalat ve ihracatın artış değer ve oranı, Dünya GSYİH artış değer ve oranı ile doğru orantılı artmış ve hatta ithalat ve ihracatın GSYİH'ye oranına da bakıldığında ortalama 1999'da dünya ithalatının dünya GSYİH'sine oranı %22,7 ve dünya ihracatının dünya GSYİH'sine oranı da %23,2 olmuş, yani her bir değişken için ortalama %23 olan bu oran 2013 yılına gelindiğinde ise önemli oranda değişmiştir. Ortalama olarak dünya ithalatının dünya GSYİH'sine oranı % 29,7 iken dünya

ihracatının dünya GSYİH'sine oranı da %29,9 olmuş, yani her bir değişken için ortalama %30 civarında olmuştur. Bu rakamlardan şu sonuçlar çıkmaktadır:

- 1- Dünya ithalat ve ihracatının dünya GSYİH'sine oranı, 1999 yılından 2013 yılına gelindiğinde yaklaşık olarak %7 oranında artmıştır. Bu da ülkelerin ekonomik ilişkilerinin ve karşılıklı bağımlılığın sürekli arttığı tezini tam olarak doğrulamaktadır.
- 2- Dünya ithalat ve ihracatı, 1999 yılından 2013 yılına dek geline süreçte, dünya GSYİH'sindeki her bir birim artıştan daha büyük bir değerde artmıştır. Çalışma kapsamında, Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki dış ticaret değerlerine bakıldığında da bu durum görülebilmektedir. Nitekim, çekim modelinin tatbikinden de görüldüğü şekilde, Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmi, Körfez Ülkelerinin ve Türkiye'nin GSYİH'sinin bir birim artması durumunda gerçekleştirdikleri dış ticaret hacminin bir birimden daha yüksek değerde olduğu görülmüştür.

Dünya ithalat ve ihracatının yıllık artış oranına bakıldığında, 2001 ve 2009 yıllarındaki krizin etkisinin belirgin biçimde görüldüğü yıllar haricinde, genel olarak dünya ithalat ve ihracatında belirgin bir oranda artış olmuştur. Sözgelimi, 2001 yılında %0,7'lik bir dünya ithalat ve ihracat artış oranıyla neredeyse artış oranı durmuş ve 2009 yılında da dünya ithalat ve ihracat oranı yaklaşık olarak %11 civarında bir düşüş oranı görmüştür. Yani 2009 yılında dünya ticaret hacmi %11'e yakın bir oranda düşmüştür. Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki ithalat ve ihracatın artış/azalış oranına bakıldığında ülkeden ülkeye bu oranlar değişiklik gösterse ve genel olarak dünya ithalat ve ihracatındaki artış oranının üzerinde olsa da 2001 ve 2009 yıllarında umumi olarak bu oranlarda belirgin bir düşüş görülmüş ve diğer yıllarda artış görülmüştür. Dolayısıyla, Türkiye ile Körfez Ülkeleri ithalat ve ihracat artış oranlarının dünya ithalat ve ihracatının artış oranlarıyla doğru orantı gösterdiği ve Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki ticaretin dünyadaki ekonomisindeki gelişmelerden doğrudan etkilendiği tespiti yapılabilir. Bu durum da çalışma kapsamında ele alınan ülkelere göre uygulanan çekim modelinin sonucunu ispatlar niteliktedir. Yani aynı bölge, ortak din, ortak uluslararası örgüte üyelik (İİT) ve ortak sınır gibi değişkenlerin aslında birçok çalışmada iddia edildiği gibi, Türkiye ile çalışma kapsamında modele tatbik edilmiş ülkeler itibariyle, çok önemli etkenler olmadığını göstermekte ve ülkeler arasındaki ticareti asıl etkileyen unsurun ülkelerin

GSYİH'lerinin büyümesine paralel olarak ithalat ve ihracatlarının yani toplam dış ticaret hacimlerinin artması olduğunu göstermektedir.

Dünya ile paralel olarak Türkiye'de de iktisadi anlamda liberizasyon hareketleri başlamış ve Ocak 1980 Kararları, 1986'da IMKB'nin açılması ve 1989'da TL'nin konvertible para olmasından sonra Türkiye, dünya piyasalarına daha fazla eklenmiş ve bunun neticesinde ithalat ve ihracat da ekonomisinde daha fazla önemli hale gelmiştir. 1990'ların başında Özal'ın da inisiyatifi ile devam eden bu süreç 1990'lardaki krizler nedeniyle beklenen gelişmeyi gösterememiş ve 2001 krizinden sonra, 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelişi ile beraber Türkiye'nin hem ekonomik büyümesi ve hem de ithalat ve ihracatı artmış, bu çerçevede Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ekonomik ilişkileri de artmıştır.

1990 sonrası dünya siyasi ve ekonomik ilişkilerinde büyük bir dönüşüm görülmüş ve ekonomik ilişkilerde, özellikle de üretim anlamında, çevre olarak görülen coğrafyaların önemi daha fazla artmıştır. Bu bağlamda Pasifik Asya, Afrika ve hatta Batı Asya/Ortadoğu ile de ekonomik ilişkiler önem kazanmaya başlamış ve Türkiye de bu sürece böylece dahil olmuştur. Bundan dolayı, Batılı ülkelerin yanında Türkiye'nin de çevre olarak adlandırılabilen ülkelerle ekonomik ilişkileri artmıştır.

Her ne kadar Avrupa Birliği'nin, Türkiye'nin dış ticaret bileşimindeki oranı azalsa da bunu Avrupa Birliği ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin zayıflaması olarak görmemek gerekir; daha doğru olabilecek okuma, çevre olarak adlandırılabilen olan Avrupa ve Kuzey Amerika dışında kalan ülkeleri uluslararası ticaret hacmindeki paylarının artması şeklinde bir değerlendirme yapmak daha doğru olacaktır. Bundan dolayı, Türkiye ile Körfez Ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerin artışı, bu ülkelerin ve tabii ki Türkiye'nin ekonomik büyüklüğü veya gelişmesi ile okumak gerekir. Daha sonraki paragraflarda daha ayrıntılı değerlendirme yapılmakla birlikte şu noktada panel veriden bulunan sonuç da bu argümanı destekler şekilde devreye girebilmektedir. Çalışma kapsamında da dış ticarete etki eden başlıca faktörün ülkelerin GSYİH değerlerinin artışı olduğu görülmüştür. Diğer değişkenler ise, bazıları konusunda literatürde yapılan incelemelere zıt olacak şekilde anlamlı çıkmamıştır. İşte bu noktada sorulması gereken soru şudur:

“Hangi ülke veya ülke grubu, hangi ülke veya ülke grubu ile mukayese edilmektedir?”

Dünyada uluslararası ilişkiler ve uluslararası ekonomik ilişkiler birçok faktörden etkilenebilir niteliktedir. Soğuk Savaş konjonktüründe ülkelerin birbirleri ile ticaret hacimleri görece daha düşük değere sahipken, hatta Afrika ele alınırsa birçok ülkenin birçok Afrika – Sahraaltı Afrika- ülkesi ile ilişkileri bile yokken bu durum günümüze doğru geldikçe değişmiştir. Bu durumda, Türkiye'nin Afrika ile ticaret hacmi 2013 yılında göre ele alındığında AB'ye göre kat be kat fazla olacaktır. Aynı çıkarım belli ölçüde Körfez Ülkeleri için de geçerlidir. Özellikle, Adalet ve Kalkınma Partisi döneminde Avrupa dışı bölgelerle ticaret hacminde, Avrupa'ya kıyasla daha fazla artış gözlemlenmiştir. Tabii, şunu ilave etmek gerekir ki bu durum ne Adalet ve Kalkınma Partisi'ne ne de Türkiye'ye özgü bir proses olmuştur.

2003 yılında Irak'ta Saddam Hüseyin'in devrilmesi sonrasında Irak, Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı Körfez Ülkesi olup son yıllarda Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında ilk beşin içinde yer almış hatta yıllara göre bir veya ikinci bile olabilmiştir. İthalat anlamında ise ihracata nazaran rakamlar düşük olmakta ve bu da Türkiye'ye Irak'a karşı önemli bir değer de dış ticaret anlamında üstünlük pozisyonunu vermektedir.

İran, gerek ithalat ve gerekse ihracat rakamlarının değeri anlamında 1999 yılından 2013 yılına gelindiğinde artış eğiliminde olmuş ve anılan yıllar aralığında toplam ticaret hacmi 15 yıldan fazla artmıştır.

Türkiye'nin Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile ticaret hacmi, diğer KİK üyesi ülkelere nazaran yüksek olarak görünmekte ve 2012-2013 yıllarında BAE, Irak ve İran ile beraber Türkiye ile en yüksek dış ticaret hacmine sahip Körfez Ülkeleri'nden olmuştur. 2002 yılından 2013 yılına dek en fazla dış ticaret hacminin İran ile olması, siyasi gerilimlere rağmen düşünüldüğünde, son derece dikkat çekicidir.

Geri kalan dört Körfez Ülkesi, görece daha küçük ekonomiler olduğundan Türkiye'nin bu ülkeler ile ticaret hacmi düşük kalmaktadır. Ancak bu ülkelerin mukayesesi de ele alındığında, Kuveyt ve Katar ile gerçekleşen ticaret hacmi, Bahreyn ve Umman'a göre daha yüksek seviyelerde bulunmaktadır. Bunda da yine baktığımızda, Kuveyt ve Katar'ın ekonomik büyüklüğünün Umman ve Bahreyn'in ekonomik büyüklüğünden görece daha büyük olduğu şeklinde ifade edilebilir ki çalışma kapsamında uygulanan model ile de tutarlı bir seyir içindedir.

Çalışma kapsamında dikkat çeken bir diğer husus, ürün çeşitliliği açısından Türkiye'nin, İran ve BAE haricinde kalan Körfez Ülkelerinden milyon dolar ve üzeri değerdeki kalemlerde yaptığı ithalat kalemleri sayısının sayıca az ve yüksek değerde olmasıdır. Bu da ülkelerin salt petrol sektörüne dayanan ürünlere yönelmelerinden kaynaklanmaktadır. Bahreyn, İran ve BAE gibi farklı sektörlerde öne çıksa da Türkiye ile dış ticaret bileşiminde, Türkiye'ye yaptığı ihracat kalemleri açısından kendini gösterememektedir.

İran ve BAE, diğer ülkelere nazaran, ihraç ettiği ürün çeşidi açısından görece zengindir ancak şunu da belirtmek gerekir ki petro-kimyevi ürünler kapsam dışında tutulunca bu iki ülkenin de Türkiye'ye ciddi değerlerde tutan ihracat kalemleri azalmaktadır.

Toplam olarak ele alındığında Türkiye, Körfez ülkelerine karşı dış ticaret fazlası elde etse de çalışma kapsamında yer alan 1999-2013 yıllarında istisnasız her yıl İran'a karşı dış ticaret açığı vermiş ve Umman'a karşı da 1999-2013 yılları döneminde istisnasız her yıl dış ticaret fazlası sağlamıştır. Diğer ülkeler ile de ağırlıklı dış ticaret fazlası sağlasa da yıldan yıla hangi ülkeye karşı dış ticaret avantajı veya dezavantajı olduğu değişmiştir.

Tezin ekonometrik kısmını temsil eden ve panel veri yöntemi kullanılarak tatbik edilmeye çalışılan çekim modeli ile ilgili bulguların çalışma kapsamındaki ülkeler ile ilgili nasıl bir sonuç verdiği anlaşılmaya çalışılırsa şöyle ifade edilebilir:

Panel veri kullanılarak test edilmeye çalışılan Türkiye'nin dış ticaret hacmine en belirgin şekilde etki eden değişkenin ilgili ülkelerin GSYİH'lerinin büyümesi olmuştur. Buna göre, Türkiye ile bir ülkenin ticaret hacminin artışına anlamlı düzeyde etki eden tek değişken ülkelerin GSYİH'leridir. Diğer değişkenlerin de olumlu ve olumsuz etkileri varken anlamlı düzeyde olmamıştır. Bunun nedenlerini açıklamaya çalışmak, aslında dış ekonomik ilişkilerin homo-economicus mantığına kişiyi kendiliğinden götürür.

Cumhuriyetin kuruluşundan beri Türkiye'nin ekonomik ilişkileri ağırlıkla batı dünyası ile olmuş ve toplam hacim anlamında, her ne kadar oransal düşüş de görülse, bu coğrafya ile gerçekleşmeye devam etmektedir. Son zamanlarda farklı coğrafyalarla dış ticaret hacminin artışı, önceden de belirtildiği üzere ülkelerin toplam ekonomik büyüklüğü ile açıklanmalıdır. Nitekim, gerek TC Dışişleri Bakanlığı ve TC Ekonomi Bakanlığı ve gerekse diğer Bakanlıklar, ikili ilişkilerinde Müslüman Afrika – Hristiyan Afrika tanımlarına gitmemekte, bir bütün halde Afrika ile ilişkiler mefhumunu kullanılmaktadır. Körfez ve Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerde din faktörünün öne çıkması, aslında dinin dış politika argümanı olmasından çok mevcut coğrafyanın tarihsel anlamda İslam'ın ilk yayılış coğrafyaları ve nüfusun ezici çoğunlukta Müslüman olması ile alakalıdır. Kaldı ki, İslam deyince de tek bir yapı anlaşılmamalıdır. Bu çalışma kapsamında her ne kadar din faktörü, nüfusun çoğunluğu Müslüman kategorisine göre yapılırsa da gerek farklı dinler ve gerekse de İslam toplumları içerisinde mezhep farklılıkları yine kendini barındırmaktadır. Dolayısı ile din faktörü aslında bir dış ticaret belirleyicisi değildir. Aynı durum İslam İşbirliği Teşkilatı için de geçerlidir. İİT'ye üye ülkeler, genel olarak bakıldığında gelişmekte olan ülkeler veya non-OECD zengin ülkelerdir ve önceden de belirtildiği gibi bunların GSYİH'leri 1999'dan 2013 yılına dek, dünya ortalamasının üzerindedir. Dolayısı ile kanaatimizce, birçok çalışmada İİT'nin anlamlı düzeyde etki ettiği açıklaması, karşılaştırmanın hangi ülkelerle yapıldığı sorusuyla değişebilmektedir. Yani bu karşılaştırma, örneğin İİT üyesi Afrika ülkeleri ile İİT üyesi olmayan Afrika ülkeleri arasında da yapıldığında aynı sonuç çıkacak mıdır? Bu tarz soruların her biri, ayrı çalışma gerektiren konular olarak düşünülmelidir.

Mesafe değişkeni, çekim modelinin GSYİH değişkeni ile beraber modeli oluşturan iki temel değişkenden biri olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre, ülkeler arası mesafe ile aralarındaki dış ticaret hacmi arasındaki ilişkinin negatif olması beklenmektedir ancak

çalışmamızda bu durum anlamlı düzeyde geçerliliğini koruyamamıştır. Çalışma kapsamındaki ülkelerin yapısından mı yoksa Türkiye'nin yakın çevresi ile daha az dış ticaret ilişkisine girmemesinden midir ayrıca incelenmesi gereken bir durumdur. Ayrıca, belli ticaret merkezi coğrafyalara uzaklık veya yakınlık mı yoksa kilometre hesabı yakınlık mı önemlidir? Sınır ve mesafe mi önemlidir yoksa tarihsel dostluk ilişkileri mi? Bu tarz sorular da irdelenmesi gereken sorulardır. Ayrıca, birtakım yayınlarda ülkelerin potansiyel ticaret ilişkileri ile ilgili veriler yayınlanmaktadır. Bu tarz çıkarımların neye göre yapıldığının da altının ciddi bir biçimde doldurulması gerektir. Zira, yine kanaatimizce bu tarz çıkarımlar da insan faktörünü ve ekonomi politikalarını dışlayıcı görünmektedir.

Ortak sınır değişkeni açısından bakıldığında anlamsız ve hatta negatif etkinin çıkması anormal olmasa gerek. Zira, Suriye, İran, Ermenistan gibi ülkeler ile siyasi gerginlikler düşünülünce dış ticaret hacminde ortak sınır değişkeninin pozitif etkisinin olmaması tabii karşılanabilir. Aynı durum, aynı bölge değişkeni için de geçerlidir. Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya coğrafyasındaki gerginlikler ve Türkiye'nin bu bölgedeki ülkeler ile yaşadığı sorunlar, dış ticaret hacmine olumlu katkı yapmaması hatta çalışma kapsamındaki ülkeler ile mukayese edildiğinde anlamsız da olsa negatif etkisi anlaşılabilir.

Çalışma kapsamında, ortak yönetim biçiminden kast edilen, ilgili ülkelerin yönetime geliş şekillerinin seçimle veya irsi olup olmadığı kıstasına göre gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamındaki ülkelere bakıldığında, özellikle de Körfez Ülkeleri düşünüldüğünde ortak yönetim biçiminin de anlamlı olmasa da negatif etki yapması aslında anlaşılabilir bir durumdur. Zira, Irak ve İran, diğer Körfez ülkeleri ile mukayese edildiğinde görece daha zayıf ve kırılgan ekonomilerdir. Oysa ki altı GCC üyesi ülkeye bakıldığında, Türkiye ile ortak yönetim biçimine sahip olmasalar da güçlü ekonomileri ve siyasal anlamda da Türkiye ile iyi ilişkileri olduğu ortak yönetime sahip olmamayı dezavantaj olmaktan çıkarmaktadırlar.

Sonuç olarak, GSYİH değişkeni dışındaki diğer değişkenler, çalışma kapsamında incelenen ülkeler itibarıyla anlamlı bir etkiye sahip olmadıkları gözlenmiştir. Önceden de belirtildiği üzere çekim modeli ile yapılmak istenen bir çıkarımda, ele alınan değişken, coğrafya veya ülkelere göre dış ticaret hacimlerine etki eden faktörler de değişebilecektir.

Dolayısıyla, çekim modeli kullanılarak kesin bir şekilde dış ticaret hacmini belirleyen faktörleri belirlemek kolay değildir. Bundan dolayı hangi faktörlerin hangi ülke ve değişken kullanılarak belirlendiği yorumu daha doğru olsa gerektir. Belki de çekim modelinin tüm dünya ülkeleri üzerine uygulanması suretiyle anlamlı ilişki daha fazla çıkarılabilir. Ne var ki, şunu da belirtmekte fayda vardır: Modelin tatbik edildiği dönemde ülkeler arası ilişkilerin nasıl olduğu; sözgelimi siyasi tansiyon, coğrafik-kültürel koşulların seyri gibi değişkenlerin etkilerinin dönemden döneme değiştiğini bilmek gereklidir. Örneğin, Türkiye'nin 2005-2010 dönemi ile 2010-2015 döneminde sınır değişkeni üzerinden bir inceleme yapıldığında son derece farklı bir ilişki biçimi ortaya çıkabilir. Bundan dolayı mesafe, kara sınırı gibi değişkenler her şeyin her dönemde ceteris-paribus kabul edildiği şekliyle anlamlı ilişki vermesi daha muhtemel değerlendirilmektedir. Bu savı desteklemek amacıyla, çalışma içinde verilen 1999-2003 dönemi Irak ticaret ilişkileri 2003 sonrası dönem çarpıcı bir örnektir. Sözgelimi, Saddam Hüseyin Dönemi devam etseydi nasıl bir mesafe veya kara sınırı değişkeni anlamı olurdu? Bu sorunun cevabı, istatistiki tablolara bakınca bile net şekilde anlaşılabilir bir niteliktedir. Dolayısıyla, GSYİH genel anlamda yapılacak hemen her çalışmada anlamlı bir etkiye sahip olma ihtimali yüksek başlıca değişkendir. Bu çalışma kapsamında gözlenen en önemli noktaları son sözlerle vurgulamak gerekirse Türkiye'nin belli bir coğrafya (Avrupa-OECD ülkeleri) ile ticari ilişkileri zayıflamamakta ve belli bir coğrafya (Batı Asya/Körfez Ülkeleri) ile ticari ilişkileri fevkalade yoğunlaşmamaktadır Bunun en önemli nedeni de çalışmadan da görüldüğü üzere dünya üzerindeki ikinci olarak belirtilen ülkelerin GSYİH'lerinin birinci kapsamda belirtilen ülkelerin GSYİH'lerine nazaran daha fazla büyümeleridir. Nitekim çekim modelinin de anlamlı düzeyde bize gösterdiği ilişki bu olmuştur.

EKLER

EK TABLO.1

Türkiye-İran Fasıllara Göre Dış Ticaret

2009				
Ülke adı	ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
İran		ISIC adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
	A	Tarım ve ormancılık	49.265.275	6.235.179
	B	Balıkçılık		9.752
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	2.826.868	3.018.932.823
	D	İmalat sanayi	1.972.004.357	379.622.228
	G	Toptan ve perakende ticaret	411.713	1.179.783
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	38.042	5.800
	Toplam		2.024.546.255	3.405.985.565
2010				
İran				
	A	Tarım ve ormancılık	58.009.909	15.359.479
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	5.388.531	6.701.985.409
	D	İmalat sanayi	2.979.764.697	919.172.054
	E	Elektrik, gaz ve su	204.568	
	G	Toptan ve perakende ticaret	613.535	8.464.581
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	170.711	
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	25.200	26.345
	Toplam		3.044.177.151	7.645.007.868
2011				
İran				
	A	Tarım ve ormancılık	132.658.473	18.147.560
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	2.874.047	10.966.502.902
	D	İmalat sanayi	3.453.065.640	1.443.331.238
	E	Elektrik, gaz ve su		18.910.251
	G	Toptan ve perakende ticaret	911.438	14.518.660
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	122.158	800
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	2.834	120.947
	Toplam		3.589.634.590	12.461.532.358
2012				
İran				
	A	Tarım ve ormancılık	44.058.578	22.879.186
	B	Balıkçılık		2.064

	C	Madencilik ve taşocakçılığı	5.328.747	10.552.952.528
	D	İmalat sanayi	9.871.731.782	1.299.586.064
	E	Elektrik, gaz ve su		77.531.058
	G	Toptan ve perakende ticaret	443.816	11.503.076
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	29.998	
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	9.480	324.655
	Toplam		9.921.602.401	11.964.778.631
2013				
İran				
	A	Tarım ve ormancılık	20.424.980	25.918.812
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	14.843.822	8.981.787.869
	D	İmalat sanayi	4.155.587.564	1.300.877.608
	E	Elektrik, gaz ve su		65.513.633
	G	Toptan ve perakende ticaret	1.614.649	9.068.228
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	11.738	9.166
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	28.600	41.390
	Toplam		4.192.511.353	10.383.216.706

(Kaynak: TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

EK TABLO.2**Türkiye-İrak Fasıllara Göre Dış Ticaret**

2009				
Ulke adı	ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
Irak	A	Tarım ve ormancılık	325.758.469	4.070.038
	B	Balıkçılık	2.899	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	5.444.242	21.177
	D	İmalat sanayi	4.691.603.999	116.466.945
	E	Elektrik, gaz ve su	92.603.945	
	G	Toptan ve perakende ticaret	7.793.907	
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	176.948	
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	21.858	
	Toplam		5.123.406.267	120.558.160
2010				
Irak	A	Tarım ve ormancılık	353.430.546	300.303
	B	Balıkçılık	13.845	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	6.124.551	6.438
	D	İmalat sanayi	5.575.516.790	151.902.041
	E	Elektrik, gaz ve su	99.724.036	
	G	Toptan ve perakende ticaret	1.363.421	1.266.819
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	148.441	
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	40.686	
	Toplam		6.036.362.316	153.475.601
2011				
Irak	A	Tarım ve ormancılık	584.773.318	1.553.886
	B	Balıkçılık	3.971.866	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	9.155.793	9.121
	D	İmalat sanayi	7.697.854.773	82.047.484
	E	Elektrik, gaz ve su	12.251.993	
	G	Toptan ve perakende ticaret	1.859.583	3.142.845
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	134.321	
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	127.929	
	Toplam		8.310.129.576	86.753.336
2012				
Irak	A	Tarım ve ormancılık	741.996.021	1.339.283
	B	Balıkçılık	6.415.998	71.901
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	10.297.171	33.570
	D	İmalat sanayi	10.056.766.931	136.374.349

	G	Toptan ve perakende ticaret	6.517.457	11.483.384
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	50.804	
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	99.588	25.050
	Toplam		10.822.143.970	149.327.537
2013				
Irak	A	Tarım ve ormancılık	754.328.698	1.850.276
	B	Balıkçılık	12.179.017	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	12.679.100	22.344
	D	İmalat sanayi	11.140.855.212	128.323.641
	E	Elektrik, gaz ve su	25.674.672	
	G	Toptan ve perakende ticaret	2.973.208	15.476.330
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	116.763	
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	98.601	11.628
	Toplam		11.948.905.271	145.684.219

(Kaynak: TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

EK TABLO.3

Türkiye-Suudi Arabistan Fasıllara Göre Dış Ticaret

2009				
Ulke adı	ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
Suudi Arabistan	A	Tarım ve ormancılık	143.586.963	2.579.457
	B	Balıkçılık		315
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	4.759.813	30.482
	D	İmalat sanayi	1.618.798.502	771.072.924
	G	Toptan ve perakende ticaret	1.014.901	2.081.354
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri		2.200
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	55.928	17.749
	Toplam		1.768.216.107	775.784.481
2010				
Suudi Arabistan	A	Tarım ve ormancılık	184.077.449	3.464.374
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	7.483.993	252
	D	İmalat sanayi	2.025.713.696	1.374.130.223
	G	Toptan ve perakende ticaret	354.267	3.004.517
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	16.230	1.942
	Toplam		2.217.645.635	1.380.601.308
2011				
Suudi Arabistan	A	Tarım ve ormancılık	146.044.767	2.400.831
	B	Balıkçılık		124
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	7.781.428	203
	D	İmalat sanayi	2.609.352.155	1.993.284.841
	G	Toptan ve perakende ticaret	294.267	5.842.527
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	2.902	
	Toplam		2.763.475.519	2.001.528.526
2012				
Suudi	A	Tarım ve	96.047.078	2.331.759

Arabistan		ormancılık		
	B	Balıkçılık	48.058	68.880
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	9.438.604	36.839
	D	İmalat sanayi	3.570.518.694	2.164.904.879
	G	Toptan ve perakende ticaret	552.961	3.680.241
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	2.806	535
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	3.440	20.040
	Toplam		3.676.611.641	2.171.043.173
2013				
Suudi Arabistan	A	Tarım ve ormancılık	97.367.890	3.634.056
	B	Balıkçılık	134.610	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	10.754.098	3.742
	D	İmalat sanayi	3.079.710.726	2.008.894.286
	G	Toptan ve perakende ticaret	739.329	2.323.208
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	2.563.867	
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	211.106	14.935
	Toplam		3.191.481.626	2.014.870.227

(TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

EK TABLO.4

Türkiye-Kuveyt Fasıllara Göre Dış Ticaret

2009				
Ulke adı	ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
Kuveyt	A	Tarım ve ormancılık	6.048.058	98.183
	B	Balıkçılık	3.963	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	159.589	
	D	İmalat sanayi	205.001.946	184.120.503
	G	Toptan ve perakende ticaret	4.000	
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	24.897	453
	Toplam		211.242.453	184.219.139
2010				
Kuveyt	A	Tarım ve ormancılık	9.237.778	
	B	Balıkçılık	3.644	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	131.869	
	D	İmalat sanayi	385.601.971	214.481.591
	G	Toptan ve perakende ticaret	4.073	16.773
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	71.985	16.174
	Toplam		395.051.320	214.514.538
2011				
Kuveyt	A	Tarım ve ormancılık	11.636.085	
	B	Balıkçılık	9.202	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	218.705	240
	D	İmalat sanayi	285.133.972	270.444.840
	G	Toptan ve perakende ticaret	145.487	
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	63.861	974
	Toplam		297.207.312	270.446.054
		2012		
2012				
Kuveyt	A	Tarım ve ormancılık	11.122.192	
	B	Balıkçılık	74.851	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	854.987	

	D	İmalat sanayi	278.512.432	278.266.246
	G	Toptan ve perakende ticaret	16.393	197.825
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri		278
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	710	
	Toplam		290.581.565	278.464.349
2013				
Kuveyt	A	Tarım ve ormancılık	11.490.635	
	B	Balıkçılık	608.193	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	808.408	
	D	İmalat sanayi	321.991.458	290.612.734
	G	Toptan ve perakende ticaret	10.796	612
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	28.729	
	Toplam		334.938.219	290.613.346

(TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

EK TABLO.5

Türkiye-Bahreyn Fasıllara Göre Dış Ticaret

2009				
Ulke adı	ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
Bahreyn	A	Tarım ve ormancılık	706.572	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	436.364	4.222
	D	İmalat sanayi	112.478.494	24.284.736
	G	Toptan ve perakende ticaret	7.008	
	Toplam		113.628.438	24.288.958
2010				
Bahreyn	A	Tarım ve ormancılık	1.834.484	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	27.215	8.164
	D	İmalat sanayi	170.162.191	71.674.084
	Toplam		172.023.890	71.682.248
2011				
Bahreyn	A	Tarım ve ormancılık	2.863.464	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	30.223	15.305
	D	İmalat sanayi	157.524.422	111.438.278
	Toplam		160.418.109	111.453.583
2012				
Bahreyn	A	Tarım ve ormancılık	1.967.472	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	203.046	4.565
	D	İmalat sanayi	206.213.962	158.917.643
	G	Toptan ve perakende ticaret	135.090	
	Toplam		208.519.570	158.922.208
2013				
Bahreyn	A	Tarım ve ormancılık	1.492.345	71.901
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	97.839	3.076
	D	İmalat sanayi	197.177.682	172.242.639
	G	Toptan ve perakende ticaret	297.088	158.715
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler		1.714

	Toplam		199.064.954	172.478.045
--	---------------	--	--------------------	--------------------

(TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

EK TABLO.6**Türkiye-Katar Fasıllara Göre Dış Ticaret**

2009				
Ulke adı	ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
Katar	A	Tarım ve ormancılık	1.100.803	1.636
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	493.528	
	D	İmalat sanayi	287.759.879	85.650.752
	G	Toptan ve perakende ticaret	7.068	
	Toplam		289.361.278	85.652.388
2010				
Katar	A	Tarım ve ormancılık	1.309.196	2.305
	B	Balıkçılık	19.261	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	424.732	1.502
	D	İmalat sanayi	160.668.897	174.499.328
	G	Toptan ve perakende ticaret		2.542.860
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	127.309	
	Toplam		162.549.395	177.045.995
2011				
Katar	A	Tarım ve ormancılık	871.863	48.625
	B	Balıkçılık	94.308	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	322.354	
	D	İmalat sanayi	186.840.761	476.248.762
	G	Toptan ve perakende ticaret	1.151	4.651.760
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	7.088	68.753
	Toplam		188.137.525	481.017.900
2012				
Katar	A	Tarım ve ormancılık	1.731.086	38.250
	B	Balıkçılık	204.847	3.288
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	474.245	13.985
	D	İmalat sanayi	254.869.350	459.386.432
	G	Toptan ve perakende ticaret		7.056.577
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel	49.805	

		hizmetler		
	Toplam		257.329.333	466.498.532
2013				
Katar	A	Tarım ve ormancılık	2.707.358	70.763
	B	Balıkçılık	337.768	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	486.576	
	D	İmalat sanayi	240.545.325	371.165.518
	G	Toptan ve perakende ticaret		2.687.024
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	124	
	Toplam		244.077.151	373.923.305

(TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

EK TABLO.7**Türkiye-BAE Fasıllara Göre Dış Ticaret**

2009				
Ülke adı	ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
BAE	A	Tarım ve ormancılık	10.793.703	359.435
	B	Balıkçılık	1.046.488	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	6.385.766	39.007
	D	İmalat sanayi	2.877.600.791	667.019.596
	G	Toptan ve perakende ticaret	92.001	
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	653.396	438.709
	Toplam		2.896.572.145	667.856.747
2010				
BAE	A	Tarım ve ormancılık	12.217.846	421.238
	B	Balıkçılık	1.402.648	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	5.576.078	37.340
	D	İmalat sanayi	3.312.984.193	693.304.876
	G	Toptan ve perakende ticaret	108.934	4.329.815
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	40.000	2.122
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	555.731	325.190
	Toplam		3.332.885.430	698.420.581
2011				
BAE	A	Tarım ve ormancılık	13.640.885	543.518
	B	Balıkçılık	1.754.093	14.376
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	6.127.745	123.122
	D	İmalat sanayi	3.683.203.049	1.644.954.321
	G	Toptan ve perakende ticaret	1.115.233	3.623.985
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri		614

	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	812.575	195.908
	Toplam		3.706.653.580	1.649.455.844
2012				
BAE	A	Tarım ve ormancılık	19.469.582	289.566
	B	Balıkçılık	3.035.363	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	6.481.986	264.832
	D	İmalat sanayi	8.142.909.672	3.593.009.136
	G	Toptan ve perakende ticaret	2.431.313	2.931.978
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	279.240	49.905
	Toplam		8.174.607.156	3.596.545.417
2013				
BAE	A	Tarım ve ormancılık	31.069.201	644.084
	B	Balıkçılık	5.730.491	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	5.233.353	1.343.533
	D	İmalat sanayi	4.922.346.274	5.357.092.820
	G	Toptan ve perakende ticaret	988.339	22.479.239
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri	11.902	
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler	250.026	2.908.605
	Toplam		4.965.629.586	5.384.468.281

(Kaynak: TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

EK TABLO.8**Türkiye-Umman Fasıllara Göre Dış Ticaret**

2009				
Ulke adı	ISIC	ISIC adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
Umman	A	Tarım ve ormancılık	290.475	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	86.696	
	D	İmalat sanayi	105.140.808	16.583.177
	K	Gayrimenkul, kiralama, ve iş faaliyetleri		715
	Toplam		105.517.979	16.583.892
2010				
Umman	A	Tarım ve ormancılık	548.358	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	419.078	
	D	İmalat sanayi	128.343.314	39.461.352
	O	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetler		3.100
	Toplam		129.310.750	39.464.452
2011				
Umman	A	Tarım ve ormancılık	126.521	
	B	Balıkçılık		11.500
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	365.630	
	D	İmalat sanayi	214.158.688	56.546.403
	Toplam		214.650.839	56.557.903
2012				
Umman	A	Tarım ve ormancılık	630.596	
	B	Balıkçılık	11.150	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	1.392.375	
	D	İmalat sanayi	266.426.104	52.849.058
	Toplam		268.460.225	52.849.058
2013				
Umman	A	Tarım ve ormancılık	1.056.218	
	B	Balıkçılık	2.870	
	C	Madencilik ve taşocakçılığı	896.154	

	D	İmalat sanayi	372.025.231	150.394.496
	G	Toptan ve perakende ticaret	7.130	
	Toplam		373.987.603	150.394.496

(TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

EK TABLO. 9

Türkiye ile Körfez Ülkeleri Fasıllar Tablosu

Fasıl adı	Ulke	Ulke adı	İhracat Dolar	İthalat Dolar
Canlı hayvanlar	612	Irak	633.094	
	616	İran	7.815	
	640	Bahreyn	63.500	
	647	BAE	16.585	
	Toplam:		720.994	0
Etler ve yenilen sakatat	612	Irak	428.893.606	612.913
	616	İran	10.797.195	
	632	Suudi Arabistan	1.951.655	
	636	Kuveyt	1.052.125	
	640	Bahreyn	107.086	
	644	Katar	1.884.261	
	647	BAE	4.322.084	
	649	Umman	1.174.267	
	Toplam:		450.182.279	612.913
Balıklar, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar ve suda yaşayan diğer omurgasız hayvanlar	612	Irak	13.908.851	
	616	İran		34.106
	632	Suudi Arabistan	133.505	
	636	Kuveyt	608.193	
	644	Katar	338.831	
	647	BAE	4.961.340	
	649	Umman	2.870	
	Toplam:		19.953.590	34.106
Süt ürünleri, yumurtalar, tabii bal, diğer yenilebilir hayvansal menşeli ürünler	612	Irak	439.285.718	209.734

	616	İran	1.042.984	
	632	Suudi Arabistan	48.131.319	
	636	Kuveyt	15.276.476	
	640	Bahreyn	2.409.039	
	644	Katar	3.968.891	
	647	BAE	11.796.203	
	649	Umman	866.182	
	Toplam:		522.776.812	209.734
Diğer hayvansal menşeli ürünler (kıl, kemik, boynuz, fildişi, mercan, bağırsak, vb.)	612	Irak	18.111	
	616	İran	6.407	6.885.481
	632	Suudi Arabistan	4.222	
	647	BAE	865.916	942.651
	Toplam:		894.656	7.828.132
Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yumrular, kökler ve benzerleri, kesme çiçekler ve süs yaprakları	612	Irak	8.328.982	
	616	İran		15.469
	632	Suudi Arabistan	309	
	636	Kuveyt	1.775	
	647	BAE	15.094	
	Toplam:		8.346.160	15.469
Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	612	Irak	97.480.282	91.499
	616	İran	1.153.573	2.093.050
	632	Suudi Arabistan	18.461.640	13.179
	636	Kuveyt	4.915.422	

	640	Bahreyn	144.129	
	644	Katar	387.351	
	647	BAE	1.423.126	120.400
	649	Umman	3.550	
	Toplam:		123.969.073	2.318.128
Yenilen meyvalar ve yenilen sert kabuklu meyvalar	612	Irak	268.272.090	508.151
	616	İran	7.529.816	19.000.028
	632	Suudi Arabistan	74.241.360	3.620.877
	636	Kuveyt	6.619.043	
	640	Bahreyn	1.287.277	
	644	Katar	1.430.128	
	647	BAE	25.879.704	269.176
	649	Umman	807.777	
	Toplam:		386.067.195	23.398.232
Kahve, çay, paraguay çayı ve baharat	612	Irak	1.967.540	
	616	İran	127.143	1.906.311
	632	Suudi Arabistan	1.390.287	
	636	Kuveyt	164.552	
	640	Bahreyn	51.539	
	644	Katar	26.638	
	647	BAE	1.582.927	
	649	Umman	18.862	
	Toplam:		5.329.488	1.906.311
Hububat	612	Irak	18.534.686	10.554
	616	İran	4.098.935	478.146
	632	Suudi Arabistan	66.765	
	636	Kuveyt	8.820	
	644	Katar	59.349	
	647	BAE	16.348	9.452
	Toplam:		22.784.903	498.152

Değirmencilik ürünleri, malt, nişasta, inülin, buğday gluteni	612	Irak	528.101.384	52.195
	616	İran	7.281.331	1.393.690
	632	Suudi Arabistan	12.310.892	55.325
	636	Kuveyt	956.249	
	640	Bahreyn	44.843	
	644	Katar	135.524	
	647	BAE	19.281.910	
	649	Umman	382.907	
	Toplam:		568.495.040	1.501.210
Yağlı tohum ve meyvalar, muhtelif tane, tohum ve meyvalar, sanayiide ve tıpta kullanılan bitkiler, saman ve kaba yem	612	Irak	7.355.344	84.542
	616	İran	1.021.872	3.670.918
	632	Suudi Arabistan	752.447	
	636	Kuveyt	90.478	
	640	Bahreyn	13.216	
	644	Katar	30.182	
	647	BAE	1.002.103	
	649	Umman	61.175	
	Toplam:		10.326.817	3.755.460
Lak, sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülasalar	612	Irak	173.569	
	616	İran	544.574	106.825
	632	Suudi Arabistan	280.427	
	647	BAE	4.848	
	Toplam:		1.003.418	106.825

Örölmeye elverişli bitkisel maddeler, tarifenin başka yerinde belirtilmeyen veya yer almayan bitkisel ürünler	612	Irak	408.023	1.020.000
	616	İran	2.340	902.673
	632	Suudi Arabistan	91.073	
	Toplam:		501.436	1.922.673
Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, yemeklik katı yağlar, hayvansal ve bitkisel mumlar	612	Irak	661.022.198	
	616	İran	36.357.489	
	632	Suudi Arabistan	23.491.820	
	636	Kuveyt	3.528.016	
	640	Bahreyn	1.303.592	
	644	Katar	2.351.946	
	647	BAE	9.959.611	1.617
	649	Umman	1.226.500	
	Toplam:		739.241.172	1.617
Et, balık, kabuklu hayvanlar, yumuşakçalar veya diğer su omurgasızlarının müstahzarları	612	Irak	25.409.502	394.782
	632	Suudi Arabistan	556.096	99.098
	636	Kuveyt	1.022.039	
	640	Bahreyn	141.306	
	644	Katar	1.350.858	
	647	BAE	2.055.128	
	649	Umman	527.794	

	Toplam:		31.062.723	493.880
Şeker ve şeker mamulleri	612	Irak	80.693.111	145.435
	616	İran	4.727.949	
	632	Suudi Arabistan	13.997.589	912.907
	636	Kuveyt	3.971.131	
	640	Bahreyn	1.739.387	
	644	Katar	2.141.046	
	647	BAE	10.287.614	
	649	Umman	1.034.692	
	Toplam:		118.592.519	1.058.342
Kakao ve kakao müstahzarları	612	Irak	113.835.145	6.244
	616	İran	36.790.102	4.175.018
	632	Suudi Arabistan	24.818.543	
	636	Kuveyt	4.968.894	
	640	Bahreyn	1.354.795	
	644	Katar	3.260.299	
	647	BAE	21.041.741	18.106
	649	Umman	2.188.935	
	Toplam:		208.258.454	4.199.368
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri	612	Irak	361.882.734	164.693
	616	İran	1.714.619	16.088
	632	Suudi Arabistan	58.312.784	948.437
	636	Kuveyt	5.994.819	
	640	Bahreyn	1.136.739	
	644	Katar	2.761.326	
	647	BAE	27.183.527	
	649	Umman	1.235.344	
	Toplam:		460.221.892	1.129.218

Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	612	Irak	164.401.428	577.697
	616	İran	1.395.211	1.131.866
	632	Suudi Arabistan	33.579.880	102.006
	636	Kuveyt	3.785.195	
	640	Bahreyn	880.206	
	644	Katar	791.940	
	647	BAE	9.915.858	3.959
	649	Umman	6.843.809	
	Toplam:		221.593.527	1.815.528
Yenilen çeşitli gıda müstahzarları (kahve hülusalı, çay hülusalı, mayalar, soslar, diyet mamaları, vb.)	612	Irak	70.657.332	143.574
	616	İran	18.550.653	1.652.322
	632	Suudi Arabistan	41.144.290	627.505
	636	Kuveyt	6.086.914	
	640	Bahreyn	845.755	
	644	Katar	1.999.017	
	647	BAE	21.278.556	5.854
	649	Umman	1.600.817	
	Toplam:		162.163.334	2.429.255
Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke	612	Irak	58.047.814	54.477
	616	İran	123.161	7.933.501
	632	Suudi Arabistan	2.423.619	
	636	Kuveyt	1.190.403	
	640	Bahreyn	2.363.397	

	644	Katar	1.310.051	
	647	BAE	10.414.206	
	649	Umman	1.125.749	
	Toplam:		76.998.400	7.987.978
Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri, hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	612	Irak	133.534.233	41.529
	616	İran	1.374.109	30.082
	632	Suudi Arabistan	534.323	
	636	Kuveyt	21.496	
	644	Katar	33.475	
	647	BAE	31.239.177	
	Toplam:		166.736.813	71.611
Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	612	Irak	55.045.850	515
	616	İran	113.004.685	843
	632	Suudi Arabistan	6.724.126	282
	636	Kuveyt	5.185.014	
	640	Bahreyn	60.110.049	
	644	Katar	2.941.718	
	647	BAE	26.663.830	2.608
	649	Umman	577.330	
	Toplam:		270.252.602	4.248
Tuz, күкүрт, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	612	Irak	120.544.088	39.605
	616	İran	4.031.652	5.475.216
	632	Suudi Arabistan	16.478.172	3.360
	636	Kuveyt	999.599	3.848
	640	Bahreyn	1.601.299	3.076
	644	Katar	526.127	
	647	BAE	8.775.192	955.506

	649	Umman	896.154	
	Toplam:		153.852.283	6.480.611
Metal cevherleri, cüruf ve kül	612	Irak	70.650	
	616	İran	11.014.597	913.557
	632	Suudi Arabistan	1.265.200	382
	640	Bahreyn		130.026
	644	Katar		476.557
	647	BAE	78.894	1.553.589
	Toplam:		12.429.341	3.074.111
Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	612	Irak	121.138.279	58.497.064
	616	İran	11.393.583	9.124.623.653
	632	Suudi Arabistan	21.730.218	836.746
	636	Kuveyt	1.495.675	9.418
	640	Bahreyn	3.050.894	3.519.974
	644	Katar	10.940.432	
	647	BAE	590.257.735	33.783.696
	649	Umman	94.163.782	
	Toplam:		854.170.598	9.221.270.551
İnorganik kimyasallar, kıymetli metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-anorganik bileşikleri	612	Irak	15.130.848	143.121
	616	İran	22.259.878	18.795.528
	632	Suudi Arabistan	15.771.891	34.446.225
	636	Kuveyt	267.351	705.037

	640	Bahreyn	106.085	
	644	Katar	8.630	3.042.354
	647	BAE	2.772.503	75.175
	649	Umman	72.180	
	Toplam:		56.389.366	57.207.440
Organik kimyasal ürünler	612	Irak	2.028.830	
	616	İran	15.931.284	124.084.841
	632	Suudi Arabistan	6.510.492	252.164.490
	636	Kuveyt	7.006.200	200.857.608
	640	Bahreyn	300	
	644	Katar	56.110	17.557.651
	647	BAE	5.222.191	18.614.038
	649	Umman	50.730	463.624
	Toplam:		36.806.137	613.742.252
Eczacılık ürünleri	612	Irak	74.375.045	74.950
	616	İran	86.814.842	268.617
	632	Suudi Arabistan	9.232.829	784
	636	Kuveyt	314.362	
	640	Bahreyn	190.409	
	644	Katar	379.589	
	647	BAE	2.894.706	289
	649	Umman	702.284	213
	Toplam:		174.904.066	344.853
Gübreler	612	Irak	13.273.912	135.904
	616	İran	1.680.467	40.525.978
	632	Suudi Arabistan	2.001.838	13.858.464
	636	Kuveyt	186.378	
	649	Umman	171.762	
	Toplam:		17.314.357	54.520.346

Debagatte ve boyacılıkta kullanılan h�lasalar, tanenler, boyalar, pigmentler,vb, vernikler, vb, macunlar, mürekkepler	612	Irak	82.215.036	376.056
	616	�ran	67.770.464	2.488.021
	632	Suudi Arabistan	18.993.033	16.466.489
	636	Kuveyt	1.651.295	
	640	Bahreyn	169.140	
	644	Katar	751.108	
	647	BAE	5.597.456	2.831.293
	649	Umman	82.756	
	Toplam:		177.230.288	22.161.859
Uçucu ya�lar ve rezinoitler, par�umeri, kozmetik veya tuvalet müstahzarları	612	Irak	104.732.405	58.723
	616	�ran	68.335.822	498.990
	632	Suudi Arabistan	18.023.070	194.546
	636	Kuveyt	3.427.708	152
	640	Bahreyn	961.163	37.999
	644	Katar	585.471	1.795
	647	BAE	24.321.842	1.999.421
	649	Umman	504.763	104.539
	Toplam:		220.892.244	2.896.165

Sabunlar, yüzey-aktif organik maddeler, yıkama-yığlama müstahzarları, mumlar,bakım müstahzarları, dişçilik müstahzarları	612	Irak	144.780.805	317.948
	616	İran	24.430.150	2.060.961
	632	Suudi Arabistan	6.636.716	6.064.896
	636	Kuveyt	1.231.680	1.088
	640	Bahreyn	588.166	
	644	Katar	345.941	3.601
	647	BAE	9.910.922	1.446.774
	649	Umman	42.143	
	Toplam:		187.966.523	9.895.268
Albüminoid maddeler, değişikliğe uğramış nişasta esaslı ürünler, tutkallar, enzimler	612	Irak	13.177.235	1.976
	616	İran	70.612.685	1.106.359
	632	Suudi Arabistan	5.095.593	8.829.563
	636	Kuveyt	464.422	
	640	Bahreyn	223.339	
	644	Katar	119.894	
	647	BAE	1.335.520	787
	649	Umman	67.390	
	Toplam:		91.096.078	9.938.685
Barut ve patlayıcı maddeler, pirotekni mamulleri, kibritler, piroforik alaşımlar, ateş alıcı maddeler	612	Irak	2.238.502	
	616	İran	2.501.551	669.394

	632	Suudi Arabistan	168.106	
	644	Katar	2.128	
	Toplam:		4.910.287	669.394
Fotoğrafçılıkta veya sinemacılıkta kullanılan eşya	612	Irak	1.680.982	
	616	İran	5.450.275	
	632	Suudi Arabistan	250	43.300
	636	Kuveyt	3.392	
	647	BAE	29.496	10.391
	Toplam:		7.164.395	53.691
Muhtelif kimyasal maddeler (biodizel, yangın söndürme maddeleri, dezenfektanlar, haşarat öldürücüler, vb.)	612	Irak	35.584.297	1.111.469
	616	İran	36.153.342	18.720.210
	632	Suudi Arabistan	28.567.657	15.043.610
	636	Kuveyt	469.260	2.903.500
	640	Bahreyn	3.160.952	3.035
	644	Katar	872.873	1.352.600
	647	BAE	12.059.432	2.650.103
	649	Umman	944.532	
	Toplam:		117.812.345	41.784.527
Plastikler ve mamulleri	612	Irak	671.097.934	12.246.130
	616	İran	208.616.493	520.557.016
	632	Suudi Arabistan	70.959.848	1.615.836.506
	636	Kuveyt	12.155.451	82.680.874
	640	Bahreyn	4.506.254	1.879
	644	Katar	10.687.003	131.269.740
	647	BAE	43.428.603	89.770.419
	649	Umman	6.043.883	13.819.061
	Toplam:		1.027.495.469	2.466.181.625

Kauçuk ve kauçuktan eşya	612	Irak	50.310.626	37.362
	616	İran	34.109.511	1.517.695
	632	Suudi Arabistan	55.108.672	113.401
	636	Kuveyt	1.226.709	226
	640	Bahreyn	2.524.176	164
	644	Katar	4.097.467	
	647	BAE	19.393.779	2.147.217
	649	Umman	2.989.945	
	Toplam:		169.760.885	3.816.065
Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	612	Irak	50.023	7.235.433
	616	İran	1.965.633	12.931.722
	632	Suudi Arabistan	85.831	4.153.840
	640	Bahreyn		951.725
	644	Katar	13.175	2.693.716
	647	BAE	900.986	3.050.486
	649	Umman	272.846	193.780
	Toplam:		3.288.494	31.210.702
Deri-saraciye eşyası, eyer-koşum takımları, seyahat eşyası, el çantaları vb mahfazalar, hayvan bağırsağından mamul eşya	612	Irak	8.502.246	13.895
	616	İran	581.952	23.329
	632	Suudi Arabistan	1.400.402	9.929
	636	Kuveyt	336.590	3.406
	640	Bahreyn	467.801	
	644	Katar	200.205	1.629
	647	BAE	9.826.928	79.801
	649	Umman	50.186	
	Toplam:		21.366.310	131.989

Kürkler ve taklit kürkler, bunların mamulleri	612	Irak	5.020	
	632	Suudi Arabistan	5.438	
	636	Kuveyt	2.530	865
	640	Bahreyn	2.005	
	647	BAE	5.438.404	39.629
	Toplam:		5.453.397	40.494
Ağaç ve ahşap eşya, odun kömürü	612	Irak	114.256.088	41.110
	616	İran	129.624.067	181.112
	632	Suudi Arabistan	7.245.483	36.378
	636	Kuveyt	1.779.340	
	640	Bahreyn	766.021	1.121
	644	Katar	1.597.115	352
	647	BAE	5.293.788	151.137
	649	Umman	1.106.842	
	Toplam:		261.668.744	411.210
Mantar ve mantardan eşya	612	Irak	106.935	
	616	İran	70.323	
	632	Suudi Arabistan	2.727	
	644	Katar	7.677	
	Toplam:		187.662	0
			2.313.607.478	2.643.712.020
Hasırdan, sazdan veya örülmeye elverişli diğer maddelerden mamuller, sepetçi ve hasırcı eşyası	612	Irak	171.633	
	616	İran	1.510	2.380

	632	Suudi Arabistan	8.260	
	636	Kuveyt	2.452	
	647	BAE	11.332	
	Toplam:		195.187	2.380
Odun veya diğer lifli selülozik maddelerin hamurları, geri kazanılmış kağıt veya karton (döküntü, kırpıntı ve hurdalar)	612	Irak	255.555	3.900.949
	616	İran	21.491.093	
	632	Suudi Arabistan	44.982	
	647	BAE	93.137	
	Toplam:		21.884.767	3.900.949
Kağıt ve karton, kağıt hamurundan, kağıttan veya kartondan eşya	612	Irak	76.710.258	112.340
	616	İran	112.281.022	639.991
	632	Suudi Arabistan	10.924.570	3.673.069
	636	Kuveyt	1.668.782	225
	640	Bahreyn	204.802	7.060
	644	Katar	311.004	14.618
	647	BAE	6.406.908	46.531
	649	Umman	170.003	
	Toplam:		208.677.349	4.493.834

Basılı kitaplar, gazeteler, resimler ve baskı sanayiinin diğer mamulleri, el ve makina yazısı metinler ve planlar İpek	612	Irak	6.210.531	427
	616	İran	642.852	77.316
	632	Suudi Arabistan	5.547.956	17.202
	636	Kuveyt	149.007	3.180
	640	Bahreyn	221.901	3.645
	644	Katar	1.008.740	16.316
	647	BAE	734.069	151.899
	649	Umman	37.704	2.997
	Toplam:		14.552.760	272.982
	612	Irak	165.194	
	616	İran	316.102	
	636	Kuveyt	835	
	647	BAE	19.537	345
	Toplam:		501.668	345
Yapağı ve yün, ince veya kaba hayvan kılı, at kılından iplik ve dokunmuş mensucat	612	Irak	46.354	61.740
	616	İran	2.058.709	398.976
	632	Suudi Arabistan	9.228.011	78.576
	636	Kuveyt	10.260	
	640	Bahreyn	519	
	644	Katar	48.242	
	647	BAE	1.481.895	92.144
	Toplam:		12.873.990	631.436
Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	612	Irak	1.305.006	155.026
	616	İran	15.337.694	29.674

	632	Suudi Arabistan	4.937.284	
	636	Kuveyt	353.600	
	640	Bahreyn	11.767	33.288.729
	644	Katar	11.200	
	647	BAE	1.048.308	2.573.382
	Toplam:		23.004.859	36.046.811
Dokumaya elverişli diğer bitkisel lifler, kağıt ipliği ve kağıt ipliğinden	612	Irak	46.271	
	616	İran	264.803	
	632	Suudi Arabistan	265.569	
	636	Kuveyt	19.019	
	644	Katar	24.955	
	647	BAE	5.110	
	Toplam:		625.727	0
Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	612	Irak	16.245.410	44.366
	616	İran	56.480.527	6.989.687
	632	Suudi Arabistan	25.561.772	3.185.630
	636	Kuveyt	4.281.475	
	640	Bahreyn	365.786	
	644	Katar	1.044.917	
	647	BAE	10.047.213	8.891.150
	649	Umman	28.353	
	Toplam:		114.055.453	19.110.833
Sentetik ve suni devamsız lifler	612	Irak	7.599.248	
	616	İran	90.966.720	26.921.073
	632	Suudi Arabistan	11.307.519	1.233.576

	636	Kuveyt	1.061.385	23.325
	640	Bahreyn	9.076.746	1.332
	644	Katar	146.669	
	647	BAE	2.801.053	284.277
	649	Umman	19.773	892.219
	Toplam:		122.979.113	29.355.802
Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat, özel iplikler, sicim, kordon, ip, halat ve bunlardan mamul eşya	612	Irak	8.219.556	
	616	İran	28.743.330	2.061.008
	632	Suudi Arabistan	12.509.691	2.149.378
	636	Kuveyt	657.066	
	640	Bahreyn	10.623	
	644	Katar	232.569	
	647	BAE	2.342.622	
	649	Umman	236.393	
	Toplam:		52.951.850	4.210.386
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	612	Irak	187.088.112	188.700
	616	İran	12.598.960	1.455.062
	632	Suudi Arabistan	321.146.554	820.002
	636	Kuveyt	23.154.240	78.906
	640	Bahreyn	2.489.990	
	644	Katar	8.536.805	45.440
	647	BAE	61.628.042	131.014
	649	Umman	8.853.747	
	Toplam:		625.496.450	2.719.124

Özel dokunmuş mensucat, tufte edilmiş dokunabilir mensucat,dantela,duvar halıları, şeritçi ve kaytancı eşyası, işlemeler	612	Irak	7.995.082	4.149
	616	İran	31.210.344	497.801
	632	Suudi Arabistan	12.218.691	1.343
	636	Kuveyt	4.942.752	
	640	Bahreyn	40.408	
	644	Katar	276.905	
	647	BAE	4.556.883	1.319
	649	Umman	45.243	
	Toplam:		61.286.308	504.612
Emdirilmiş, sıvanmış, kaplanmış veya lamine edilmiş dokunabilir mensucat, dokunabilir maddelerden teknik eşya	612	Irak	3.430.072	65.025
	616	İran	9.130.614	862
	632	Suudi Arabistan	3.253.554	464
	636	Kuveyt	239.513	4.220
	640	Bahreyn	4.930	
	644	Katar	16.764	
	647	BAE	2.795.839	1.080.678
	649	Umman	569.113	
	Toplam:		19.440.399	1.151.249
Örme eşya	612	Irak	14.722.338	7.369
	616	İran	5.445.889	1.581.309
	632	Suudi Arabistan	1.499.187	
	636	Kuveyt	1.302.393	
	640	Bahreyn	1.050.403	72.157
	644	Katar	22.103	
	647	BAE	3.434.589	10.061

	Toplam:		27.476.902	1.670.896
Örme giyim eşyası ve aksesuarı	612	Irak	351.551.289	36.443
	616	İran	5.516.283	24.444
	632	Suudi Arabistan	88.095.747	187.111
	636	Kuveyt	8.220.153	11.848
	640	Bahreyn	2.151.063	262
	644	Katar	4.317.260	244
	647	BAE	56.862.252	577.388
	649	Umman	529.199	
	Toplam:		517.243.246	837.740
Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	612	Irak	161.326.487	323.424
	616	İran	6.127.831	104.102
	632	Suudi Arabistan	126.146.956	78.677
	636	Kuveyt	22.741.017	23.403
	640	Bahreyn	2.451.188	162.948
	644	Katar	6.247.314	6.466
	647	BAE	66.453.874	160.620
	649	Umman	1.670.952	
	Toplam:		393.165.619	859.640
Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar	612	Irak	61.258.640	78.585
	616	İran	10.682.809	927.234
	632	Suudi Arabistan	35.847.912	917.000
	636	Kuveyt	2.365.874	2.743
	640	Bahreyn	683.007	
	644	Katar	745.947	1.029
	647	BAE	14.302.717	46.494
	649	Umman	325.468	
	Toplam:		126.212.374	1.973.085

Ayakkabılar, getrler, tozluklar ve benzeri eşya, bunların aksamı	612	Irak	105.177.808	121.310
	616	İran	3.381.845	25.067
	632	Suudi Arabistan	41.877.079	19.374
	636	Kuveyt	1.785.358	115
	640	Bahreyn	545.174	
	644	Katar	627.497	
	647	BAE	8.302.665	2.582
	649	Umman	6.339.477	
	Toplam:		168.036.903	168.448
Başlıklar ve aksamı (şapka, kasket, koruyucu başlıklar vb.)	612	Irak	1.770.762	
	616	İran	31.906	12.868
	632	Suudi Arabistan	3.491.285	
	636	Kuveyt	37.398	
	640	Bahreyn	8.120	
	644	Katar	40.252	
	647	BAE	610.708	5.272
	649	Umman	1.444	
	Toplam:		5.991.875	18.140
Şemsiyeler, güneş şemsiyeleri, bastonlar, iskemle bastonlar, kamçılar, kırbaçlar ve bunların aksamı	612	Irak	989.882	
	616	İran	207.366	
	632	Suudi Arabistan	4.125	
	636	Kuveyt	4.600	
	640	Bahreyn	9.525	
	644	Katar	134	
	647	BAE	42.760	795
	Toplam:		1.258.392	795

Hazırlanmış ince ve kalın kuş tüyleri ve bunlardan eşya, yapma çiçekler, insan saçından eşya	612	Irak	310.316	
	616	İran	125.615	
	632	Suudi Arabistan	15.407	1.654
	636	Kuveyt	533	
	640	Bahreyn	925	
	644	Katar	437	
	647	BAE	93.075	
	Toplam:		546.308	1.654
Taş, alçı, çimento, amyant, mika veya benzeri maddelerden eşya	612	Irak	149.893.988	433.748
	616	İran	16.386.289	8.692.747
	632	Suudi Arabistan	96.420.882	545.242
	636	Kuveyt	8.337.836	
	640	Bahreyn	1.775.214	
	644	Katar	17.228.190	
	647	BAE	45.183.402	26.988
	649	Umman	3.424.944	663
	Toplam:		338.650.745	9.699.388
Seramik mamulleri	612	Irak	72.424.675	213.691
	616	İran	16.510.279	1.656.370
	632	Suudi Arabistan	14.066.702	1.557
	636	Kuveyt	2.003.278	
	640	Bahreyn	3.903.639	
	644	Katar	3.409.589	834
	647	BAE	8.672.254	1.589.797
	649	Umman	500.366	
	Toplam:		121.490.782	3.462.249

Cam ve cam eşya	612	Irak	43.362.378	20.490
	616	İran	17.396.577	13.302.174
	632	Suudi Arabistan	14.682.585	3.326.433
	636	Kuveyt	5.812.524	
	640	Bahreyn	655.208	2.475.505
	644	Katar	1.308.578	2.310
	647	BAE	10.710.666	4.919.393
	649	Umman	429.362	24.975
	Toplam:		94.357.878	24.071.280
Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	612	Irak	451.810.867	51.273.095
	616	İran	1.679.050.218	4.575
	632	Suudi Arabistan	7.822.443	116.808
	636	Kuveyt	16.737.333	
	640	Bahreyn	472.485	7.760
	644	Katar	1.473.654	11.046
	647	BAE	2.504.127.046	5.037.620.785
	649	Umman	265.172	
	Toplam:		4.661.759.218	5.089.034.069
Demir ve çelik	612	Irak	1.240.109.543	159.591
	616	İran	111.552.131	59.271.942
	632	Suudi Arabistan	738.096.455	361.994
	636	Kuveyt	43.263.016	130.755
	640	Bahreyn	5.318.150	186.715
	644	Katar	5.635.894	
	647	BAE	680.228.384	13.788.171
	649	Umman	82.734.352	290.940
	Toplam:		2.906.937.925	74.190.108
Demir veya çelikten eşya	612	Irak	906.233.813	915.405
	616	İran	107.308.521	2.326.982

	632	Suudi Arabistan	98.001.474	328.988
	636	Kuveyt	19.241.324	4.146
	640	Bahreyn	4.857.153	200
	644	Katar	19.028.601	1.604
	647	BAE	47.664.037	1.431.488
	649	Umman	69.077.135	5.914
	Toplam:		1.271.412.058	5.014.727
Bakır ve bakırdan eşya	612	Irak	23.256.387	
	616	İran	6.996.833	139.304.418
	632	Suudi Arabistan	31.575.320	837
	636	Kuveyt	132.136	
	640	Bahreyn	336.702	
	644	Katar	2.009.195	19.002
	647	BAE	6.387.364	999.209
	649	Umman	246.983	
	Toplam:		70.940.920	140.323.466
Nikel ve nikelden eşya	612	Irak	88.974	
	616	İran	2.480.110	
	632	Suudi Arabistan	69.499	
	636	Kuveyt	2.986	
	640	Bahreyn		608
	644	Katar	28.793	
	647	BAE	96.725	
	649	Umman	5.593	
	Toplam:		2.772.680	608
Alüminyum ve alüminyumdan eşya	612	Irak	220.092.631	548.187
	616	İran	41.564.458	68.295.711
	632	Suudi Arabistan	10.588.510	3.515.747
	636	Kuveyt	1.780.641	
	640	Bahreyn	919.141	125.947.424
	644	Katar	2.184.200	217.110.053
	647	BAE	7.875.886	125.521.833
	649	Umman	495.640	134.415.849
	Toplam:		285.501.107	675.354.804

Kurşun ve kurşundan eşya	612	Irak	70.951	
	616	İran	166.900	22.515.586
	632	Suudi Arabistan	17.408	322.633
	636	Kuveyt	48.270	
	647	BAE	13.372	2.949
	Toplam:		316.901	22.841.168
Çinko ve çinkodan eşya Kalay ve kalaydan eşya	612	Irak	548.315	
	616	İran	66.065	70.236.024
	632	Suudi Arabistan	249.585	
	636	Kuveyt	32.405	
	644	Katar	21.724	
	647	BAE	747.920	3.343
	649	Umman	19.257	
	Toplam:		1.685.271	70.239.367
	612	Irak	10.193	
	616	İran	497.797	
	649	Umman	7.130	
	Toplam:		515.120	0
Diğer adi metaller (tungsten, molibden, tantal, magnezyum, kobalt, bizmut, kadmiyum, vb.), sermetler, bunlardan eşya	612	Irak	397.346	
	616	İran	595.010	
	632	Suudi Arabistan	12.273	
	636	Kuveyt	1.250	
	644	Katar	2.096	
	647	BAE	21.670	
	Toplam:		1.029.645	0

Adi metallerden aletler, bıçakçı eşyası ve sofr takımları, adi metallerden bunların aksam ve parçaları	612	Irak	26.822.892	6.399
	616	İran	6.134.156	5.278.353
	632	Suudi Arabistan	2.756.389	23.781
	636	Kuveyt	430.737	365
	640	Bahreyn	83.928	3.511
	644	Katar	1.021.787	
	647	BAE	984.951	91.773
	649	Umman	170.333	
	Toplam:		38.405.173	5.404.182
Adi metallerden çeşitli eşya (kilit, kasa, mobilya tertibatı, vb.)	612	Irak	46.080.020	109.553
	616	İran	53.548.334	74.917
	632	Suudi Arabistan	20.757.017	11.688.489
	636	Kuveyt	801.254	565
	640	Bahreyn	505.093	
	644	Katar	1.677.506	
	647	BAE	6.139.503	2.842.224
	649	Umman	949.464	
	Toplam:		130.458.191	14.715.748
Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	612	Irak	674.281.053	663.442
	616	İran	349.318.936	11.580.567
	632	Suudi Arabistan	194.307.147	1.399.265
	636	Kuveyt	22.099.037	7.335

	640	Bahreyn	8.857.022	5.126.888
	644	Katar	28.309.354	19.150
	647	BAE	125.185.543	10.923.171
	649	Umman	26.066.600	74.306
	Toplam:		1.428.424.692	29.794.124
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları,aksam-parça-aksesuarı	612	Irak	949.058.116	1.172.198
	616	İran	144.410.547	2.481.287
	632	Suudi Arabistan	377.117.647	571.721
	636	Kuveyt	23.245.010	217
	640	Bahreyn	6.385.087	45.375
	644	Katar	39.864.879	29.978
	647	BAE	96.676.235	2.829.493
	649	Umman	31.846.109	72.794
	Toplam:		1.668.603.630	7.203.063
Demiryolu vb hatlara ait taşıtlar ve malzemeler, bunların aksam-parçaları, mekanik trafik sinyalizasyon cihazları	612	Irak	2.253.407	140.129
	616	İran	26.539	162
	632	Suudi Arabistan	2.038.757	9.229
	636	Kuveyt	46.538	
	640	Bahreyn	166.293	
	644	Katar	12.153	
	647	BAE	156.894	102.473
	649	Umman	190.498	
	Toplam:		4.891.079	251.993

Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	612	Irak	136.063.869	72.565
	616	İran	72.781.777	7.760.974
	632	Suudi Arabistan	77.501.771	777.484
	636	Kuveyt	1.874.234	12.204
	640	Bahreyn	44.893.565	73.616
	644	Katar	2.007.342	4.324
	647	BAE	34.071.086	326.827
	649	Umman	3.021.388	24.474
	Toplam:		372.215.032	9.052.468
Hava taşıtları, uzay taşıtları ve bunların aksam ve parçalar	612	Irak	3.779.559	
	616	İran	960.430	
	632	Suudi Arabistan	302.740	
	636	Kuveyt	1.000	
	640	Bahreyn	51.268	
	647	BAE	9.240.998	2.819.528
	Toplam:		14.335.995	2.819.528
Gemiler ve suda yüzen taşıt ve araçlar	612	Irak	119.610	
	616	İran	192.085	
	632	Suudi Arabistan	1.602.725	
	636	Kuveyt	376.407	
	640	Bahreyn	1.171.324	
	644	Katar	7.028.437	
	647	BAE	16.725.971	2.991
	649	Umman	90.000	
	Toplam:		27.306.559	2.991

Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	612	Irak	51.983.823	103.556
	616	İran	28.591.947	1.219.767
	632	Suudi Arabistan	13.911.164	59.426
	636	Kuveyt	515.472	
	640	Bahreyn	1.325.662	3.511
	644	Katar	1.032.972	6.734
	647	BAE	12.190.835	349.136
	649	Umman	380.453	8.148
	Toplam:		109.932.328	1.750.278
			4.083.620.723	839.429.714
Saatler ve bunların aksam ve parçaları	612	Irak	2.223.815	
	616	İran	1.759.877	10.032
	632	Suudi Arabistan	1.802.761	324
	636	Kuveyt	72.963	104
	640	Bahreyn	1.131	
	644	Katar	28.574	
	647	BAE	786.436	850
	649	Umman	6.070	
	Toplam:		6.681.627	11.310
Müzik aletleri, bunların aksam, parça ve aksesuarı	612	Irak	342.447	
	616	İran	55.672	1.704
	632	Suudi Arabistan	3.589	
	636	Kuveyt	16.965	
	640	Bahreyn	1.153	
	644	Katar	4.900	

	647	BAE	66.911	422
	649	Umman	1.800	
	Toplam:		493.437	2.126
Silahlar ve mühimmat, bunların aksam, parça ve aksesuarı	612	Irak	71.785	
	616	İran	4.306.005	10.908
	632	Suudi Arabistan	13.411.894	
	636	Kuveyt	113.893	
	640	Bahreyn	30.370	
	644	Katar	2.509.113	
	647	BAE	61.899.495	
	649	Umman	695.737	
	Toplam:		83.038.292	10.908
Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb, prefabrik yapılar	612	Irak	576.920.972	141.828
	616	İran	37.549.185	135.524
	632	Suudi Arabistan	97.900.729	24.059
	636	Kuveyt	14.521.504	1.179
	640	Bahreyn	4.824.914	80.903
	644	Katar	24.261.788	15.819
	647	BAE	47.419.068	570.785
	649	Umman	4.323.807	
	Toplam:		807.721.967	970.097
Oyuncaklar, oyun ve spor malzemeleri, bunların aksam, parça ve aksesuarı	612	Irak	12.861.386	
	616	İran	2.801.211	16.552

	632	Suudi Arabistan	1.442.830	20.724
	636	Kuveyt	694.697	
	640	Bahreyn	191.750	
	644	Katar	198.881	
	647	BAE	1.488.582	9.283
	649	Umman	234.161	
	Toplam:		19.913.498	46.559
Çeşitli mamul eşya (hijyenik havlu, bebek bezi, kalem, çakmak, fermuar, fırça vb.)	612	Irak	230.896.364	149.581
	616	İran	25.350.423	380.570
	632	Suudi Arabistan	12.149.978	153
	636	Kuveyt	1.215.782	188
	640	Bahreyn	524.324	282.308
	644	Katar	827.802	463
	647	BAE	5.576.017	7.919
	649	Umman	1.832.623	
	Toplam:		278.373.313	821.182
Sanat eserleri, kolleksiyon eşyası ve antikalar	612	Irak	94.104	11.628
	616	İran	600	41.390
	632	Suudi Arabistan	211.106	14.935
	636	Kuveyt	28.729	
	640	Bahreyn		1.714
	644	Katar	124	
	647	BAE	250.026	2.908.605
	Toplam:		584.689	2.978.272
Kişisel eşyalar, deniz ve hava taşıtlarına verilen kumanya ve malzeme (yakıtlar hariç)	612	Irak	965.771	

	616	İran	108.083	
	632	Suudi Arabistan	45.698	4.914.817
	636	Kuveyt	28.290	3.142.301
	640	Bahreyn	173.642	56.875
	644	Katar	907.535	217.880
	647	BAE	2.221.908	189.320
	649	Umman	305.019	
	Toplam:		4.755.946	8.521.193
			1.201.562.769	13.361.647
			25.450.595.763	18.915.648.625

(TÜİK veri tabanından derlenmiştir)

EK TABLO.10**MODELDE KULLANILAN ULKELER LİSTESİ**

AZERBAIJAN
UNITED ARABIC EMIRATES
BRAZIL
BULGARIA
CZECH REPUBLIC
DENMARK
FRANCE
GEORGIA
GERMANY
GREECE
INDIA
INDONESIA
IRAN
IRELAN
IRAQ
JORDAN
KAZAKHSTAN
KUWAIT
MALAYSIA
MEXICO
NIGERIA
NORWAY
OMAN
PAKISTAN
PHILIPPINES
PORTUGAL
QATAR
ROMANIA
SAUDI
SENAGAL
SINGAPORE
SPAIN
SRILANKA
UKRAINE
UNITED STATES OF AMERICA

KAYNAKÇA

- 1- ANDERSON, James E., The Gravity Model, Annual Review of Economics, Vol.3, January 18, 2011
- 2- ANTONUCCI, Daniele- MANZOCHHI, Stefano, “Does Turkey Have a Special Trade Relation With the EU? A Gravity Model Approach”, LLEE Working Document, No.35, November 2005, s.1-22
- 3- ARIÇ, K.Halil, Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt 4, Sayı 5, 2013
- 4- ASLAN, N. ve N. TERZİ. (2006). “Heckscher-Ohlin-Samuelson (HOS) Teorisi ve Teorinin Değerlendirmesi”. Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi, 21(1): 1-14.
- 5- BAIMAN, R. (2010), “The Infeasibility of Free Trade in Classical Theory: Ricardo’s Comparative Advantage Parable has no Solution”, Review of Political Economy, 22(3): 419-437
- 6- BALLANGER, N. ve COYLE, W., Technological Changes in the Transportation Sector Effects on U.S. Food and Agricultural Trade. Washington, DC: United States Department of Agriculture Economic Research Service, 2010
- 7- Baltagi, Badi H., Econometric Analysis of Panel Data. (3. Basım) İngiltere: John Wiley Sons Ltd., 2005
- 8- BATRA, A., India’s Global Trade Potential: The Gravity Model Approach, Indian Council for Research on International Economic Relations, W. P., No.51, 2004
- 9- BİÇER, Özgün, “Maddi ve Sembolik Yeniden Üretim Sürecinde İktidar Olarak AKP”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE, 2009), s.57.
- 10- BORATAV, Korkut, “Türkiye İktisat Tarihi”, 17. Baskı, İstanbul: İmge Kitabevi, 2012, s.205
- 11- British Petroleum, Statistical Review of World Energy June 2014, 2014,
<http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/Energy-economics/statistical-review-2014/BP-statistical-review-of-world-energy-2014-full-report.pdf> 02.12.2014
- 12- CIA World Factbook, Kuwait, 2015, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ku.html> 05.01.2015
- 13- CIA World Factbook, Qatar, 2015 <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/qa.html> 03.01.2015
- 14- CHRISTIE, E., Potential Trade in Southeast Europe: A Gravity Model Approach, 2002
<http://www.wiiw.ac.at/balkan/files/Christie.pdf>
- 15- Dışişleri Bakanlığı, TC, Bahreyn’in Ekonomisi, 2014, <http://www.mfa.gov.tr/bahreyn-ekonomisi.tr.mfa> 20.12.2014
- 16- Dışişleri Bakanlığı, TC, Bahreyn Siyasi İlişkileri, 2014, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bahreyn-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 05.01.2014
- 17- Dışişleri Bakanlığı, TC, Birleşik Arap Emirlikleri’nin Ekonomisi, 2014, <http://www.mfa.gov.tr/birlesik-arap-emirlikleri-ekonomisi.tr.mfa> 22.12.2014
- 18- Dışişleri Bakanlığı, TC, Birleşik Arap Emirlikleri Siyasi İlişkileri, 2014,
<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-birlesik-arap-emirlikleri-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 07.12.2014
- 19- Dışişleri Bakanlığı, TC, Irak’ın Ekonomisi, 2014, <http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa> 24.12.2014
- 20- Dışişleri Bakanlığı, TC, Irak Siyasi İlişkileri, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 08.12.2014

- 21- Dışışleri Bakanlığı, TC, İran'ın Ekonomisi, 2014, <http://www.mfa.gov.tr/iran-ekonomisi.tr.mfa> 29.12.2014
- 22- Dışışleri Bakanlığı, TC, İran Siyasi İlişkileri, 2014, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-iran_siyasi-iliskileri.tr.mfa 11.12.2014
- 23- Dışışleri Bakanlığı, TC, Katar'ın Ekonomisi, <http://www.mfa.gov.tr/katar-ekonomisi.tr.mfa> 25.12.2014
- 24- Dışışleri Bakanlığı, TC, Katar Siyasi İlişkileri, 2014 <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-katar-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 13.10.2014
- 25- Dışışleri Bakanlığı, TC, Kuveyt Siyasi İlişkileri, 2014, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kuveyt-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 14.10.2014
- 26- Dışışleri Bakanlığı, TC, Kuveyt'in Ekonomisi, 2014, <http://www.mfa.gov.tr/kuveyt-ekonomisi.tr.mfa> 20.12.2014
- 27- Dışışleri Bakanlığı, TC, Oman'ın Ekonomisi, 2015, <http://www.mfa.gov.tr/oman-ekonomisi.tr.mfa> 02.01.2015
- 28- Dışışleri Bakanlığı, TC, Oman Siyasi İlişkileri, 2014, <http://www.mfa.gov.tr/oman-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 20.12.2014
- 29- Dışışleri Bakanlığı, TC, Suudi Arabistan'ın Ekonomisi, 2014, <http://www.mfa.gov.tr/suudi-arabistan-ekonomisi.tr.mfa> 03.01.2015
- 30- Dışışleri Bakanlığı, TC, Suudi Arabistan Siyasi İlişkileri, 2014, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suudi-arabistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> 17.12.2014
- 31- EĞİLMEZ, Mahvi, AKP'nin On Yıllık Resmi, 2013
<http://www.mahfiegilmez.com/2013/01/akpnin-on-ylinn-ekonomik-resmi.html>
- 32- Ekonomi Bakanlığı, TC, Bahreyn Genel Bilgiler, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-159586&countryName=Bahreyn&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=181181840986231&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=7x1tolcpb_309#!%40%40%3FcountryName%3DBahreyn%26_afrWindowId%3D7x1tolcpb_309%26_afrLoop%3D181181840986231%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-159586%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_400 02.12.2014
- 33- Ekonomi Bakanlığı, TC, Bahreyn Genel Ekonomik Durum, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-159585&countryName=Bahreyn&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afrLoop=181276349409086&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DBahreyn%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D181276349409086%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-159585%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_441 02.12.2014

- 34- Ekonomi Bakanlığı, TC, Bahreyn- Türkiye ile Ticaret, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-159590&countryName=Bahreyn&contentTitle=T%C3%BCrkiye%20ile%20Ticaret&_afLoop=181278235995737&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DBahreyn%26_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D181278235995737%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-159590%26contentTitle%3DT%25C3%25BCrkiye%2Bile%2BTicaret%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_482 03.12.2014
- 35- Ekonomi Bakanlığı, TC, Birleşik Arap Emirlikler Genel Bilgiler, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-159825&countryName=BAE&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afLoop=181493281924586&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DBAE%26_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D181493281924586%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-159825%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_748 04.12.2014
- 36- Ekonomi Bakanlığı, TC, Birleşik Arap Emirlikleri Genel Ekonomik Durum, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-159824&countryName=BAE&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afLoop=181495566493626&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DBAE%26_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D181495566493626%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-159824%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_789 04.12.2014
- 37- Ekonomi Bakanlığı, TC, Birleşik Arap Emirlikleri-Türkiye ile Ticaret, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-159829&countryName=BAE&contentTitle=T%C3%BCrkiye%20ile%20Ticaret&_afLoop=181496749822260&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DBAE%26_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D181496749822260%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-159829%26contentTitle%3DT%25C3%25BCrkiye%2Bile%2BTicaret%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_830 05.12.2014
- 38- Ekonomi Bakanlığı, TC, Irak Genel Bilgiler, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160183&countryName=Irak&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afLoop=181775014813012&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DIrak%26_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D181775014813012%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160183%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_830

26_afrLoop%3D181775014813012%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160183%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_1047 06.12.2014

- 39- Ekonomi Bakanlığı, TC, Irak Genel Ekonomik Durum, 2014,

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160188&countryName=Irak&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afrLoop=181776743350215&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3D%26Irak%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D181776743350215%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160188%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_1088 06.02.2014

- 40- Ekonomi Bakanlığı, TC, Irak-Türkiye ile Ticaret, 2014,

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160185&countryName=Irak&contentTitle=T%3BCrkiye%20ile%20Ticaret&_afrLoop=181778909974524&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3D%26Irak%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D181778909974524%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160185%26contentTitle%3DT%25C3%25BCrkiye%2Bile%2BTicaret%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_1129 06.12.2014

- 41- Ekonomi Bakanlığı, TC, İran Genel Bilgiler, 2014,

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160191&countryName=%C4%B0ran&_afrLoop=72963866044295&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3D%25C4%25B0ran%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D72963866044295%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160191%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D15azcpj6nd_421 07.12.2014

- 42- Ekonomi Bakanlığı, TC, İran Genel Ekonomik Durum, 2014,

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160198&countryName=%C4%B0ran&_afrLoop=72965510686868&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3D%25C4%25B0ran%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D72965510686868%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160198%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D15azcpj6nd_450 07.12.2014

- 43- Ekonomi Bakanlığı, TC, İran-Türkiye ile Ticaret, 2014

http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160195&countryName=%C4%B0ran&_afrLoop=320044262046041&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3D%25C4%25B0ran%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop

- p%3D320044262046041%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160195%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7a69hkb1c_447 08.12.2014
- 44- Ekonomi Bakanlığı, TC, Katar Genel Bilgiler, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160311&countryName=Katar&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=182544525140251&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DKatar%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D182544525140251%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160311%26contentTitle%3DGenel%20Bilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_1354 10.12.2014
- 45- Ekonomi Bakanlığı, TC, Katar Genel Ekonomik Durum, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160318&countryName=Katar&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afrLoop=182548707782684&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DKatar%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D182548707782684%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160318%26contentTitle%3DGenel%20Ekonomik%20Durum%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_1395 10.12.2014
- 46- Ekonomi Bakanlığı, TC, Katar-Türkiye ile Ticaret, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160315&countryName=Katar&contentTitle=T%C3%BCrkiye%20ile%20Ticaret&_afrLoop=182550229733654&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DKatar%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D182550229733654%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160315%26contentTitle%3DT%25C3%25BCrkiye%20ile%20Ticaret%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_1436 10.12.2014
- 47- Ekonomi Bakanlığı, TC, Kuveyt Genel Bilgiler, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160424&countryName=Kuveyt&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=182777538002781&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DKuveyt%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D182777538002781%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160424%26contentTitle%3DGenel%20Bilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_1653 11.12.2014
- 48- Ekonomi Bakanlığı, TC, Kuveyt Genel Ekonomik Durum, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160423&countryName=Kuveyt&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afrLoop=182778978

163984&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DKuveyt%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D182778978163984%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-

160423%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_1694 11.12.2014

- 49- Ekonomi Bakanlığı, TC, Kuveyt-Türkiye ile Ticaret, 2014,

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK->

160428&countryName=Kuveyt&contentTitle=T%C3%BCrkiye%20ile%20Ticaret&_afrLoop=182781630234275&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DKuveyt%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D182781630234275%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-

160428%26contentTitle%3DT%25C3%25BCrkiye%2Bile%2BTicaret%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_1735 12.12.2014

- 50- Ekonomi Bakanlığı, TC, Suudi Arabistan Genel Bilgiler, 2014,

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK->

160886&countryName=Suudi%20Arabistan&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=183003917710723&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DSuudi%2BArabistan%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D183003917710723%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-

160886%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_1960 14.12.2014

- 51- Ekonomi Bakanlığı, TC, Suudi Arabistan Genel Ekonomik Durum, 2014,

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK->

160885&countryName=Suudi%20Arabistan&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afrLoop=183009184471311&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DSuudi%2BArabistan%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D183009184471311%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-

160885%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_2010 14.12.2014

- 52- Ekonomi Bakanlığı, TC, Suudi Arabistan-Türkiye ile Ticaret, 2014,

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK->

160890&countryName=Suudi%20Arabistan&contentTitle=T%C3%BCrkiye%20ile%20Ticaret&_afrLoop=183008842044660&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DSuudi%2BArabistan%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D183008842044660%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-

- 160890%26contentTitle%3DT%25C3%25BCrkiye%2Bile%2BTicaret%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_2001 15.12.2014
- 53- Ekonomi Bakanlığı, TC, Umman Genel Bilgiler, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160984&countryName=Umman&contentTitle=Genel%20Bilgiler&_afrLoop=183229683860776&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DUmman%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D183229683860776%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160984%26contentTitle%3DGenel%2BBilgiler%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_2263 17.12.2014
- 54- Ekonomi Bakanlığı, TC, Umman Genel Ekonomik Durum, 2014,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160983&countryName=Umman&contentTitle=Genel%20Ekonomik%20Durum&_afrLoop=183231681542205&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DUmman%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D183231681542205%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160983%26contentTitle%3DGenel%2BEkonomik%2BDurum%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_2304 17.12.2014
- 55- Ekonomi Bakanlığı, TC, Umman-Türkiye ile Ticaret,
http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/oracle/webcenter/portalapp/pages/content/htmlViewerUlkeler.jspx?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160980&countryName=Umman&contentTitle=T%C3%BCrkiye%20ile%20Ticaret&_afrLoop=183236480872738&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null#!%40%40%3FcountryName%3DUmman%26_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D183236480872738%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-160980%26contentTitle%3DT%25C3%25BCrkiye%2Bile%2BTicaret%26_afrWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3D7x1tolcpb_2345 18.12.2014
- 56- FRATIANNI, Michelle, The Gravity Equation in International Trade, Handbook of International Business, 2nd Ed., Oxford University Press, 2007
- 57- GENÇ, M., ARTAN A. ve BERBER M., Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesinde Ticaret Akımlarının Belirleyicileri: Çekim Modeli Yaklaşımı, II. Uluslararası İşletme ve Ekonomi Çalıştayı, 28-29 Haziran 2007, Giresun
- 58- TEZCÜR, G. Murat, GRIGORESCU Alexandru, “Activism in Turkish Foreign Policy: Balancing European and Regional Interests”, International Studies Perspectives, 2013
- 59- GÜRKAYNAK, Refet S., BÖKE, Selin S., AKP Döneminde Türkiye Ekonomisi, Birikim Dergisi, 2013
http://bilimakademisi.org/wp-content/uploads/2014/01/Birikim_2013_gurkaynak_sayek.pdf
- 60- Index Mundi, Bahrain Economy Profile 2014, 2015
http://www.indexmundi.com/bahrain/economy_profile.html 10.01.2015

- 61- Index Mundi, Iran Economy Profile 2014, http://www.indexmundi.com/iran/economy_profile.html 20.12.2014
- 62- Index Mundi, Saudi Arabia, 2014, http://www.indexmundi.com/saudi_arabia/economy_profile.html 28.12.2014
- 63- Index Mundi, United Arab Emirates, Exports of Goods and Services, 2015, <http://www.indexmundi.com/facts/united-arab-emirates/exports-of-goods-and-services> 06.01.2015
- 64- Index Mundi, United Arab Emirates, GDP, 2015, <http://www.indexmundi.com/facts/united-arab-emirates/gdp>, 07.01. 2015
- 65- Index of Economic Freedom 2014, <http://www.heritage.org/index/country/iran> 21.12.2014
- 66- International Energy Agency, 2014
<http://www.iea.org/countries/non-membercountries/iranislamicrepublicof/> 21.12.2014
- 67- İLGÜN, M. Fatih, Türkiye Siyasetinde Neoliberal Dönüşüm, 2013
http://www.academia.edu/1636672/T%C3%9CRK%C4%B0YE_S%C4%B0YASET%C4%B0NDE_NEO-L%C4%B0BERAL_D%C3%96N%C3%9C%C5%9E%C3%9CM
- 68- JONES, R. W. (1956-1957), “Factor Proportions and the Heckscher-Ohlin Theorem”, The Review of Economic Studies, 24(1): 1-10.
- 69- KARAGÖL, E.T., AK Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi, SETA Yayınları, I. Baskı, 2013 ayrıca şu adresten de ulaşılabilir:
http://file.setav.org/Files/Pdf/20130304144535_ak_parti_donemi_turkiye_ekonomisi_web.pdf
- 70- KARAGÖZ, Kadir, Türkiye’nin Turizm Potansiyeli: Çekim Modeli Yaklaşımı, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, 2008
- 71- KAZGAN, Gülten, “Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929-2009)”, 3. Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012
- 72- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, Küresel Finans Krizinin Türkiye’ye Etkileri, Munich Personal RePEc Archive, 2010, http://mpra.ub.uni-muenchen.de/29470/1/MPRA_paper_29470.pdf
- 73- KIMURA, Fukunari, LEE, Hyun-Hoon, The Gravity Equation in International Trade in Services, European Trade Study Group Conference, University of Nottingham, September 9-11, 2004
- 74- KİRİŞÇİ, Kemal, “The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the trading state”, New Perspectives on Turkey, No. 40, 2009
- 75- İzmir Ticaret Odası, Kuveyt Raporu, 2012,
http://www.izto.org.tr/portals/0/iztogenel/dokumanlar/kuveyt_rapor_4-17-2012%2010-37-12%20am.pdf 20.12.2014
- 76- MANESCHI, A., “How Would David Ricardo Have Taught the Principle of Comparative Advantage?”, Southern Economic Journal, 74(4): 1167-1176, 2008
- 77- MENA Economic Outlook, 2015,
[http://www.kuwait.nbk.com/InvestmentAndBrokerage/ResearchandReports/\\$Document/GCCResearchNote/en-gb/MainCopy/\\$UserFiles/NBKMENAO Outlook20151Q.pdf](http://www.kuwait.nbk.com/InvestmentAndBrokerage/ResearchandReports/$Document/GCCResearchNote/en-gb/MainCopy/$UserFiles/NBKMENAO Outlook20151Q.pdf) 13.01.2015
- 78- NOWAK-LEHMAN, Felicitas-HERZER, Dierk,ZARZOSO, Inmaculada Martinez-Vollmer, Sebastian, “The Impact of a Customs Union between Turkey and the EU on Turkey's Exports to the EU” JCMS 2007, Volume 45, No.3, s.719-743

- 79- NIELSEN, M., et All., International Economics, London: MC_Graw Hill Company, London, 1995, p. 7-21.
- 80- Öniş, ZİYA, “Multiple Faces of the ‘New’ Turkish Foreign Policy: Underlying Dynamics and a Critique”, Insight Turkey, Vol.13, No.1, 2011, s.47-65
- 81- ÖZTÜRKLER, Harun, Kuveyt Ekonomisinin Genel Özellikleri, Ortadoğu Analiz, Aralık 2012, Cilt:4, Sayı:48
- 82- POYHONEN, P., A Tentative Model for the Volume of Trade between Countries. Weltwirtschaftliches Archive, 90, 1, 1963
- 83- RAHMAN, M., A Panel Data of Bangladesh’s Trade: The Gravity Model Approach, European Trade Study Group (ETSG) 2003 Programme, Madrid, 2003
- 84- SEYİDOĞLU, Halil, Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama, No:22, İstanbul, Güzem Can yayınları, 2007
- 85- SIMWAKA, K. (2006) Dynamics of Malawi’s Trade Flows: a Gravity Model Approach, MPRA Working Paper, No. 1122
- 86- SCHUMACHER, Reinhard, Adam Smith’s Theory of Absolute Advantage and the Use of Doxography in the History of Economics, Erasmus Journal for Philosophy and Economics, Volume, Issues 2, Autumn 2012, pp. 54 – 80 <http://ejpe.org/pdf/5-2-art-3.pdf> 10.11.2014
- 87- TINBERGEN, J., Shaping the World Economy: Suggestions for an International Economic Policy. New York: Twentieth Century Fund., 1962
- 88- TOVIAS, A., S. KALAYCIOĞLU, I. DAFNI, E. RUBEN ve L. HERMAN, Economic Cooperation Potential Between the Mashrek Countries, Turkey and Israel, MEEA-ECOMOD Conference, Free University of Brussels, June 2-4., 2005
- 89- TÜİK, Veri Tabanı, Dış Ticaret İstatistikleri, 2014 <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul> 10.12.2014
- 90- World Bank, World Data Bank, 2015, <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx#> 02.01.2015
- 91- World Bank, Data, 2014 <http://databank.worldbank.org/> 10.12.2014
- 92- World Trade Organization, Iraq, 2015, <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=IQ> 09.01.2014
- 93- World Trade Organization, Qatar, 2014, http://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s296_sum_e.pdf 20.12.2014
- 94- World Trade Organization, Oman, 2015, <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=OM> 09.01.2015
- 95- World Trade Organization, Oman, Summary, 2014, http://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s295_sum_e.pdf 28.12.2014
- 96- World Trade Organization, Saudi Arabia, Kingdom of, 2015, <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=SA> 06.01.2014
- 97- World Trade Organization, United Arab Emirates, 2015, <http://stat.wto.org/CountryProfile/WSDBCountryPFView.aspx?Language=E&Country=AE> 10.01.2015

- 98- YÜKSEL, Esra, SARIDOĞAN, Ercan, Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman'ın Katkıları, Öneri.C.9., Ocak 2011

ÖZGEÇMİŞ

1988 doğumlu Osman ERK, üniversite tahsiline kadar eğitimini Diyarbakır'da sürdürmüş ve daha sonra 2005 Dicle Üniversitesi'nde iki yıl Tarih Öğretmenliği bölümünü okuyarak tekrar ÖSS'ye girmiş ve 2007 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümüne başlamıştır. Bir yıl İngilizce Hazırlık Sınıfı okuduktan sonra Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün Birinci Sınıfını birincilikle vererek ikinci sınıfta İktisat Fakültesi İngilizce İktisat Bölümünde Çift Ana-dal programına başlamış ve 2012 yılında Uluslararası İlişkiler Bölümünü 3,55 ortalamaıyla Yüksek Başarı ve Bölüm Üçüncülüğü Derecesi ile tamamlayıp hemvakit İngilizce İktisat Bölümü Çift Anadal programımı da tamamlamıştır. Daha sonra aynı yıl (2012) Galatasaray Üniversitesi İşletme Tezli Yüksek Lisans Programına başlamıştır.

2013 Temmuzunda Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nda girdiği yazılı ve sözlü sınavlar neticesinde Enerji ve Tabii Kaynaklar (ETK) Uzman Yardımcısı olarak Bakanlığın Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü'nde iş hayatına atılan ERK, yabancı diller olarak da çok iyi düzeyde İngilizce ve Farsça bilip iyi düzeyde de Arapça bilmektedir. Doç Dr. Burak Gürbüz Danışmanlığında hazırladığı tezin öngörüsünde de başladığı iş ve bildiği dillerin etkisi, aldığı formasyonun beraberinde önemli omuştur.

TEZ ONAY SAYFASI

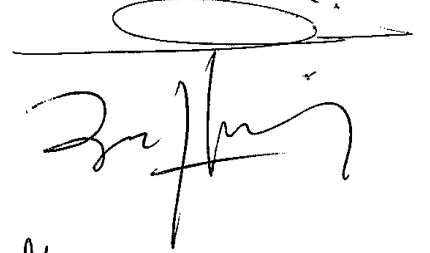
Üniversite : Galatasaray Üniversitesi
 Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
 Adı Soyadı : Osman ERK
 Tez Başlığı : Türkiye ile Körfez Ülkeleri Arasında Dış Ticaret İlişkisinin
 İncelenmesi-Çekim Modeli Yaklaşımı
 Savunma Tarihi : 20.04.2015
 Danışmanı : Doç. Dr. Burak GÜRBÜZ

JÜRİ ÜYELERİ**Ünvanı, Adı, Soyadı****İMZA**

Prof. Dr. İdil KAYA

Doç. Dr. Burak GÜRBÜZ

Yrd. Doç. Dr. Ali Osman BALKANLI

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Mehmet Yaman ÖZTEK